

VIGILIA

2000 / 8

KÄFER ISTVÁN: Pons Strigoniensis

A családról

ŐRSY LÁSZLÓ: A házasok Isten választott népe
SOMFAI BÉLA: Ami a püspöki kar körleveléből kimaradt
CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ: Állandóság és biztonság
a családban
TRINGER LÁSZLÓ: A család szerepe és a lelki egészség

Legenda Rónay Györgyről

LUKÁCS LÁSZLÓ:	„Övé az idő”	561
KÁFER ISTVÁN:	Pons Strigoniensis (A Híd)	562

A CSALÁD

ÖRSY LÁSZLÓ:	A házasok: Isten választott népe (<i>Bernát László fordítása</i>)	569
SOMFAI BÉLA:	Ami a püspöki kar körleveléből kimaradt	579
CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ:	Állandóság és biztonság a családban	587
TRINGER LÁSZLÓ:	A család szerepe és a lelki egészség	591

SZÉPÍRÁS

BENDE JÓZSEF:	Jean-Claude Renard versei elé	601
JEAN-CLAUDE RENARD:	A halál közeledése; A sír szava (<i>versek; Bende József fordításai</i>)	603
KELECSÉNYI LÁSZLÓ:	A megélhetés dilemmái (Hangsúlyváltások Krúdy publicisztikájában)	604
JOHANN WOLFGANG VON GOETHE:	Nyugat-Keleti Díván — A parabolák könyve (<i>vers; Tatár Sándor fordítása</i>)	612
PAUL FELEMING:	Eltaszíttatásakor (<i>vers; Tatár Sándor fordítása</i>)	612
JÁN HRUŠOVSKÝ:	Pompilio Madonnája (<i>elbeszélés; Sáfrán Livia fordítása</i>)	613

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

ALBERT ZSUZSA:	Legenda Rónay Györgyről (II. rész)	622
----------------	------------------------------------	-----

KÉRDÉSEK AZ EZREDFORDULÓN

RÓNAY LÁSZLÓ:	Kell-e nekünk Babits Mihály?	630
---------------	------------------------------	-----

KRITIKA

RÓNAY LÁSZLÓ:	Harmonia terrae (Esterházy Péter: Harmonia caelestis)	632
---------------	---	-----

SZEMLÉ

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	635
---	-----

„Övé az idő”

Nemrégén fejeződött be a 94. német katolikus nagygyűlés Hamburgban. Az egyik csarnokban egy hatalmas homokórát állítottak fel, jelezve a földi idő feltartóztathatatlan előrehaladását. A mozgómúló világmindenség Isten szerető gondolatából ered, és idővel — pontosabban az idő lejártával — abba tér vissza. Bingeni Szent Hildegárd miniatúrában is megfestette látomását a világmindenségről. Annak középpontjában egy ruhátlan ember, Ádám áll, fölülről Krisztus néz le rá, az egész mindenséget pedig az isteni szeretet lángkoszorúja övezi.

Egy évezrednyi időt ünneplünk mi, magyarok, két évezrednyt mi, keresztények. A múltra emlékezünk: nem annyira a saját tetteinkre, mint Istenéire. Évmilliókon pillantunk keresztül, hogy a szemhatáron földerengjen a történelem, majd még távolabb a világmindenség kezdete: a teremtés. Létünket köszöntjük, amellyel megajándékozott a Teremtő. Azt a létet, amelyből az ember is kinőhetett, s amelynek formálását kezébe vehette — immár történelemmé alakítva azt.

A múltba néző tekintet azonban közelebb, csupán két évezrednyire tőlünk is megpillant egy pontot, amely a történelem tengelyévé lett: Jézus születését, a Názáretiben közénk eljött Istenfiát. Az emberlét ettől kezdve már nem lebeg bizonytalanul, a világba kivetetten, nem fuldokol a születés és a halál szűkös kalitkájába zárva. Krisztus megváltó áldozata megmutatta, hogy az életnek egyetlen értelme és beteljesedése a szeretet, feltámadása pedig megnyitotta számára a szeretetben beteljesülő örök élet távlatait.

Csak ebben az emlékezésben válhat ünnepé a kettős ezredforduló. A legtöbb európai nyelv a latin festum, dies festus szót vette át: szilárd, biztos nap, amely hegycsúcsként kiemelkedik a hét-köznapok forgatagából, tagolja a rohanó időt, s felmutat az időtlen — pontosabban az időt is magában foglaló — örökkévalóságba.

Ha igazán ünnepelni akarjuk emberségünket, magyarságunkat és kereszténységünket, akkor ezt csak fölemelt szívvel tehetjük. Múltunk a Teremtő öröklétében gyökerezik, jövőnk csak az Ő szeretetében tud beteljesülni. Az ezredforduló akkor tölti be rendeltetését a mi életünkben és a történelemben, ha annus festus-szá, szilárd ponttá, biztos ünnepé válik egyre gyorsabban változó, hagyományát, értékeit, tájékozódási pontjait is könnyen félredobó korunkban.

Aligha számíthatunk arra, hogy gyorsuló mozgással haladó történelmünk újra meglassul, amolyan állóvízzé válik. Csak az ünnep szilárd hegycsúcsában reménykedhetünk, ahonnan ellátni az Örökkévalóság magasáig, és áttekinthető az idő folyama is.

Pons Strigoniensis

A Híd

„...egy derék eszmén járok át naponta.”
(Illyés Gyula: Széchenyi hídja)

1935-ben született Budapestén. 1943-ban szülei-
vel Érsekújvárra került,
ahonnan 1946-ban vissza
kellett jönniük. 1992 óta a
Pázmány Péter Katolikus
Egyetem Szlovák Intéze-
tének vezetője. Tudo-
mányos és pedagógiai
munkásságáért szlovák
állami kitüntetést kapott.
Legutóbbi írását 1999. 8.
számunkban közöltük.

Gyergyótekerőpatak templomának Keresztelő Szent János a védő-
szentje. A búcsúra keresztaltja zárandóság érkezett Gyergyószent-
miklósról, Kilyénfalváról, Csomafalváról és tizenhét szomszédos
pap állta körül az oltárt. A kapu két oldalán magyar és román zász-
ló, a helyi egyenruhás fúvószenekarból áradt a Boldogasszony
Anyánk, a szentélyben a régebbi két nemzeti színű oszlopzászló
mellett a falon méteres koronás-címeres Trianon-zászló. Néphez
szóló, népnek való igaz prédikáció a védőszent tanúságtételének
mellett a falon méteres koronás-címeres Trianon-zászló. Néphez
szóló, népnek való igaz prédikáció a védőszent tanúságtételének
még alkalmasításáról mindenkifölött a családban. És a szentmise vé-
gén a magyar himnusz és megint az ősi Mária-ének kivonulás alatt
— rendőri forgalomirányítással — és után is.

Néhány nappal Csíksomlyó negyedmillió tömege után egy kis
falú és környékének hűségese bizodalma a Szeplőtelen segítségében.

Ilyenkor minősül át a közhely és a megszokás lelki élménnyé,
találkozássá. A kereszténység megtartó erejének valósága, bizony-
sága új reménységgel tölti meg a fáradó lelket, hiszen milyen lé-
legzetelállító élmény megtapasztalni, hogy szégyen a búcsú ven-
dég nélkül.

Régiók népét próbáló történelmében emberi ésszel igencsak
nehezen ítéltetők meg a nemzetek. A magyar kisebbségi létfor-
mában élő millióknak igazi lelki épülésére szolgál a nemzeti érté-
kek megőrzése, sőt kötelesség emberi méltóságának, nemzeti lété-
nek védelme. A saját államában élő nemzettest feladata nemcsak
a határain kívül szakadtak közvetlen támogatása, hanem a ke-
resztény/európai értékrend szerinti szellemi kapcsolatkeresés is a
kisebbségi magyarság többségi nemzettársaival. Minden szellemi
és anyagi tragédia okozója az a magatartásforma, amelyből hi-
ányzik a mások szeretete, megértése, segítése. Minden igazságta-
lannak ítélt törvény, rendelkezés a másik fél számára ellenkező
előjelű lehet, és az idők folyamán alaposan meg is változhat. A
Kárpát-medence nem magyar nemzetei joggal érezhették magukat
a többségnek alávetett közösségeknek, majd 1920 után a magyar
millióknak jutott osztályrészül — ha lehetséges — még kemé-
nyebb, a győztesek tudatos elégtétel-igényével súlyosbított sors.

1989 új fejezetet nyitott ezen a téren is. Történelmi lehetőséget,
teret, időt kaptunk nemzeti tragédiáink feldolgozására, kölcsönös
megismerésére. A régió ígéretes polgári átalakulásáért, az alapve-

tő demokratikus szabadságjogok immár évtizedes gyakorlataért, a piacgazdaság kezdeteiért hálával tartozunk a sorsunkat irányító erőnek. A kereszténység 2000., Szent István koronázásának 1000. évfordulója biztatás szeretetre, munkára, békességre. És igazi tanúságtétel lehetne a Szent István városát Párkánnyal összekötő régi-új híd is.

A Mária Valéria-híd az Erzsébet- és a Ferenc József-híd társa. Épülésekor a polgárosodó Magyarország magyar-magyar etnikumú vidékeit kötötte össze. Szlovákság inkább a mai Magyarországon Duna-zugát lakta, a nagy folyó túlsó partjára rajzolt képzeletbeli félkör minden irányban messzire magyarokat foglalt magába. A híd furcsa módon mégis szlovákok és csehek vonulását is szolgálta, akik munkát kerestek az egyre növekvő Budapesten és agglomerációjában. Prohászka Ottokár is emlegette az Esztergomban megpihenő cseh vendégmunkásokat. A szlovákság élte a gyarapodó és magyarosodó ország életét. Iskolái, közintézményei nem voltak. Értelmiségének egy része megkeseredve szembefordult mindennemű hivatalos és nem hivatalos magyar kultúrával, másikké kísérletezett a magyarosodás és magyarosítás alkotmányos lassításával, vagy akár külső, akár belső emigrációba vonult. Ezekben az évtizedekben alakulnak ki a szlovák-magyar ellenségeskedés csírái, amelyek Trianontól 1948-ig a fizikai erőszakot és a tömegessé váló ellentét-sztereotípiákat okozták.

A híd két szuverén államot köt majd össze, nemzetközi forgalommal. A két állam népei a híd messzi környékén az Esztergomi Főegyházmegyéhez tartoztak. Magyarok és szlovákok, meg a többi nép mind az utóbbi kerek másfél évszázadot leszámítva teljes szellemi szimbiózisban, a Szent István óta befogadó, másságot tisztelő Magyar Királyságban éltek, amit a szlovákok Uhorsko-nak neveztek, Mad'arsko csak a Trianon utánit jelentette. Az ország a kereszténységre épült és maradt fenn, ezekből a polgári nemzetállam igényének jelentkezése előtti keresztény gyökerekből táplálkozott a magyar, a szlovák és a többi nép kultúrája.

A *Szepességi imádságok* vázlat-szövege, Bak Gáspár nagyprépost könyörgéseinek szlovák „puskája” az első összefüggő szlovák kéziratos nyelvemlék. Pázmány Péter esztergomi szertartáskönyvének 1625. évi kiadása őrzi a mai szlovák nyelv első nyomtatott formáját, és a Nagyszombatba menekült esztergomi érsekek talán legnagyobbika intette szlovák híveit saját nyelvük használatára. Ezekből a közös gyökerekből táplálkozik a Fehérhegyi csata után Magyarhonba menekült cseh evangélikus papok közreműködésével létrejött szlovák luteránus közösség. Jakub Jakobeus, Krman Dániel és társaik is Szent István Hungáriáját tartották hazájuknak. És még akkor is, amikor a történelem mozgatóereje szabadjára engedte a nemzeti eszmét, a keresztény gyakorlat hosszú évtizedeken át ellenállt a nemzet oltárra emelésének. Rudnay Sándor esztergomi érsek, Palkovics György kanonok és megannyi társuk

a szlovák nemzeti művelődés alapjának építése mellett, közben elsősorban jó katolikusok és hungarusok voltak. Ugye ismerjük a Bazilika kriptájának tréfáját, amikor a szlovák dicsérteessékre zeng a *na veky* válasz, a magyarra, németre csak néhány hang felel... Rudnay Sándor, a szlovák kultúra mecénása és szervezője visszahelyezte Esztergomba az érseki széket és a káptalant, és mindent megtett, hogy a török előtti színvonalra építse vissza Szent István király szülővárosát.

Óvakodnunk kell attól, hogy túlhangsúlyozzuk Uhorsko-Hungária magyar-szlovák közösségét. Sokat kell fáradoznunk, hogy a 150 éve ellenségeskedésre nevelt nemzeteink elfogulatlanul és ismeretekkel rendelkezve értékelhessék e keresztény hagyományokat. A tájékozatlan, műveletlen, ostobán manipulált közvélemény sötéttségének hirtelen felszakítása súlyos károkat okozhat. A híd innenső oldala fájdalommal gondol 1920-ra, 1945-48-ra, a túlsó a maga alávetett kislány voltának évtizedeire. A híd innenső oldalának milleniumi ünnepeiben ritkán kap helyet az ezer esztendő szlováksága, a túloldal szélsőségei a hídon átrobogó tankoktól tartanak.

Kétségtelenül megosztott, előítéletektől, ostobaságoktól terhes mai kapcsolatrendszerünkben Rudnay Sándor személyisége, példája, főpapi működése, tanúságtétele talán kedvesen arcon legyinti, megtréfálja civakodó mai magyar és szlovák utódait. 1989 után, amikor szabad lett az egyházzal jót is mondani, egymástól függetlenül megjelent Rudnay Sándor életének, munkásságának értékelése. A szlovákok a szlovák nemzeti mozgalom szempontjából, a magyarok elsősorban Esztergom főpapiaként értékelték. És itt kaptuk azt a jelet, aminek következtében immár több éve közös magyar-szlovák Rudnay-ünnepeket tartunk, közös kiadású kétnyelvű tanulmánykötet jelent meg, és kétszer is találkozott Esztergom-Budapest és Nagyszombat-Pozsony metropolitája. Még lehet hazafiaskodni és nemzetieskedni, magyarnak, szlováknak kikiáltani. Rudnay Sándor hungarus katolikus főpap volt, aki híveit, egyházát, hazáját szolgálta Nagyszombatban, Pozsonyban, Nyitrakoroson, Gyulafehérváron és Esztergomban.

Megújuló keresztény/európai elkötelezettségű kapcsolatainknak bizonyára hasznára lenne, ha a hidat Rudnay Sándorról neveznék el. Az ötletet lelkesen fogadta a Habsburg-család jelenlegi feje is.

A híd azonban, viseljen bármilyen nevet, az Illyés Gyula-fogalmazta eszme, a magyar-szlovák megbékélés szimbóluma is lehet. Ez a híd, annak ellenére, hogy környékének etnikai viszonyai nem változtak lényegesen, két szuverén államot köt majd össze. A két állam polgárai kölcsönösen idegenek, a szlovákiai magyarok egyértelműen és érthetően magyarok. A szlovák nemzeti kultúra a magyarok számára ismeretlen is, ellenszenves is, hiszen a szlovák nemzetpedagógia a szlovák kultúra, mindennekfölött az

irodalom védekező, sérelmi, magyarellenes jelenségeit injekciózza be az alig vagy félig művelt szlovák nagyközösség tudatába. Ezért alakult ki az a gyakorlat, hogy a két etnikum közeledést kívánó rétegei ösztönszerűen elzárkózva mindennemű nemzeti érzékenységtől, úgy igyekeznek egymásra tekinteni, mintha a sors most sodorta volna őket egymás szomszédságába. E két szélsőség, a nemzeti elfogultság tudatlansága és az ettől irtózók tájékozatlansága között nincs számottevő kiegyenlítő közeg. Ez pedig nem lenne más, mint a szlovák irodalom örökbecsű nemzetépítő alkotásait mélyen ismerő és azon gyarapodó szlovák értelmiség, amely saját nagyjainak európai értékű alkotásaira és szellemi tanúságtételére hagyatkozva képes lenne a mindenkori napi politika nemzet-manipulációinak elvetésére. Hozzá csatlakozhatna a magyar szellemi élet jó szándékú segítő igyekezete, mindeneke-lőtt a magyar művelődés hungarus voltának, azaz a szlovák néptárs évezredes együttműködésének elismerésével. Meg persze az-zal is, hogy a magyar szlovakisztika közismereti szinten is kísérletezne a szlovák nemzeti kultúra megismertetésével. Vladimír Mináč találó megjegyzését, miszerint a magyarok a szlovák politika végzete, úgy is értelmezhetnénk, hogy a magyarok végzet-funkciója netán integráló, akár a régió keresztény újjászületését szolgáló feladattá, kötelességgé válna.

Ez a feladat igencsak súlyos. Ha akarjuk, a szlovákság egész térségünk legtragikusabb sorsú nemzete, exodusok hosszú sorá-
val. Majdnem elmagyarosodott, ha nincs Trianon. De Csehszlová-
kiába tagozódását nem a szlovák nép döntötte el, elszakadása pe-
dig nagyhatalmak rulettasztalain történt. A szlovák népet senki
sem kérdezte meg 1945-ben sem, felújítsák-e az 1938-ban meg-
szűnt országot. Azt sem a szlovák választópolgár döntötte el,
hogy évtizedekre a szocialista tábor lakója lesz, 1968-69-nek elég-
gé passzív szereplője volt, és legutóbb, 1993 januárjában sem a
nép szavazta meg az önálló szlovák államot. És miért ne akar-
nánk megérteni és átérezni, mit jelent az, amikor a szlovák felnőtt
— Viliam Turčány szavaival — nemzeti gyermekbetegségeiben
szenved. Vagy amikor az ősök izmaival kérkedő késői unoka, aki
inkább sértődik, mintsem ha fogcsikorgatva is, de rendezze saját
dolgait, és ne másokban keresse nyomorúságának okozóit. Így
tart ez már jó másfél évszázada, és a legeslegutóbbi évek sem
hozták meg a nemzeti békességet.

A szlovák nemzeti mozgalom képviselőitől — megint Mináč
mondta, hogy a szlovák teremtés Igéje Štúr volt — kettéhasadt az
a szlovák réteg is, amely tudatosan vállalta szlovákságát. Az úgy-
nevezett nemzeti ébredés első korszakában Rudnay Sándor, Pal-
kovics György kanonok, Palkovics György pozsonyi szlovák
evangélikus professzor — játszhatunk a nevek szlovákos formájá-
val is, viselőik még nem ismerték a névmagyarosítást és szlová-
kosítást — Bohuslav Tablic, Ján Chalupka hungarus-tudata jól

megfért szláv-szlovák tudatukkal, és főként a nemzet a képzeletbeli erkölcsi értékrend skálának nem az élén, s nem is meghatározó elemeként foglalt helyet. A nemzeti radikális L'udovít Štúrt, Jozef Miloslav Hurbant számos kortársuk fogadta el szellemi vezérnek, de éppen nemzeti radikalizmusuk, a magyarsággal való szembefordulásuk miatt elhúzódtak tőlük. A Štúr-iskola világirodalmi szintű poétája, Janko Král' számára a szlávtság testvériséggé emelkedett, elvárta, hogy a gazdag szláv segítse a szegényt. Neki a szlávtság a szív békessége, Európa szelíd építője, nem pedig félelmetes ellensége. Óvta a szlávtságot a nemzeti büszkeség divatos hangoztatásától. Az ember vágyait, az emberiség történetét ne a nemzeti mérce minősítse, mert ezt a jövőendő nemzedék ostobaságnak tartva gúnyosan elveti majd. Testvérnek tartotta a horvátot és a magyart, egyenrangú nemzetfelekeknek, akik bölcsen és bátran tisztázzák egymás között a minden nemzetet ért sérelmeket. A forradalom és szabadságharc után a turócszentmártoni szlovák nemzeti memorandum születésekor írta, hogy a balsors-tól régen tépett, meggyötört szlovákság a testvériség, az egyenlőség, a dicső jövőendő érdekében felújította a régi összetartozás szövetségét. Ez idő tájt írta Madách Imre *A civilizátort*.

Ján Kalinčiak, a kor és egyáltalán a szlovák irodalom első történeti prózaírója is szlovák-szláv hungarus volt a javából. A Felföld elvarázsolt világa, a hét- és néha többszilvafás nemesek igen mélyen gyökereztek a haza múltjában. Nagyrészt evangélikusok és mindenekelőtt harcos kurucok voltak, azon cseh menekült papok hagyományörzői is, akik 1620-tól amíg lehetett, Erdély fejedelmétől és a rendi felkelésektől várták Csehország felszabadítását a Habsburg uralom alól. Ez a velejéig kuruc rebellis kisnemes-ség szinte kivétel nélkül lelkesedett a szintén evangélikus és etnikailag sem idegen Kossuth Lajos arisztokrácia és Bécs ellen feszülő politikájáért. Kalinčiak kedvenc témája volt Mátyás kora és a kuruc világ. *Svätý Duch* (Szentlélekfalva) című elbeszélésében az alvó szlovákság hajnalpírban fürdő szent hegyének, a Krivánnak hódol, de a nemzeti mítosz kötelező használata után a hungarus II. Rákóczi Ferenc eszményítése következik. A cseh nemzetiek a szlovákság árulójának, a magyarok a cseh politika kiszolgálójának tartották.

Pavol Országh Hviezdoslav is ebből a kisnemesi világból nőtt ki a szlovák írás mindmáig legnagyobb mesterévé. Ő sem kellett a konzervatív nemzeti irányzat képviselőinek. Hogy is kellett volna, amikor az ő szlovák népe nem lázad magyar elnyomói ellen, hanem a végtelenül egyszerű, tiszta lelkű naiv szlovák legény átörökli apja erdőkerülő hivatalát az öreg Villányi nevű birtokostól, de annak züllött fia már tragédiát okoz, és halálával fizet gátlástalanságáért. Az öreg Villányi és a szlovák ifjú megbocsát egymásnak. Uhorsko-Hungária értékrendje más volt, mint az asszimilánsok tömegét keblére ölelő, polgárosodó Magyarország. Hur-

ban fia, Vajanský is megbecsülte '48 szlovák nemeseinek lelkesedését Kossuth ügyéért, pedig apja fegyverrel támad hazája ellen. Igaz, Vajanský egyre inkább közeledett a szláv ártatlanság és a zsidó-bolsevista Budapest Szodoma-látomásához, Hviezdoslav viszont mindhalálig hű maradt ifjúkora magyar eszményeihez, Petőfi Sándorhoz, Arany Jánoshoz, Madách Imréhez. A költő biztos volt benne, hogy népe nem veszhet el. Mert hagyatkozni apái hitére, hogy a rossz elmúlik majd, az Isten teremtetten világ jó, az ember is jó, akár a fenséges árvai természet, és a jónak mindenképpen győznie kell. Hviezdoslav mélyen hívő realista volt. A jót vezetni győzelemre a Vlkolínky-kben, a Bútora és Čútorában, a fiatalok boldogságába mégis belenyugvó nagymama büntudatában és megszelídülésében, illetve az ekenyomnyi földdarabkán ellenségeskedő szomszédok megbékélésében. Hviezdoslav kívül maradt a napi politikán. Lényegében a belső emigrációt választotta Alsókubinban.

Méltó szellemi társa volt a szlovák nép másik nagyon mély ismerője, Martin Kukučín. Ugyanaz a prózában, mint Hviezdoslav a költészetben. Az *erdőkerülő felesége* az ő életművében szlovák életképek hosszú sora. A falu áthághatatlan munkamegosztása ember és asszony között, a fiatal tanító reformtörekvéseinek sikerelensége, amíg nem alkalmazkodik a falu hagyományainak óvó erejéhez, a szellemi fogyatékos kamasz tragédiája, a két esendő parasztember kedves kápatossága. Neki is idegen volt már a magyarrá lett Hungária, mégsem a harcos számonkérés fegyvertárából válogatott. A karácsonyi ostyát vivő fiúk magyar nyelven beszélő öreg nemesnek vitték ajándékukat, a világot látni, munkát keresni induló fiú Nyíregyháza felé veszi az irányt, a mocskosan, jellegtelenül, gyülevész népség módján hazatérő munkások Budapestről érkeztek, hogy azután észak tiszta, méltóságteljes embereivé alakuljanak át. S ott feszül az országút porában az író kérdése: miért a mocskos felét mutatja népe a fővárosnak?

Kukučín a külső emigrációt választotta, Dalmáciát és Dél-Amerikát. Már Csehszlovákia kulturális politikájának hívására jött haza, és keserűséggel állapította meg népe új államba tagolódásának tragikus ellentmondásait. A Králicei Biblia szent cseh nyelvének nyomán kialakult vonzódás a nyugati szláv testvérhez érvényét veszítette a modern polgári világban. A cseh nemzeti újjászületés tudomást sem vett a szlovák naivitásról. A cseh nemzeti politika, üzlet, kereskedelem, gazdasági problémák elriasztották Prágától az öregedő író és vele népe nagy részét.

A szlovákságot is alaposan megosztotta a felekezeti különbség. Amikor 1843-ban a katolikusok és az evangélikusok megállapodtak, hogy az evangélikusok lemondanak a biblikus cseh nyelvről, és a katolikusok is elfogadják a Štúr-féle középszlovák nyelvjáráson alapuló irodalmi nyelvet, a nemzeti egység gondolata győzelmeskedett. A különbség a két felekezet között azonban meg-

maradt. Az evangélikusok elviselhetőbbnek tartották a cseh kapcsolódásokat, a katolikusok inkább az önálló nemzetállam megteremtésére törekedtek. Ennek ellenére közülük kerül ki többedmagával Milo Urban. Valentín Beniák és a szlovák katolikus irodalom képviselői általában kevésbé elzárkózók a magyar kultúrával szemben. Urban kifejezetten arra inti népét, hogy ne érezzen bosszút az 1918-ig tartó „magyar viláért”. Nemzetpedagógiája szerint a nemzet nem lehet boldog, ha az ember nem az, s az ember nem lehet boldog gyűlölködve, másban hibát keresve. Nem lehet boldog, ha nem hiszi el, hogy báránként is élhet. Mert a vadállatok mindig erősebbek és látszólag győznek is, csak az a furcsa, hogy még mindig élnek bárán yok.

Valentín Beniák elsősorban műfordításaival még Trianon magyar tragédiáját is érzékelteti olvasóival, és válogatásával a magyar költészetből a békediktátum szlovák fájalmát is bevallja, hiszen az ő népének sem mindegy az ezeréves közös haza szétesése. Juhász Gyula Testamentuma (És nézni fájón, Léván, Szigeten, / Szakolcán és Makón a hold alatt), vagy Beniák sorsvállalása *A tápai Krisztus* lefordításával, de *magyarságának* kihagyásával.

E néhány példa is mutatja a Híd túloldalának a szlovákság számára is rejtett értékeit. Szent István Regnum Hungariae-ja nem tűnt el a szlovák lelkekből sem. Húzhatnának békecsinálók akármilyen határokat, a keresztény szellemű szlovák kultúra zsigereiben ott marad a hungarus patriotizmus, az ezredéves együttélés, amit megint csak nem a magyar és a szlovák nép választott magának!

Gyergyótekerőpatak gyönyörű ünnepe a hit megtartó erejének tanúságtétele. A lelkeket akkor és ott a zászló ellenére nem kötötte gúzsba a tehetetlen búsongás, a fölösleges nosztalgia. Hol van már Csehszlovákia, hol Jugoszlávia, hol Kelet nagyhatalma? A Felföld Trianonjából is kigyógyulhatunk, ha a mai határokat nem rajzoljuk rá a régi térképekre, hanem elfogadjuk a szeretet kemény igáját, miszerint az egész Felföld, a mai Szlovákia egésze is István király országa, de a szlovák kultúra megértésével, miénknek tekintésével — azaz megtanulásával együtt.

A házások: Isten választott népe

ÓRSY LÁSZLÓ

Született 1921-ben Székesfehérvárott. A Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karán doktorált. 1943-ban a Jézus Társaság tagja lett. További jogi és egyházjogi tanulmányait Oxfordban és Rómában végezte. Nyugalmazott egyetemi tanár. Jelenleg Washingtonban él.

¹Ennek az esszének a célja néhány fontos következtetés megfogalmazása, a történeti háttér és a részletvizsgálatok közlése nélkül. Ezek megtalálhatóak a szerző két könyvében: *Marriage in Canon Law* (Collegeville, MN, Liturgical Press, 1988) és *Theology and Canon Law* (ibid, 1992.).

A cikk címe egy állítást fogalmaz meg: Isten örök elhatározása szerint az egyházon belül egyeseket arra választott ki, hogy sajátos életállapotra, a házasságra kapjanak fölszentelést, és így járuljanak hozzá Isten országának építéséhez.¹

A kiválasztás véglegessé és nyilvánossá lesz a házasság szentségi eseményében, amely rendeltetése szerint az élet forrása a házastársaknak és a keresztény közösség egészének. A „kiválasztás” szót úgy használom, mint az ApCsel 9,15: „eszközöm ő (Pál), akit kiválasztottam”: valamely feladatra való elhivatottságként. Tehát Isten kezdeményezését emeli ki. Ez a látszólag egyszerű kifejezés erőteljes üzenetet hordoz. A keresztény rendben különböző kegyelemmel teljes ajándékok vannak. Egyikük a házasság. A másik pedig: lemondani a házasságról Isten Országáért. Ez a megközelítés szakít avval az elmélettel, amely a házasságot „kevésbé tökéletes” állapotnak tartotta, a szerzetes életet pedig „a tökéletesség állapotának”. Hogy ez a nézet mennyire átjárta az emberek gondolkodását, az jól látható abban a szóhasználatban, amely csak a papságot vagy a szerzetességet tartotta „hivatásnak”. Ha ez igaz volna, akkor a házásoknak „nincs hivatásuk” — ami nyilvánvalóan képtelen állítás. Jézus a jegyesek hivatását tisztelte meg Kánában! Tanulmányunk célja az, hogy jobban megértsük ezt a misztériumot, és kritikusan szemügyre vegyük a vele kapcsolatos gyakorlati kérdéseket.

A házasság szent eseményét úgy is leírhatjuk, mint egy drámát — a szó eredeti, klasszikus értelmében: olyan cselekedet, színpadon lejátszódó cselekmény, amelyben a résztvevőket gyakran rejtett erők és energiák mozgatják. Ha a szentséget drámának tekintjük, akkor azonnal érthetővé válik a misztérium dinamikus jellege. Ez eleve kizár minden olyan meghatározást, amely statikus szerkezetűnek mutatná be. Ez a megközelítés inkább kontemplatív, mint analitikus, inkább intuitív, mint fogalmi. Gyökerei a patrisztikus teológia „egzisztenciális” világába nyúlnak vissza; némileg rokon a modern ortodox teológusok írásaival. Nyugaton az utóbbi időben Hans Urs von Balthasar használta ezt a képet: a megváltás eseményeit úgy mutatta be mint isteni színjátékot, „theo-drama”-t. Itt is, mint az összes szentségben, a dráma cse-

lekményét előrelendítő és hordozó főszereplők az isteni személyek. Láthatatlanok maradnak testi szemünk előtt: csak a hit szemével láthatóak. A többi szereplők az emberi személyek: az egyesülésre törekvő férfi és nő. Bennük Isten tárja fel magát. A színpad az „idő az örökkévalóságban”. A rejtett erők forrása a kegyelemből és a természetből származik. Kórus is van jelen, ahogyan egy igazi drámához illik: a nagyobb keresztény közösség, amely előkészíti a drámát, jelen van az ünneplésen, később pedig segítséget nyújt.

Mivel Isten a főszereplője ennek a drámának, az első kérdések reá irányulnak: hogyan bánik gyermekeivel, amikor házasságra hívja őket, amikor csatlakozik hozzájuk a házasságukban, és amikor életre szóló partnerségben egybetartja őket. Tegyük föl tehát a kérdést: melyek Isten (kinyilatkoztatott) gondolatai a házasságról? Másodszor: mit tesz akkor, amikor egy férfi és egy nő életre szóló hűséget ígér egymásnak? Harmadszor: hogyan segíti őket a házasságukban?

A hit mindezekben a kérdésekben a megértést keresi. A választokból egységes tanításnak kell kialakulnia.

Az élő hit sohasem éri be azonban csupán a tudással: cselekvésre törekszik. Isten gondolatainak és tetteinek megértéséből tevékenységünknek kell elindulnia: a keresztény élet csak ebben az egységben alakulhat ki. Föl kell tennünk tehát a negyedik kérdést: milyen gyakorlati következmények adódnak a házasság keresztény tanításából — a lelkiség, a liturgia és a kánonjog területén? Az elméletet és a gyakorlatot, a látomást és a cselekvést az értékek felfogása köti össze. A keresztény misztériumok erkölcsi értékeket is tárnak fel. A tökéletesség vágya ezeknek az értékeknek megszerzésére ösztönöz. A látomás tehát cselekvésre indít: az tanbeli tudásból erkölcsi döntések születnek harmonikus egységben. Ezt a mozgást az az erő táplálja, amely az Isten saját lelke által az „új teremtésbe” fölemelt emberi lélekből fakad.²

A megértést kereső hit

Isten gondolatai a házasságról

Kezdjük a teremtés történetével. „Isten megteremtette az embert, saját képmására alkotta, férfinak és nőnek teremtette” (Ter 1,27). Ez a mondat azt jelzi, kijelentésszerűen, hogy a férfi és a nő együtt tükrözi Isten képét. Együtt birtokolják azt a tökéletességet, amely nem válik külön-külön az egyesek osztályrészévé. Ha a férfi és a nő egyesül egymással, akkor jobban ki tudják fejezni a teremtőjük képét, személyiségét, mint bármelyikük egyedül. Egy példa megvilágíthatja ezt a gondolatot. Egy kórus sokkal gazdagabb hangzású, ha férfi és női hangok együtt énekelnek, mint ha csupán egynemű kar énekel. A hangok különbözősége és az abból létrejövő harmónia nagyobb mélységet ad az előadásnak, és jobban tükrözi a zeneszer-

²Gondolatmenetünket elsősorban Joseph Maréchal filozófiája ihlette, aki az értelem dinamizmusára építette episztemológiáját (és metafizikáját). Ezt az elmélete ki lehet tágítani az emberi szellem és az isteni kegyelem fölfedezéséig. Karl Rahner, Johann B. Lotz, Joseph de Finance, Bernard Lonergan — hogy csak néhányakat említsünk — nagyban kitágították a Maréchal által feltárt horizontot.

ző géniuszt. Meg kell tehát vizsgálni: ha a férfi és a nő együtt jobban megmutatja Isten képét, mint ha bármelyikük egyedül tenné azt, akkor ennek mi a jelentősége a házasság szentsége szempontjából?

A Szentírás következő mondata megerősíti és folytatja ezt a gondolatot: „Isten megáldotta őket, és így szólt hozzájuk: Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok hatalmatok alá” (Ter 1,28). Isten közös feladatot bíz a házaspárra, tehát együtt a férfira és a nőre, olyan közös feladatot, amelyet így írhatnak körül: „Bár Isten megpihent a hetedik napon, befejezetlenül hagyta a teremtés művét. Ezért azt mondta nekik: Folytasátok a teremtést a föld benépesítésével és avval, hogy célra irányítsátok az ebben rejlő hatalmas életerőt.”

Fontos az a történet is, amely Istennel Ábrahámmal és Sárával kötött szövetségét mondja el. Igen, isten Sárával is szövetséget köt, hiszen ő is mindvégig aktív szereplője az eseményeknek. Őt is kötötte az a szövetség, amelyet Isten Ábrahámmal kötött. nekik születik fiúk, és kettejük utódja lesz az, aki által „áldást nyer a föld minden nemzete” (Ter 22,18). Éppen azért fontos ez a történet, mert Isten benne nyilatkoztatja ki szövetségének a lényegét. (Amint látni fogjuk, a házasság szentségi eseményében Isten szövetséget köt a házaspárral.)

Ábrahám „drámájában” Isten a kezdeményező minden cselekményben: ő hívja meg Ábrahámot és Sárát, ő ígér nekik fiút (Sára nélkül ez az ígélet értelmetlenné válna), kísérőjükké lesz hosszú életútjukon, gondoskodik róluk és védelmezi őket. Amikor pedig megakadályozza Izsák feláldozását, gyöngédségét nyilvánítja ki.

A házaspár válaszai az események során annyira emberiek, hogy magunkra ismerünk bennük. Hittek is, de kételkedtek is: nekivágtak az útnak, Sára azonban kételkedve felkacagott, amikor gyermeket ígért neki az Úr: „Valóban szülni fogok még, jóllehet öreg vagyok” (Ter 18,13). Reménykedtek, de kételkedtek is. Dédeltették magukban jövődő gyermekük képét, Ábrahám mégis így kiáltott fel: „Nem adtál nekem utódot, így rabszolgám lesz az örökösöm” (Ter 15,3). Isten nem angyalokkal kötött szövetséget, hanem hús-vér emberekkel (ez is a szentségi szövetség elővételezése).

Sokatmondó részeket találunk az Újszövetségben is arról, hogy mi Isten gondolata a házasságról. Kinyilatkoztatást hordoz a kánai menyegzőről szóló történet is, ahol Jézus a vizet borrá változtatta: „Ezzel kezdte meg Jézus csodajeleit... Kinyilatkoztatta dicsőségét” (Jn 2,11). Bár a történetet sokféleképpen lehet magyarázni, azt kétségtelenül bizonyítja, hogy Jézus a házasságot, pontosabban a házastársakat igen nagy becsben tartotta. Nyilvános működése kezdetén, közvetlenül néhány apostolának kiválasztása után, részt akart venni egy menyegzőn. Amikor figyelmeztették rá, hogy nincs boruk, „jó bort” adott nekik. Vajon gondolt-e Jézus arra, hogy Jahve hogyan volt jelen az első férfi és nő találkozásánál, és hogyan adta nekik a föld gyümölcsét? Bárhogyan történt is, a

³Lásd Xavier Léon-Dufour tanulságos írását: *A Cana, les nocces de Dieu avec Israel*, in: *Lecture d'évangile selon Jean*. Paris, Seuil, 1988, 203-245.

⁴Ez a megállapítás olyan teológiai álláspontból fakad, amelyet itt nem fejthetünk ki: létezik a házassági szövetség megélésének sajátosan keresztény formája, ahogyan létezik sajátos keresztény erkölcsiség is.

Mit tesz Isten a házasság szentségi eseményében?

⁵A „hit szeme” kifejezés sajátosan mély értelmet kap, ha Pierre Rousselot (1878-1915) meglátásai szerint értjük: olyan belénk öntött képesség, amellyel fel tudjuk fogni Isten szavait és tetteit, és azok igazságát.

bor ingyen ajándéka Isten gyengéd gondoskodásának beszédes szimbóluma.³

Az Efezusiakhoz írt levél szerzője messze ható utasításokat ad arra, hogy mi a keresztény házasság, és hogyan kell azt élni. A szeretet szövetsége az, amelynek a feje Krisztus. A jegyesek közti kapcsolatnak azt a modellt kell követnie, ahogyan Krisztus szereti az egyházát. „Feláldozta magát érte, hogy megszentelje”, „táplálja és gondozza” (Ef 5,21-33). A szerző egyenesen azt mondja, hogy mindkét jegyesnek föl kell adnia magát a másikért, ahogyan Krisztus tette az egyházáért. Az ajándékozásnak egész életre szóló elköteleződése ez, mindkettőjük számára, minden korlátozás, különbségtétel és eltérés nélkül. Az ilyen szeretet meghaladja az ember képességeit: csak a Szentlélektől származhat.

A pogányok házasságát sohasem jellemezték ilyen határtalan szeretettel.⁴ A keresztény házasságok az „új teremtés” rendjéhez tartoznak, amelyben Isten megváltó tevékenysége evilági valóságokban ölt testet, bár Isten szándéka szerint a megváltás műve abszolút elsőbbséget élvez.

Ezek a történetek és buzdítások sok mindent elmondanak nekünk Isten gondolataiból és útjaiból. Többet is feltárhatnánk a ki nyilatkoztatás gazdagságából, de át kell térnünk a második kérdésre.

Második kérdésünk a házasság szentségi eseményére, az általános szóhasználat szerint az esküvőre vonatkozik. Ez a dráma központi része.

A fizikai díszletet rendes körülmények között a templom szolgálatja, amelyben a menyasszony és a vőlegény megjelenik, csatládjuk és barátaik körében, és ahol a pap fogadja őket.

A látható esemény egyszerű: „kölcsonösen fogadalmat tesznek”, vagyis életre szóló hűséget fogadnak egymásnak. Ezt követően a pap megáldja a jegyeseket. E látható eseményen túl a darabnak van láthatatlan dimenziója is, amelyet csak a hívők tudnak felfogni, akik meg vannak áldva a „hit szemével”.⁵

Hogy legalább megközelítően felfoghassuk ezt a láthatatlan dimenziót, amely irányítja a szentségi eseményt, el kell gondolkodnunk a szentség általános fogalmán. Onnan juthatunk el a házasság szentségének sajátos jelentéséhez.

A szentség nem csupán jel, amely valami másra utal — mint a kegyelem ajándéka. Nem is csak olyan „eszköz”, amely kegyelmet eredményez — több annál. A szentség sajátos valóság: Isten saját hatalmas tette és megváltó műve, amely szavakból és gesztusokból álló szimbólumok fejeznek ki. E szimbólumok révén isteni és emberi személyek találkoznak, cserélik ki ajándékaikat, és lépnek új szövetségre egymással. A szentségnek ez a rövid leírása Odo Casel (1886-1948) mélységes meglátásaira épül: a szentségben valóságosan jelen van Krisztus megváltó tette. Casel elgondolása lényegesen továbbfejleszti a klasszikus skolasztikus megközelítést,

amely a szentséget a kegyelem hatékony jeleként határozta meg. Szent Tamás szerint a szentség „eszköz oka” a kegyelemnek. Annak a kegyelemnek, amely Krisztus megváltó tettéből fakad. Casel nem iktat be ilyen közvetítést, hiszen a misztérium közvetlenül jelen van. A szentség szimbólumában Krisztus egyetlen megváltó tette jelenik meg. Eltűnnek a földi tér és idő keretei: Isten egyetlen, örök megváltó tetteben veszünk részt Krisztus emberségén és a szentség szimbólumán keresztül.⁶

⁶Lásd: Odo Casel: *The Mystery of Christian Worship*, London, 1962.

Ez történik — bár sajátos módon — a házasság szentségében, a látható szertartások mögött.

⁷Nincs lehetőségünk e tan részletesebb kifejtésére: a keresztény házasság nem elérhetetlen eszmény, hanem a gyöngé és törékeny emberi lények számára alkotott intézmény. A házasság a kereszttség természetében részesedik. Erőt és megváltást hoz a házasságnak. Isten segíti őket, ahogyan segítette Ábrahámot és Sárát vándorlásukban, pedig ők is gyöngé és törékeny emberek voltak. Néha olyan magasrendű eszménynek mutatják be a házasságot, hogy fölvetődik a kérdés: ki tudja ezt megélni.

Bármilyen jószándékú is ez a szemlélet, mégis hamis. A fontos Isten szilárd elköteleződése gyöngé teremtményeinek.

A jegyesek (akár gondolnak rá, akár nem), misztikus erővel rendelkeznek, amelyet keresztségükben kaptak: „királyi papságban” (1Pét 2,9) részesednek. Ennek erejében cselekszenek. Szavaik és gesztusaik által új feladatokra szentelik oda magukat és egymást: úgy szolgálják Istent, hogy egymást szolgálják és váltják meg ezáltal: együttműködnek a Teremtővel abban, hogy halhatatlan lényeket hoznak erre a halandó világra. A teológiai kézikönyvek megerősítik ezt, amikor azt állítják, hogy „a jegyesek szolgáltatják ki egymásnak a szentséget”. Valóban Isten szolgálatában állnak, avval a papi hatalommal felruházva, amelyet keresztségük kaptak.

A fölszentelt papnak, a kölcsönös fogadalomtétel tanújának szerepe bizonytalan a nyugati egyházban: jelenléte jogilag szükséges, teológiai szempontból azonban kiterjeszthető. A keleti egyházban lényeges szerepe van: ő a valódi értelemben vett „kon-szekráló”. Koronát helyez a jegyesek fejére; ez a szertartás rokon a xeirothesia, a kézrátétel ősi és megszentelt gesztusával.

Bárhogyan történjék is az esküvő keleten és nyugaton, a főszereplő a láthatatlan Isten. Ő köt szövetséget a házaspárral. Mihelyt elfogadjuk, hogy Isten az elsődleges „szövetségkötő”, világossá válik, hogy nem felel meg a misztériumnak az az elgondolás, amely csupán jogi szerződés keretébe helyezi a szentséget. E szövetség természete ugyanaz, mint amit Isten Ábrahámval és Sárával való kapcsolatában találunk, továbbá Izraelnek, választott népének adott ígéreteiben. Egyoldalú szövetség ez. Az esküvő alkalmával Isten kiárasztja Lelkét két emberre, akik életre szóló útjuk kezdetén állnak, és azt ígéri, hogy velük lesz, s betakarja őket szárnyai árnyékával.

Isten szövetsége nem függ a vőlegény és a menyasszony érényeitől: szereti őket, és elfogadja őket olyanoknak, amilyenek. Lehet, hogy olyan törékenyek, mint a megroppant nádszál, vagy olyan gyöngék, mint a pislákoló mécs (Mt 12,20), Isten azonban erős, és kész megajándékozni őket.⁷

A dráma központi eseménye az Isten által kötött szövetség.

Az esküvő szertartása azonban csak a kezdet. Ezután új fejezet kezdődik, s ez elvezet bennünket a harmadik kérdéshez.

**Hogyan van jelen
Isten a
házastársaknak —
életük folyamán?**

⁸André Chouraqui Bibliájában így fordítja: „Elohim látta mindazt, amit alkotott, és lám: milyen remek” (Ter 1,31), vagy korábban: „de pompás”, ez tehát inkább felkiáltás, ilyesféleképpen: „Isten látja, amit alkotott, és annyira tetszett neki, hogy felkiáltott: milyen jó!” Ne felejtjük: Isten ekkor látta először saját teremtését.

⁹Az a teológia, amely e bekezdéseket ihlette Isten gyönyörködéséről, kizárja azt a nézetet, amely a házasságot „kevésbé tökéletes” életállapotnak tekinti.

¹⁰Érdekes volna megírni a keresztény család egyházatánát.

Most tehát Isten jelenlétére figyelünk a házasságban.

Isten gyönyörködik bennük. Hogy ezt megérthessük, még egyszer vissza kell térnünk a teremtéstörténethez. Isten gyönyörűségét lelte a teremtményeiben, amint a visszatérő refrén tanúsítja: „És látta Isten, hogy jó.”⁸

Ha már kezdetben így gyönyörködött Isten az emberben, mennyivel erősebbnek kell ennek ma lennie, megváltásunk áldott idejében. Jogosan elmondhatjuk, hogy Isten valóban örül annak, hogy egy férfi és egy nő, szent kötelékben egyesülve, végre akarja hajtani a reájuk bízott feladatot. Saját képét látja tükröződni bennük, társaivá akarja fogadni őket a teremtésben, és tudja, hogy „mindez jó”.

Amikor Isten egy férfi és egy nő bensőséges egységét szemléli, amikor a szüleikhez ragaszkodó gyermekekre tekint, amint mindnyájukat összefűzi a szeretet köteléke, akkor bizonyára saját benső életének tükröződését látja bennük, amelyben az Atya, a Fiú és a Lélek egy és három — s amelyben a szeretet nem ismer korlátokat.⁹

Isten kis egyházat épít népe körében. Hagyományos hittel valljuk, hogy a keresztény család maga már keresztény gyülekezet, kis egyház, ecclesia domestica. Márpedig senki sem tud egyházat létrehozni — sem kicsit, sem nagyot —, csak a Szentlélek, ahogyan senki sem mondhatja, hogy „Jézus az Úr, csak a Szentlélekben.

Ez a kis egyház tehát a Szentlélekben fogan meg, amint a nagy egyház pünkösdi napján született. A nagy egyháznak adott ajándékok jelen vannak a kicsinyben is.¹⁰ Isten Lelke járja át és tartja fenn, és Isten szavát hirdetik benne és általa. Ebből kötelezettségek is adódnak: a tagoknak nyitottaknak kell lenniük a Lélek indításaira, és engedelmeskedniük kell az Ő szavának. Be kell fogadniuk és ki kell mondaniuk Isten szavát — és tovább kell adniuk másoknak. „Kimondani Isten szavát” — ez a kifejezés a házi liturgia kérdését veti fel. Itt csak annyit mondhatunk, hogy ennek hatalmas ereje van abban, hogy a legvadabb üldözések idején is megtartsa a hívő közösséget. A zsidó közösségek megmaradása ennek eleven bizonyítéka: hitüket az tartotta ébren, hogy őrizték a családban a szabbath, a peszah és a többi ünnep családi megünneplésének hagyományát. Sokhelyütt a keresztények könnyebben áldozatául esetek a zsarnokoknak, mert istentiszteletük kizárólag az egyházközségre összpontosult. A plébániai szerkezet lerombolása könnyen liturgia és vallási gyakorlatok nélkül hagyta őket — s ez károsította hitüket és reményüket.

Egyetlen kis egyház sem létezhet elszigetelten, mivel integráns és szerves része az egyetemes egyháznak. Ez az integráció mindkét fél számára létfontosságú. A család e tágabb tanúságtétel által kapja az Igét és a szentségeket, a közösség viszont a családokból meríti életerejét. Nélkülük nem is tudna létezni.

A kis házi gyülekezet az egész emberiség szolgálatában is áll. Ez a szolgálat ezerféleképpen történhet, akár csöndes tanúságot téve a feltámadás örömhíréről a halál árnyékában ülőknek, akár karitatív tettekkel bizonyítva Isten együttérzését, akár másféleképpen.

Hisszük, hogy az egyház: szentség: benne Isten találkozik az emberiséggel. A keresztény család része az egésznek: benne újra lejátszódik megváltásunk drámája.

A hit tettekben tevékeny

**A tantól a gyakorlatig,
a víziótól a cselekvésig**

Ez a kérdés messzi távlatokat nyit meg. Bármilyen átfogó is azonban, föl kell tennünk, mert meg kell találunk az összhangot a megértés és a cselekvés között. Gondolatmenetünkben olyan pontig jutottunk el, mint a hegymászók, akik feljutottak egy csúcsra, és hirtelen új, hatalmas táj tárul eléjük — csupa fölfedezni való részzel. Némileg filozófikus megfogalmazásban már nem azt kérdezzük, hogy „mi a házasság” (kissé elvontan), hanem inkább, hogy „mit kellene tenni azokkal az értékekkel, amelyeket a házasság képvisel (egészen konkrétan). Az első kérdés ismereteket gyűjt össze, a második a cselekvésre irányul, amely átalakíthatja a jelen világot.

Nem tudjuk most megvizsgálni mindegyik részletet. Csak a főbb jellemzőket említhetjük, rövid magyarázattal. Három fejezetbe osztanám ezeket: lelkiség, liturgia, kánonjog.

**A lelkiség:
tan és tapasztalat**

A lelkiség kétarcú valóság: részben a dogmatikához tartozik, részben felhalmozott tapasztalatból áll. Hogy ezt jobban megérthessük, segítségünkre lehet Newman bíboros megkülönböztetése egyfelől a képek és árnyak, másfelől az igazság, vagyis a létező valóság között. A fogalmakban és tételekben kifejezett lelkiség a képek és árnyak birodalmában marad, a felgyülemelő tapasztalatból származó lelkiség az Istennel való találkozásról beszél. A kettő kölcsönösen kiegészíti és egyensúlyban tartja egymást. Harmonikus egységben kell egybesimulniuk.

Ebből az is következik, hogy a nem házas embereknek lehetnek ugyan igaz gondolatai a házas lelkiségről, de nem tudnak hitelesen szólni a házastársak személyes találkozásáról Istennel.

A lelkiség egzisztenciális eleme sohasem tanulható meg mástól; ezt belülről kell megteremteni. Isten kegyelmének benső megtapasztalásából fakad, és Isten kinyilatkoztatott szavának befogadásából és fontolgatásából források. Mindig személyes: valójában mindenkinek saját lelkisége van, bár a hasonló hivatású személyek tanúságtétele nyilván hasonló lesz.

Két okból sem akarok a házas lelkiségről „laikus lelkiségként” beszélni. Először is, mert ezzel igazságtalanságot követnék el magával Szent Péterrel és a többi apostollal szemben, aztán az első századok sok püspökével és papjával szemben, akik házasemberek voltak. Másrészt azt sugallnám, hogy a testvéregyházak

¹¹Alexandre Faivre
 érdekes
 tanulmányokban mutatja
 meg, hogy a világjak
 mint külön réteg nem
 jelenik meg a 3. század
 közepe előtt. Korábban
 a keresztény közösség
 minden tagját
 cleros-nak, kiválasztott
 népnek tartották. Lásd:
*Les laics aux origines
 de l'Eglise*, Paris, 1984.
 A világjak jelenlegi
 helyzetéről az
 egyházban jó
 tájékoztatást ad Jan
 Grootaers: *Le chantier
 reste ouvert: les laics
 dans l'Eglise et dans le
 monde*, Paris, 1988.

**A liturgia:
 szent szimbólumok**

(akár Rómával egyesültek, akár nem) házas papjai csak „laikus lelkiségben” élhetnek. A történelem azt bizonyítja, hogy a papi és a házas lelkiség harmonikusan összesímulhat ugyanabban a személyben. Mindez persze semmiképpen sem távolíthat el a cölibátus karizmájától: „különböző adományok vannak, de a Lélek ugyanaz” (1Kor 12,4).

Másrészt a „laikus lelkiséget” manapság általában úgy tekintik, hogy feladata a világ megszentelése, s nem vesz részt az egyház szent cselekményeiben. Mivel a nyugati egyházban gyakorlatilag az összes házasok világi személyek, az következne ebből, hogy ki kell zárni őket minden olyan egyházi tevékenységből, amelyet szoros értelemben szentnek mondunk. A gyakorlatban ebből az következne, hogy a világiakat ki kellene zárni minden döntéshozó folyamatból. A „világi hívek” ilyen szemlélete bármennyire elterjedt is, nem felel meg a hagyományainknak, és nincs valódi teológiai alapja. Az egyházat két élesen elválasztott és megkülönböztetett csoportba osztja: a papokéba és a világiakéba.¹¹

A II. Vatikáni zsinat kétségkívül új tanbeli fejlődést indított el, hogy megtalálja a fölszentelt személyek és a házasok helyét és szerepét az egyházban, és ez a fejlődés ma is tart. Bizonyára még jelentős gyakorlati változásoknak nézünk elébe.

A papság szentsége és a házasság szentsége rokonságban állnak egymással. A személy mindkét esetben fölszenteltté, konszekrálttá lett, „fölkenve a Szentlélek által”, a közösségben betöltendő sajátos feladatra. A papság esetében a megbízás a nagy közösség szolgálatára szól. A házasság esetében a kis egyház, vagyis a család építésére.

A papszentelés elsődleges szentségi szimbóluma a kézrátétel (epithesis ton xeirón, xeirothesia) imádság keretében. A nyugati rítusban a házasság szentségi jele a jegyesek kölcsönös ígérete. A szavak és a gesztusok nemigen említik a Szentlélek kiáradását. A keleti egyházban, amint láttuk, az esküvő szertartása tartalmaz olyan gesztust, amely a hagyományos kézrátételre emlékeztet.

A nyugati egyháznak megvolna hozzá a lehetősége és ereje, hogy kifejezőbb erejű szimbólumokat alkosson. Lássuk, ez hogyan is történhet.

A szertartás elején meg kellene emlékezni (anamnesis) Isten megváltó tetteiről, például a teremtés történetéről, a kánai menyegzőn tett csodáról. Ezt egy konszekráló mozdulat követhetné (a pap kézrátétele, olajjal megkenés) a Szentlélekhez könyörgő imával (epiklesis). A vőlegény és a menyasszony ezután fogadhatna hűséget egymásnak, ezáltal beteljesítve ezt a szövetséget és létrehozva azt a közösséget (koinonia), amelyet Isten kezdeményezett. Az esküvő szertartása ezen a ponton kapcsolódhatna a miséhez, amelyben a házaspár eggyé válik a feltámadt Krisztussal, aki felajánlja őket az Atyának a dicséret áldozataként (proszfora).

**A kánonjog
a misztérium
szolgálatában**

¹²Evvél nem akarjuk gyöngíteni a kánonjog némely részeinek szigorúan törvényi jellegét (például a magántulajdonról szóló kánonok), de magasabb célt tűzünk az egész elé (beleértve a magántulajdonról szóló törvényeket). Ezt hagyományos skolasztikus nyelven is kifejezhetjük, mondván, hogy a szeretet teológiai erénye megelőzi az igazságosság sarkalatos erényét. Ez alól sohasem lehet kivétel, mert a legkisebb eltérés is sértené Isten elsődleges célját a teremtéssel. Amikor megteremtette az eget és a földet, amikor az élet lehellejét lehelle a férfiba és a nőbe, akkor már üdvözítő kegyelmét akarta odaajándékozni minden emberi lénynek.

¹³Lásd Percy Ellwood Corbett: *The Roman Law of Marriage*, Aalen, 1979.

Bár ez a vázlat túlságosan rövid, mégis jelzi, hogy a teljes liturgikus szertartás messze túlléphetne a pusztá szerződés eszméjén, és visszatükrözhetné a három isteni személy tevékenységét: a Megváltó üdvözítő tevékenységét, a Szentlélek kiárasztását és az Atyának felajánlott áldozatot — akire az egész teremtés vágyakozik és akihez visszatér.

A kánonjog gyökeresen különbözik a civil jogtól. A civil jog célja az, hogy előmozdítsa a polgárok evilági jólétét; a kánonjog célja, hogy keretbe foglalja Isten megváltó tetteit. A civil jognak a világi közösségben kell rendet és egyensúlyt teremtenie; a kánonjog a megváltás ajándékának hatalmas célját jelöli ki. A civil jog nem mehet túl az igazságosság emberi erénye által felállított normákon; a kánonjogot az isteni szeretet tékozló bőségének kellene átlelkesítenie. Maga a kódex ezt így fejezi ki: „a lelkek üdvösségének az egyházban mindig a legfőbb törvénynek kell lennie” (1752. kánon).¹²

A kánonjogon belül a szentségi jog sajátos célja az, hogy biztosítsa: akik arra alkalmasak és jól előkészültek, azok könnyen eljuthassanak Istenhez a misztériumokban.

Hogyan szolgálja a házasságjog ezt a célt? A válasz vegyes képet mutat: használható a rendszerünk, de a törvények elhomályosítják a misztériumot. Hogy ezt megérthessük, szükséges néhány történelmi megjegyzést tennünk.

A 10. századig a házasságra vonatkozó erkölcsi és jogi kérdéseket többnyire a helyi püspökök intézték, vagy azok, akiknek volt felhatalmazásuk a bűnbánok feloldozására, vagy esetenként, amint ez fejedelmi családokban történt, a pápák. Bár némely döntések egyre inkább törvényi jelleget öltöttek, a házasságjog rendszere nem alakult ki a 12. századig, amikor a római jogot újra fölfedezték nyugaton.

A kánonjogászok a házasság következetes rendszerére törekedtek, s ezt a szerződésről szóló római jogban találták meg. Ez azért volt ellentmondásos, mert a klasszikus római (vagy bizánci) jogászok sohasem tekintették szerződésnek a házasságot. Az antik világgal jogtudósainál sohasem fordul elő, hogy a kereskedelmi szerződésekre alkalmazott szabályokat ültették volna át a házasság érzelmi partnerségre (*consortium cum affectu maritali*). A kánonjogászok tették ezt, és teszik mindmáig. Még a legjobb dogmatörténészek és a szentségtan történetének legjobb ismerői között is sok a félreértés ebben a kérdésben. Azt gondolják, hogy mivel az antik Rómában nem volt lehetséges házasságot kötni a felek beleegyezése nélkül, a házasságnak megegyezéssel szerződésnek kellett lennie. A klasszikus római ügyvédek felfogásában azonban az utóbbi nem következett az előbbiből. Egyetlen praetort sem ismerünk, aki egy „eljárást” jóváhagyott volna *ex contractu maritali*, a házassági szerződés alapján.¹³

A házasságot tehát szerződésként definiálták, és a világi szerződések sok szabályát átvitték egy üdvösséghez eseményre. A szerző-

dés elsődleges célja (állította a törvény) a gyermekek nemzése volt; a kölcsönös segítség csak másodlagos célként szerepelt. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a szeretet jelentősége kézen-közön elveszett.

Ez a megközelítés, amelyben a szabályok elhomályosították a misztériumot, lényegében változatlan maradt a II. Vatikáni zsinaton készült *Gaudium et spes* konstitúcióig. Az eredeti latin szövegben ez a bölcs dokumentum a házasságról mint *foedus*-ról beszél, amely a *fides* és a *fidere* szavakkal rokon, és a hit meg a bizalom jelentését hordozza (47-52). A *foedus*t általában a „szövetség” szóval fordítják magyarra. Itt azonban e szó sajátos és ünnepélyes jelentést kap, vallási tartalommal, és magába foglalja természetesen a hitet és a bizalmat.

Az új kánonjogi kódex arra törekedett, hogy a törvényt átformálja a II. Vatikáni zsinat szellemében. A házasságot szövetségként határozza meg — utána azonban úgy beszél róla, mint szerződésről. Elismeri azonban, hogy ez a szövetség „a házasfelek javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul” (1055. kánon): a két cél tehát harmonikusan összekapcsolódik; egyik sem szoríthatja ki a másikat.

Mindent összevetve elmondhatjuk, hogy az új törvénykönyv jobban tekintetbe veszi a misztériumot, mint a régi, de további reformokra szorul ahhoz, hogy hibátlanul és következetesen tükrözhesse a zsinat szellemét és hitünk egyszerű szépségét. Végső megjegyzéseimmel hitünk e szépségéhez szeretnénk visszatérni.

Összegzés

Loyolai Szent Ignác a Lelkigyakorlataiban a kontemplációt ajánlja a szeretet elérésére. Ezt írja: „Megfontolom, hogy minden jó dolog és ajándék a magasból származik; a legfőbb és végtelen hatalomtól; ahogyan a napsugarak a naptól vagy az eső a forrásából”.

Pontosan ezt tettük: úgy tekintettük a házasságot, ezt az üdvösséghez vezető eseményt, mint amelyik a magasból származik: ajándék törekeny embereknek. Elmélkedésünk azonban nem végződhet így, mert létezik egy másik mozgás is, az ellenkező irányban: minden jó dolog és ajándék fel is száll Istenhez, mint minden emberi személy. A házastársak, Isten választott népének földi életútja teljes értelmét végső céljától nyeri el: visszatérés Istenhez, az Atyához, a Fiúhoz és a Szentlélekhez.

Ebből a távlatból nézve meg lehetne írni a házasság teológiájának egy újabb fejezetét. Vagy talán ezen a ponton el kellene hallgatniuk a teológusoknak, és engedni, hogy a misztérium önmagáért beszéljen.

Bernát László fordítása

Ami a püspöki kar körleveléből kimaradt

SOMFAI BÉLA

Sárszentmiklóson született 1932-ben. 1952-től jezsuita szerzetes, 1961-ben szentelték pappá. Jelenleg a Torontói Egyetem, a Szegedi Hittudományi Főiskola, a Szentgyörgyi Albert és a Semmelweis Orvostudományi Egyetem tanára.

Külső és belső fórum

A cím nem a nagy horderejű és alapos munkával előkészített körlevélben esetleg található tévedésre utal. Induljunk ki abból a sajnálatos tényből, hogy a modern világ föllazította a házassági kötelékeket is. Magyarországon 1 000 megkötött házasságból 510 felbomlik, a vallásuk gyakorlásában elkötelezett keresztyének esetében 255. Természetesen ez a kisebb szám is nagyon fontos pasztorális problémára utal. A második házasságban élők pasztorális szolgáltatának egy alig ismert és még kevésbé gyakorolt lehetőségével kívánok foglalkozni. Mindenekelőtt néhány bevezető megjegyzésre van szükség.

Az első megjegyzés az úgynevezett külső és belső fórum közötti különbségre vonatkozik. A világi kormányzat a politikai közösség tagjainak jogait és kötelességeit, valamint a közjó megvalósulása és védelme érdekében szükséges feladatokat a törvényhozó és végrehajtó hatalom eszközeivel végzi. Ez a tevékenység nyilvános, egyházi jogi kifejezést használva a „külső” fórumon zajlik. Az egyház küldetésének teljesítésében ugyanezeket a feladatokat *két fórumon* gyakorolja. A *külsőn* a világi kormányzathoz hasonlóan törvényekkel szabályozza küldetésének végrehajtását, a tanító és megszentelő szolgálat végzését, valamint az egyház tagjai között a jogok és kötelességek megfelelő elosztását. A hozott törvények, a világi törvényekhez hasonlóan általános érvénnyel rendelkeznek anélkül, hogy figyelembe tudnák venni az összes olyan körülményt, amelyek a kérdéses törvény alkalmazását befolyásolhatják. Mindkét kormányzat bíróságokra hárítja az ilyen esetek tisztázását.

Az egyházi „közjó” védelme

Így egyházi bíróságok döntésére van bízva olyan házasságok érvényességének elbírálása, amelyek esetében megkötésüket érvénytelenítő körülmény lehetősége merült föl fölbomlásuk után. A világi bíróságok eljárásához hasonlóan az ilyen házasságok érvényességének elbírálásához is külső fórumon elfogadható bizonyítékokra van szükség. Amennyiben ezek az általános egyházi jog előírásai alapján a házasság érvénytelenségét bizonyítják, a bíróság meghozza a *semmisségi határozatot*, amely kimondja, hogy az adott esetben szentségi házasság *sohasem jött létre*. Ez a döntés, éppúgy, mint minden házasság, a külső fórumon, a nyilvánosság előtt történik, és lehetővé teszi egy esetleges szentségi házasság templomban történő megkötését anélkül, hogy az „botrányt”, megütközést okozna. Más szóval egy ilyen döntésnek két célja van, egyrészt megállapítja a perben érintett felek (vagy legalább

az egyik fél) szabadságát házasságkötésre, és megvédi a házasság felbonthatatlanságára vonatkozó keresztény meggyőződést is. A külső fórumon meghozott döntés elsődleges feladata tehát az egyházi „közjó” védelme; a házasság felbonthatatlanságának és a szentség felvételéhez való jog szabadságának biztosítása. Közvetve azonban védi az érintett felek lelki javát is, amennyiben lehetővé teszi számukra a házasság szentségéből fakadó kegyelmi javak megszerzését.

A *belső fórumon* az egyház elsősorban a kiengesztelődés szentségének kiszolgáltatásán keresztül gyakorolja küldetését. Ebben a tevékenységben megfordul a fontossági sorrend. A hívek lelki javának, üdvösségének biztosítása az elsődleges cél, az egyházi közjó a másodlagos. A legfontosabb feladat a megtért bűnös visszafogadása a hívők közösségébe, az eucharisztikus ünneplésben való teljes jogú részvételének biztosítása. Bizonyos értelemben ez is bírói tevékenység, amennyiben a pap elfogadja a hívő lelkiismeretében Isten és az egyház előtt tett tanúbizonyságát, és megállapítja az eucharisztikus közösségbe való visszatérésének feltételeit. A megtért bűnös jó példáján és lelki gazdagodásán keresztül azonban *közvetve* az egész egyház javát is szolgálja ez a tevékenység. Ezen a fórumon az első házasság érvénytelenségére vonatkozó, Isten előtt tett tanúbizonyság figyelembevételére is lehetőség van olyan esetekben, amikor a külső fórumon, a házassági bíróság előtt az érvénytelenítő tényezőket nem lehet elfogadhatóan bizonyítani (például nincsenek tanúk stb.). Amennyiben a pap a gyónó házasságára vonatkozó tanúbizonysága alapján arra a megalapozott következtetésre jut, hogy az nem volt érvényes, noha templomban kötötték meg, föloldozhatja a gyónót, és az eucharisztikus asztal közösségébe is visszafogadhatja bizonyos föltételek mellett. Ezek között a legfontosabb és a legnehezebben megvalósítható az a követelmény, hogy ezzel a hívő ne okozzon a külső fórumon a hívek számára botrányt. Az ilyen döntés ugyanis csak a belső fórumon érvényesül, azt nem lehet közzé tenni. Ez ugyanis a gyónásban tett vallomás feltárását jelentené. Ezért egy szentségi házasság nyilvános, templomban történő megkötése soha sem válik lehetővé ezen az alapon. Ennek a megállapításnak a részleteit fogjuk a továbbiakban megvizsgálni.

A házasság a bizánci hagyományban

Röviden meg kell említeni azt a kevésbé ismert tény is, hogy a házasság felbonthatatlanságára vonatkozóan két hagyomány él az egyházban. Az egyik a bizánci, amelyet ma az ortodox egyházak követnek, a másik pedig a latin egyházé. A bizánci hagyomány szerint a házasság szentségét nem a házasságot megkötők szolgáltatják ki egymásnak szabad beleegyezésük kijelentésével, hanem a pap. Ennek jele a házasodók megkoronázása. Ebből az következik, hogy amit az egyház megköt, azt föl is oldhatja. Bizonyos esetekben az ortodox egyházak tehát hajlandók a szentségi házasság fölbomlásában ártatlan félnek egy második házasság templomban történő megkötését megengedni. Ennek a liturgiája

A házasság a latin hagyomány szerint

azonban nem annak ünnepélyességét, hanem penitenciális jellegét hangsúlyozza. Talán úgy is lehetne ezt mondani, hogy az ortodox egyházak liturgiájukban mintegy megbocsátják az első házasság felbomlásával okozott személyes, közösségi és lelki kárt. A második házasság szentségi jellegével kapcsolatos kérdésekre most nem térek ki.

A latin egyház ezzel szemben a teremtésre vonatkozó bibliai tanításra megy vissza, és Jézus idevonatkozó szavaival magyarázza gyakorlatát. Isten kezdetben férfinak és nőnek teremtette az embert. A férfi feleségéért elhagyja apját és anyját, és a kettő egy testté lesz. Amit Isten egybekötött, ember ne válassa szét (Mt 19,6; Mk 10,9). Ez a jézusi tanítás közvetlenül a házasság felbontásának a mózesi törvényben megengedett lehetőségét érvényteleníti, de ezt az őskinyilatkoztatásra való hivatkozással teszi, és egy általános, minden emberre érvényes szabályt idéz. A latin egyház meggyőződése szerint tehát a házasság felbonthatatlansága annak Isten adta természetében gyökerezik. Azt nem az egyház, hanem a felek szolgáltatják ki egymásnak. A második házasságban élők pasztorális szolgálatának lehetőségeit tehát az első házasság érvényessége vagy érvénytelensége szabja meg. Fontos azonban azt is tudnunk, hogy a Trentói zsinat, amely a latin egyház hagyományát megszilárdította, *nem akarta tanításával elítélni a keleti egyház gyakorlatát* (DS 1807.).

A II. Vatikáni zsinat tanítása

Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a II. Vatikáni zsinat lényegesen gazdagította az egyháznak a házasságra vonatkozó tanítását. Azt nem szerződésnek, hanem „élet és szeretetközösségnek” nevezte, amely abból az emberi aktusból keletkezik, „amellyel a házastársak egymásnak adják önmagukat, és elfogadják a másikat”. Ez a „bensőséges egyesülés” a házastársak teljes hűségét követeli meg, és „sűrgeti, hogy felbonthatatlan legyen szent egységük”. Az így létrejövő szent intézménynek maga az Isten a szerzője, és ezen a szentségen keresztül „találkozik az emberiség Megváltója és az egyház Jegyese a keresztény hitvestársakkal”. A házastársak szerelmének a „legszebb ajándéka a gyermek”, de a házasságnak nem csak az életadás a rendeltetése. Az „teljes életközösség marad, megőrzi értékét és felbonthatatlanságát” akkor is, ha „nélkülözniük kell a sok esetben forrón óhajtott gyermeket”. A zsinat tehát a gyermekáldást a házastársi szerelem gyümölcseinek tekinti, és nem tanítja a házasság elsődleges és másodlagos céljai közötti különbséget sem, ami mintegy harminc évvel korábban még nagyon fontos szerepet kapott XI. Piusz pápa házasságról szóló enciklikájában. Más szóval a zsinat visszautasított minden olyan javaslatot, mely XI. Piusznak ezt a tanítását a *Gaudium et spes* szövegébe be kívánta illeszteni. Az „elhálás” jogi fogalma helyett a szentség létrejöttét a házastársak kölcsönös önátadásával és egymás iránti teljes hűségével jelöli meg. A zsinat tanításában a házasság hagyományos jogi és intézményes szemléletét üdvtörténeti szemléletmód váltja föl. A házastársak gazdago-

dó és mélyülő házassági kapcsolatukon keresztül jelképezik Krisztus és az egyház közötti felbonthatatlan kapcsolatot; így a házasság szentségében „Az igazi házastársi szerelem az istenszeretet megnyilatkozása lesz” (GS 48-51.).

Őrsy László elmélete

Az elváltak pasztorális gondozására a zsinat utáni évtizedekben fokozódó figyelem fordult. Az Amerikai Kánonjogi Társaság egy tanulmányi projektet is létrehozott, amelynek célja a kérdés teológiai és kánonjogi feldolgozása volt. Ennek keretében dolgozta ki Őrsy László a ma is használt alapvető különbséget a második házassággal létrejövő *jogi konfliktus* és *személyes kényszerhelyzet* esetei között. A *jogi konfliktus* abból ered, hogy a korábbi házasság ugyan érvénytelen volt, de elháríthatatlan okok miatt kánonjogi kritériumokkal ez nem bizonyítható az egyház házassági bíróságai előtt. Ebből a tényből a *külső és belső fórum között* megoldhatatlan ellentét jön létre. A kánonjog feltételezi a templomban megkötött házasság érvényességét; ezért annak semmisségét meg kell állapítani, mielőtt a templomban egy másik megkötését engedélyezi (CIC 1060, 1085.2.). Ugyanakkor a házasság megkötése alapvető emberi jog, a szentségi házasság megkötése pedig minden megkeresztelt ember joga. Mindkettő felülmúlja az egyházjog megszorító rendelkezését. Ennek a jognak a gyakorlását lehetővé tévő bizonyíték azonban csak a belső fórumon áll rendelkezésre. Ebben rejlik a jogi konfliktus lényege. A *személyes kényszerhelyzet* esetében az első házasság feltehetően érvényes volt, de emberi tényezőit tekintve végérvényesen megszűnt, szétesett. Az egyik fél minden szempontból sikeres második házasságot kötött, de a maga és gyermekei lelki javától indítva szeretne visszatérni az egyházi közösséghez és a szentségek használatához. Második házasságának fölbontását azonban gyakorlatilag lehetetlennek tekinti. Ez ugyanis túlságosan sok áldozatot követelne a második kapcsolat tagjai számára.¹

¹Ladislav Orsy:
*Conflict between the
internal and the external
forum*, *The Jurist*, 30,
(1970), 114.

A zsinat után, az 1980-ban megtartott Püspöki Szinóduson az elváltak és újraházasodottak pasztorális gondozásának fontossága is napirendre került. 1981-ben II. János Pál pápa *Familiaris consortio* című apostoli exhortációjában magáévá tette a Szinódus véleményét a pasztorációs szolgálat fontosságára vonatkozóan. Hangsúlyozta, hogy a második házasságban élőknek helye van a hívők közösségében. Bátorította őket arra, hogy kapcsolódjanak be az egyház liturgikus életébe, és tartsanak bűnbánatot is. Megállapította, hogy a pasztorális szolgálatban figyelembe kell venni a második házasságok különböző helyzetét is. „Másképpen kell tekinteni” azokat, akiket teljesen igazságtalanul elhagyott élettársuk, más helyzetben vannak azok, „akik saját súlyos bűnükkel feldúlták a kánonjogilag érvényes házasságukat”. Végül olyanok is vannak, akik „lelkiismeretükben biztosak afelől, hogy az előző, helyrehozhatatlanul tönkrement házasság soha nem volt érvényes”. A második házasság helyzetétől függetlenül mindazok szá-

²II. János Pál pápa:
Familiaris Consortio,
Szent István Társulat,
1982, 134-136.

mára, akik személyes kényszerhelyzetben lévén „nem tehetnek eleget a szétválás követelményének,” a szentáldozás csak akkor lehetséges, „ha tartózkodnak azoktól a cselekedetektől, melyek csak a házastársakat illetik meg”. A tilalmat nem a második házasság bűnösségével magyarázza. Ilyen kifejezés vagy vadházasságra való utalás nem található a megnyilatkozásban. A született gyermekek sem törvénytelenek. Vallásos nevelésük a szülőknek és az egyháznak egyaránt fontos feladata. Az Úr asztalához azért nem járulhatnak, mivel „állapotuk és életkörülményeik objektíven ellentmondanak annak a Krisztus és egyháza közötti szeretetnek (és egységnek), melyet az Eucharisztia jelez és megvalósít”.² Ha ebben a helyzetben áldozhatnának, az a hívekben a házasság felbonthatatlanságával kapcsolatban zavart és kételyt támaszthatna. A pápa nem foglalkozott azzal a gyakorlati problémával, hogy ugyanez a kétely akkor is felmerülhet, ha az úgynevezett József-házasságban élők megáldoznak. A szexuális absztinencia ténye ugyanis nem közbeszéd tárgya, és a lelkipásztor sem beszélhet arról, hogy ezek a hívek lelkiismeretükben milyen megoldást választottak helyzetük rendezéséhez. Az érvénytelennek vélt első házasságot az érintett felek vizsgáltassák meg az egyház házassági bíróságaival, mondta a pápa. A jogi konfliktus kérdésével azonban nem foglalkozott. Az elmúlt két évtizedben a pápa álláspontjának következetességével és teológiai indoklásával kapcsolatban nagyon sok kérdés merült föl a teológiai irodalomban. Vita tárgya az is, mennyire lehet összeegyeztetni azt a Vatikáni zsinat házasságról szóló tanításával. Jól ismert a három észak-rajnai püspök körlevele is, amelynek helyességét a Hittani Kongregáció kétségbe vonta.

E vitáknak az elkerülése lehetett az egyik oka annak, hogy a püspökkari körlevél leegyszerűsítette a kérdés tárgyalását. A templomban megkötött házasság csak akkor érvényes, mondja a nyilatkozat, ha „...a felek Isten tervei szerint kötnek házasságot, azaz eldöntötték, hogy életüket visszavonhatatlan megegyezéssel, felbonthatatlan szerelmükkel és hűségükkel feltétel nélkül összekötik”, és nyitottak a gyermek vállalására is. Ha a templomban megkötött házasság fölbomlása után kétely merül föl annak érvényességéről, azt az egyházi bíróság megvizsgálja. Amennyiben érvénytelennek nyilvánítja, evvel engedélyt ad egy érvényes házasság megkötéséhez. Ha egy érvényes házasság tönkrement, és polgári házasságot kötöttek, akkor a hívők nem gyónhatnak és nem áldozhatnak; így lesznek „fájdalmas tanúi a házasság felbonthatatlanságának”.³ A körlevél nem említi meg a szexuális absztinencia lehetőségét, és nem beszél a jogi konfliktus eseteiről sem, amikor az első házasság érvénytelenségét csak a belső fórumon lehet bizonyítani.

³MKPK: *A boldogabb családokért!*,
Budapest, 1999, 58-59.

A pápa exhortációja csak az érvénytelen második házasságban élők feloldozásának főnt említett feltételéről beszél. Nem volt szüksége arra, hogy az elvált, de újra nem házasodottakkal is foglalkozzék. A feloldozásnak és áldozásnak ugyanis ilyen esetekben

sem teológiai, sem egyházfegyelmi nehézsége nincsen. Lényegében hasonló a helyzet az első házasságukat lelkiismeretükben érvénytelennek tartó, de második házasságban élő gyónók esetében is. Ezt kell most részletesebben kifejteni.

A kérdés az, hogy egy polgári házasság megkötése esetén járulhatnak-e az utóbbi helyzetben lévők a szentségekhez olyankor, amikor a külső fórumon, az egyházi bíróságok előtt az érvénytelenség nem bizonyítható? A tapasztalat azt bizonyítja, hogy ilyen eset sok van. Hosszú magyarországi gyakorlattal rendelkező lelkipásztorok megerősítik ezt a véleményt. A körlevél az „Isten tervei szerint megkötött házasság” érvényességét *a visszavonhatatlan megegyezés, a felbonthatatlan szerelem és hűség, a feltétel nélküli egymás iránti elkötelezettség, valamint a gyermek vállalására való hajlandóság* általános feltételeivel jelöli meg. Természetesen ide kell sorolni a kánonjogban konkrétan megfogalmazott bontó akadályokat is minden olyan esetben, amikor azok a külső fórumon nem bizonyíthatók. A körlevélben említett feltételek valamelyike valószínűleg fölmerül sok házasulandó lelkében kétely vagy emberi gyöngegségtől való félelem formájában. Ezek nem tekinthetők az érvénytelenség belső fórumon elfogadható bizonyítékának. Amint a magyar közmondás mondja, „hosszú alku a házasság”. Az egy testté válás bibliai jelképének megvalósulása hosszabb idő eredménye, valójában egy egész élet kell hozzá. Feszültségek, válságok minden házasságban előfordulnak. Ezek sem teremtik meg a jogi konfliktus helyzetét. A mi kérdésünk csak a második házasságban élők esetében létezik.

A gyermekvállalás kérdése

Fordított helyzet is lehetséges. Például a gyermekvállalás őszinte szándéka a házasság megkötésekor legtöbbször megvan, de később fölmerülő *szubjektív nehézségek* késleltethetik, és végül meg is akadályozhatják a szándék végrehajtását. A nehézség szubjektív jellege lényegében azt jelenti, hogy csak az adott házasság esetében jelentkezett. Hasonló nehézség egy másik házaspár életében vagy nem jelentkezett, vagy nem tekintették döntő fontosságúnak. Az a tény, hogy ilyen körülmények miatt a házasság folyamán nem vállalnak gyermeket, szintén nem perdöntő érv a belső fórumon.

Mivel a lelkiismeretben meghozott egyéni ítéletről van szó, általában érvényes példát nem lehet hozni. Fontos jele a házasság érvénytelenségének az a meggyőződés, hogy kezdettől léteztek ezek a problémák. Talán a legátfogóbb meghatározással azt lehetne mondani, hogy *a megkeresztelt, de hitetlen ember felbomlott házassága* a legjellemzőbb és valószínűleg a leggyakoribb esete a belső fórumon lehetséges megoldásnak. Sarkított példát használva: az a személy, akit ugyan a nagymamája titokban megkereszteltetett, de vallásos életet nem gyakorló családban nőtt föl, részesült ugyan valamilyen templomi hitoktatásban elemista korában, bérmlási és házassági előkészületen is részt vett, de középiskolás korában vagy felnőtté válásának küszöbére már elvesztett minden vallásos

A második házasság problémája

érdeklődést, nagyon valószínű, hogy nem képes a szentség lényeges elemeinek felfogására, átélésére, még esetleges jó szándék esetén sem. Ha ilyen élettörténet adja meg a hátteret egy templomban megkötött házasság felbomlásához, a körlevélben említett bármelyik feltétel nagyon valószínűvé teszi annak érvénytelenségét.

Fontos az is, hogy a felbomlott házasság minden problémája rendeződjék a külső fórumon, például a gyermekek nevelése, eltartása, a tulajdon igazságos megosztása, általános emberi szinten a volt házasságok között kialakult harag, keserűség elsimulása. Természetesen a második házasságban élő mindkét félnek legalább a belső fórumon, azaz lelkiismeretében, szabadnak kell lennie a szentségi házasság felvételére. Ez nemcsak a kánonjogban lefektetett akadályok hiányát jelenti, hanem azt is, hogy mindketten nyugodt lelkiismerettel el tudják fogadni, sőt igényelik a belső fórumon történő megoldást, a feloldozást és az áldozás lehetőségét. Azt is gondosan mérlegelni kell, hogy az átélt keserű tapasztalatok fényében a múltból alkotott ítélet megváltozik. Befolyásolja azt a második házasság sikerének élménye is. Lelkiismeretben emberileg biztosnak tekinthető ítéletre van tehát szükség, amely képes az önámítás veszélyével is leszámolni. Becsapható-e a pap ilyen esetekben? Minden bizonnyal. A lehetőség mindkét fórumon egyaránt fennáll. A belső fórumon azonban könnyebb megmagyarázni azt, hogy az örök üdvösség biztosítása forog kockán.

Miért nem lehet a második házasságot templomban megkötni? A bevezetőben említett okon kívül van egy másik szempont is, amely véleményem szerint ha nem is feleslegessé, de elfogadhatóvá teszi a templomi szertartás hiányát. Az Egyházi Törvénykönyv 1116. kánonja a házasság rendkívüli formájáról beszél. Ez megállapítja az első paragrafusban:

„Ha nem lehet jelen vagy nem közelíthető meg súlyos nehézség nélkül a jog szerint illetékes közreműködő, akkor a valódi házasságot kötni szándékozók érvényesen és megengedetten megkötik házasságukat csupán tanúk jelenlétében:

1. halálvesztély esetén;

2. halálvesztély nélkül is, ha ésszerűen előrelátható, hogy a körülmények egy hónapon belül nem változnak.”

Ezt a kánont a halálvesztélyen kívül a fizikai vagy morális lehetetlenség eseteire alkalmazzák a jog magyarázói: ilyenek a háború, a nagy távolság vagy vallásüldözés, amely lehetetlenné teszi a meghatalmazott pap vagy diakónus házasságkötésen való részvételét és más hasonló körülmény. Nem sorolják ide azokat az eseteket, amikor valamilyen egyházi tilalom akadályozza meg a hivatalos tanú részvételét. Őrsy László fent említett megállapítása alapján figyelembe kell azonban venni azt a tényt is, hogy a házasságkötés természet adta jog, és minden megkereszteltnek joga van a szentségi házasság felvételére is. Ez alapvető jog, amely a törvénykönyv megszorító rendelkezéseivel szemben előnyben ré-

szesül. Így tehát azt is lehet állítani, hogy az itt idézett kánon értelmében a civil házasságot az egyház érvényesnek ismeri el. A templomi szertartás megtartására azonban csak a külső fórumon megtörtént bírósági nyilatkozat esetében kerülhet sor. Ugyanez az elv alkalmazható az egyházi bíróságok elé terjesztett esetekben is, amikor a semmisségi ítélet jogilag megalapozott ugyan, de az eljárás elhúzódása miatt a döntés meghozatala túlságosan sok időt vesz igénybe. Ilyen késedelem sajnos nem ritka, ez azonban nem elegendő ok ahhoz, hogy megtagadják a polgári házasságban élő fél igényét a szentségek vételére. Összefoglalva ezt a kissé bonyolult megfontolást, jogi konfliktus esetén feltehető a polgári házasság érvényessége a fenti megfontolások fényében. Sajnos részletes irodalom hiányában erről a lehetőségről többet nem lehet mondani. Tény azonban, hogy lelkipásztori feladatukat lelkiismeretesen gyakorló és megfelelő teológiai képzettséggel rendelkező papok biztosítják ezt a lehetőséget a gyónók számára.

A botrány kerülése

Végül a botrány elkerüléséről kell beszélnünk és arról, hogy a pápának vagy a megyéspüspöknek miért kell hallgatnia az egyházi nyilvánosság előtt erről a fontos kérdésről. A botrány elkerülésére azt ajánlják rendszerint, hogy az Úr asztalához csak olyan helyen járuljanak az így föloldozott hívek, ahol első felbomlott házasságuk ténye nem közismert. Nagyobb városokban ez aránylag könnyen megvalósítható feltétel, kisebb közösségekben ennek nem lehet eleget tenni. Emberileg az is elkerülhetetlen, hogy az érintett felek beszéljenek erről barátaiknak és rokonaiknak. A gyakorlat tehát ismertté válik. Esetleges káros hatásának megelőzése csak érthető és megbízható felvilágosítással biztosítható. Templomi homíliák már csak rövidségük miatt sem adnak megfelelő keretet ilyen tevékenységhez, a házassági előkészítés pedig végképp rossz alkalom lenne rá. A kérdés ismertetése középiskolai hitoktatásnak, kiscsoportos lelkipásztori munkának vagy felnőttoktatásnak, valamint az elváltak és újraházasodottak számára megszervezett pasztorális tevékenységnek lehet szerves része. Az ilyen tevékenységet egyébként a pápa és a püspöki kar egyaránt sürgeti. Ezek után jogosan fölmerül a kérdés, vajon nem lenne-e egyszerűbb megoldás egy idevonatkozó hivatalos egyházi közlemény megtétele? Két megfontolás indokolja a nemleges választ. A belső fórumon hozott döntés személyes és egyedi jellegű. Csak az érintett személy esetére vonatkozik, más esetekre nem alkalmazható kivételes megoldási lehetőség ez. Kivételekre azonban nem lehet törvényt alapozni. Amit a pápa az egész egyház számára és a megyéspüspök egyházmegyéje számára hivatalosan megállapít ilyen kérdésben, az nem magánvélemény, nem is pasztorális tanács, hanem hivatalos egyházi álláspont, törvény. Egy ilyen törvény azonban nemhogy megoldaná, hanem élezné és növelné a már fennálló jogi konfliktust. Ezért maradt ki ez a kérdés a püspöki kar gondosan összeállított körleveléből.

CSEH-SZOMBATHY
LÁSZLÓ

Állandóság és biztonság a családban

Budapesten született 1925-ben. Szociológus, az ELTE Szociológiai Intézetének egyetemi tanára. 1993-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

A párkapcsolatok

A Magyar Katolikus Püspöki Kar *A boldogabb családokért!* című körlevele mindazokhoz szól, akik elkötelezetten keresik az utat életük jobbá, nemesebbé tételére, és felelősséget éreznek az ország minden lakosának sorsáért. Írásomban azokat a változásokat igyekszem elemezni, amelyek a magyar családok életében az utolsó évszázadban, különösen pedig az utolsó évtizedben lejátszódtak.

A család elbizonytalanodásának három területéről szólnék; először arról, amely a párkapcsolatok kialakulásánál jelentkezik és egyre szélesebb körben terjed. A második a megkötött házasságok felbomlásának növekvő gyakorisága, a harmadik a szülő-gyermek viszony átalakulása.

A magyar társadalomban évszázadokon keresztül dominált a párkapcsolatok alakulásának az a rendje, amely nagyjából meghatározta a lehetséges partnerek körét és azokat az érintkezési formákat, amelyek a közöttük alakuló viszony szempontjából a társadalmi környezet szerint illendőek voltak. Szakkifejezést használva a kapcsolati, majd házassági döntésnél a homogámia dominált, az érintkezésnél pedig szigorú korlátok közé fogta a házasság előtti ún. premaritális szexuális érintkezést.

Az évtizedről évtizedre növekvő társadalmi mobilitás megnyitotta az utat a heterogámiának, a pillanatnyilag más társadalmi csoportokhoz tartozók közötti viszony, házasság létrejöttének és a szabadabb szexuális érintkezésnek. Sem az egyik s különösen a második nem volt példa nélküli: a múltban is előfordult, de az uralkodó társadalmi normákba ütközött, és rányomta bélyegét a szabályokat sértőkre.

A legnagyobb változás Magyarországon az utóbbi két évtizedben következett be, amikor a házasságkötés mint a párkapcsolat addig normálisnak tekintett kiemelkedő eseménye elveszítette jelentőségét a népesség szélesebb köreiben, és helyébe a házasságkötés nélküli együttélés lépett. Tekintettel arra, hogy a házasságkötés nélküli együttélés nem igényel semmiféle adminisztratív regisztrálást, így ezek évről évre való növekedését nem tudjuk pontos adatokkal alátámasztani. Megbízható adatokat kaphatunk akkor, ha a házasságkötők arányának változását nézzük, s ebből következtetünk az együttélők számára.

Házasságkötések száma 1000	nőten férfira	hajadon nőre
1970	81	108
1980	76	111
1990	53	75
1998	29	39

Az adatok azt mutatják, hogy a házasságkötések gyakorisága az utóbbi 30 évben radikálisan csökkent.

A statisztikai adattal alátámasztott másik változás a házasságon kívül történt szülések adatsora. Ez esetben sem feledkezhetünk meg arról, hogy ilyen szülések a múltban is voltak. Egyes országokban, mint például Svédországban, Dániában, de a szomszédos Ausztriában is a közvélemény korábban is toleránsabb volt a házasságon kívüli születéseket illetően. Nálunk az anya többnyire elhagyott leány volt. Ezzel szemben a házasságon kívül szülő mai nők zöme állandó partnerrel él együtt, és a közösség, amelyben élnek, többnyire elfogadja, a házasságon belüli szülésekkel azonos módon kezeli őket. A házasságon kívül született gyermekek aránya az utolsó két évben 12% volt.

Házasságkötés — együttélés

A házasságkötés kerülése, az együttélés terjedése alapvető szemléletváltozásra utal. Eredete az érzelmek megnövekedett jelentőségére vezethető vissza. A korábbi évszázadokban a házasságkötés alapvető kötelességek, funkciók ellátására létrejött szövetség volt, amely gazdasági egység, szexuális közösség, reprodukciós feladatot betöltő intézmény volt, és az egymáshoz fűződő érzelmi kapcsolat többnyire másodlagos jelentőséggel bírt. A romantika kora hozta ebben a változást: új társadalmi normák váltak mértékadóvá, amelyek szerint a szerelem nélküli házasságkötés megvetést vagy legalábbis sajnálkozást váltott ki.

A legújabb korban megingott az emberek bizalma az érzelmek, az egymás iránti szerelem-szeretet tartósságában. A dinamikus emberképnek és az emberi érzelmek labilitásának inkább megfelel a partner, mint a házastárs.

Vitathatatlan, hogy az érzelmek bizonytalanok, de nem szükségszerű, hogy az emberről, a világról alkotott szemlélet más elemei ne jussanak olyan szerephez, mely a házasságot stabilizálja. Ilyen az egymás iránti kötelességtudat és a kötődés a másikhoz, annak beépülése társa gondolkozásába, és a menthetetlenül előforduló házastársi konfliktus kezelése. Ezek ellen hat az individualizmus, az önmegvalósításra való törekvés kultusza, a tömegkommunikáció és a házasság tartósságával kapcsolatos szkepszis.

Bizonyos nézetek szerint a házasságon kívüli együttélés próbaházasság, amely kiszűri az egymáshoz nem illő párokat és eredményük, hogy a megkötött házasságok stabilabbak. Reprezentatív felmérésekből kitűnik, hogy az együttélések labilitása meghaladja a legális házasságokét.

A válások számának alakulása

A labilitás növekedésének másik bizonyítéka a bontóperek, a válások által megszüntetett házasságok gyakorisága. Ennek a jelenségnek a vizsgálatát megkönnyítik a válásokról a bíróságok által vezetett anyakönyvek. 1897 óta a válások abszolút száma a következőképpen alakult:

1897	500
1900	1100
1910	2900
1921	6200
1930	5500
1938	5800
1949	12600
1959	21900
1970	22800
1980	27800
1990	24900
1998	25800

Az idősor nem szorul hosszabb magyarázatra. A polgári házasság bevezetését követően az I. világháborúig folyamatos volt az emelkedés, de mai szemmel nézve a házasságoknak csak egy töredékét érintették a válások. Ugrásszerű emelkedés követte az I. világháborút, de ezt követően stabilizálódott a válások száma. A következő jelentős emelkedés a II. világháború után következett be, és ezután nem volt megállás az 1980-as évek végéig. Az ekkor megfigyelhető csökkenés, majd a magas szám melletti állandósulás esetében nem szabad megfeledkezni az előbbi pontban tárgyalt házasságkötés nélküli együttélések terjedéséről: a jelenlegi magas válási számok a házasságokhoz viszonyítva még kritikusabb képet mutatnak; az együttélések esetében nincs válás, s ezek felbomlása nem is szerepelhet a mutatók elkészítésénél.

A válás mint konfliktusmegoldási forma

A válások bármelyik mutatójának a 20. században lezajlott növekedése azt jelzi, hogy a házasságok egyre nagyobb hányadánál a felek házasságuk felbontását a házasság során jelentkező nehézségek, konfliktusok egyik bevett megoldásának tekintik. Ez a házasságra vonatkozó normák átalakulásának következménye, amely mögött a lakosság nagy részének szemléletében bekövetkezett változás áll.

Míg a 20. század elején a válás stigmatizált volt, a nagy többség elítélte azokat, akik házasságukat felbontották, és a velük való további érintkezésben fenntartás, gyanakvás jelentkezett, addig mára a válás gondolata nem vált ki ellenérzést, az egyes házasságokban kezdettől fogva jelen van. Ez a változás kapcsolódik a modern társadalomban bekövetkezett szekularizálódáshoz, a keresztény egyházak súlyának csökkenéséhez és az egyes emberek magatartását befolyásoló racionalizmus terjedéséhez. Ez utóbbi szerint amennyiben a házasság nem hozza meg az eredeti vágyak

kielégítését, akkor célszerű ennek véget vetni, és másik partnerrel próbálkozni. Magától értődően ezáltal minden házasság átmenetivé válik, és a „házassági piacon” nemcsak a nőtlenek, hajadonok, özvegyek jöhetnek számításba, hanem a házások is.

A válások érzelmi vetülete

A válások persze nem zajlanak le megrázkódtatás nélkül. Az emberi lélek egyik alapvető vonása a kötődés a korábbi évek, évtizedek során megszokott intézményekhez, személyekhez, amelyeknek az ember jelentőséget tulajdonít — tulajdonított. Ezek mintegy beépülnek a tudatba, az érzelmekbe, és csak fokozatosan, egy-két évi szakítás után halnak el, válnak közömbössé. Számos vizsgálat eredményei bizonyítják, hogy ez a válásra különösen jellemző: a válás után hosszabb időre van szükség, amíg az egykori házastársak számára teljesen semleges lesz a másik, és többé nem foglalkoztatja a kérdés, melyek voltak azok a lépések, amelyeket meg kellett volna tenni a kapcsolat fenntartása érdekében.

A gyermekek

A válásoknak legfőbb áldozatai a házasságból származó kiskorú gyermekek. Itt is szerepet játszik a szülőkhöz való kötődés, amely esetenként változó időtartam alatt gyengül meg abban a mértékben, hogy már nem dominál a gyermek érzelmi világában. Akkor rövidebb ez a periódus, ha a szülő és a gyermek közötti viszonyra az individualista apa vagy anya sohasem fordított nagyobb gondot.

Az érintett gyermekek száma tekintélyes. A válások több, mint 70%-ában döntenie kell a bíróságoknak a házasságból született kiskorú gyermek elhelyezéséről. A II. világháború előtt a válások mintegy 40%-ánál jelentett problémát, hogy volt kiskorú gyermek is, azaz a többség gyermektelen volt, vagy a gyerekek már felnőttek a válás idejére.

A felnövekvő gyerekek mintegy 20%-a megy át nagykorúvá válása előtt a szülei elválása okozta traumán. Ez az arány azt jelenti, hogy a gyerekközösségek hozzászoknak, mintegy természetesnek veszik a szülők válását.

A házasság, a család megingása mára már társadalmi méretű jelenség. A keresztény családokra jellemző stabilitás helyreállítása sok irányból induló törekvésektől remélhető. E lépések között a legkevésbé hatékonyak a válások lehetőségét korlátozó joggyakorlat bizonyult. Nagyobb reményeket fűzhetünk egy olyan általános családpolitikához, amely a házasságkötéshez, a családok működéséhez szükséges életkörülményeket javítaná. Nagy fontosságot tulajdoníthatunk a tudati szféra alakításának: fontos a bizalom légkörének helyreállítása. Ez utóbbi akkor ígéretes, ha nemcsak a magunk erejében, elhatározásában bízunk, hanem az Úr Isten szeretetét, jóakarátát tekintjük alapnak családi életünk formálásában.

A család szerepe és a lelki egészség

TRINGER LÁSZLÓ

1939-ben született Győrszentmártonban. Orvosi, majd pszichiátriai és neurológiai tanulmányokat folytatott. 1989 óta egyetemi tanár, 1994-től a SOTE Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinikájának igazgatója. Széleskörű oktató és kutató tevékenysége jól ismert hazánkban és külföldön is. Legutóbbi írását 1999. 10. számunkban közzöltük.

A Pax Romana 2000. ápr. 24-29-i kongresszusán, Siófokon elhangzott előadás szerkesztett változatát közöljük.

Mentális epidémia

¹Kopp-Skrabski:
Magyar lelkiállapot.

A családban-lét nem csupán a felnövő generációk létérdeke. Számtalan vizsgálat támasztja alá, hogy a házasságban és családban élő személyek egészség-kilátásai jobbak, mint a családon kívül élőkéi (például az infarktus-kockázat nagyobb az egyedül élő, mint a házas férfiakkal). Sőt a már kialakult betegségek gyógyulási és rehabilitációs esélyei is jobbak azoknál, akik családban élnek. A magányos életmód bizonyos mentális betegségek szempontjából (depresszió, öngyilkosság, alkoholizmus) kifejezetten kockázati tényezőnek minősül.

A társadalom-patológiai adatok szaporodása egybeesik a családok működését veszélyeztető folyamatok megjelenésével, a „családok válságával”. (A gyermekek számának csökkenése, a válások arányának növekedése, a terhesség-megszakítások nagy száma, gyermek nélküli háztartások, házasság nélküli „laza” együttélési formák stb.)

A családok érdekében tett lépések tehát a ma élő generációk számára is közvetlen haszonnal járnak. Ezért a politikai döntéshozók számára is hasznos, ha családközpontú intézkedéseket hoznak, mert ezek gyorsan megtérülnek.

Az emberi kultúrák többségében a személy természetes közege a család, amelynek keretében a legnagyobb az esélye annak, hogy az egyén harmonikusan nőjön föl.

Önismeretünk részévé váltak azok a szomorú statisztikai adatok, amelyek a lakosság egészségi állapotának tényleges, aggasztó romlását tükrözik, s amelyek a fenti vélekedéseket tudományosan is megerősítik.¹ Soha nem látott járvány sújtja hazánk lakosságát: a mentális epidémia. Szomorú rekordokat értünk el a lelki betegségek területén is. Nem kevésbé riasztóak a társadalmi beilleszkedés egyéb zavarai sem, amelyek nem vagy csak részben tartoznak az orvostudomány területére, mint például a kábítószer-élvezet, a bűnözés. Ijesztően magas a művi terhesség-megszakítások száma is. Társadalmi szintű patológia körvonalai bontakoznak ki. Számos kutatási program törekszik arra, hogy e rendkívül nyugtalanító jelenségek okait feltárja és megoldásukra javaslatokat készítsen elő.

Túlzott leegyszerűsítés lenne, ha a lakosság siralmas testi-lelki állapotát közvetlenül a fennálló társadalmi viszonyokra vezetnénk vissza. A felsorolt és a fel nem sorolt zavarok lényegében a felnőtt személy *magatartásának* zavaraira utalnak. Célszerű ezért a

problémákat a magatartás szemszögéből megvizsgálni. Ha az okokra kívánunk rákérdezni, meg kell határoznunk a magatartás kialakulásának általános törvényszerűségeit.

A magatartás kialakulását meghatározó tényezők

Örökletes és biológiai adottságok

Ma már általánosan elfogadott álláspont a kutatók körében, hogy a felnőtt személy magatartásának kialakulását három összetevő határozza meg. A kutatások jelenlegi állása szerint az öröklésnek jelentős szerepe van a felnőtt személy magatartási zavarainak kialakulásában. Többnyire azonban nem maga a „zavar” öröklődik, hanem a hajlam, a zavar létrejöttének valószínűsége. Éppen ezért az egyén örökletesen is meghatározott sérülékenységéről, *vulnerabilitásáról* beszélünk.

Társadalmi viszonyok

Mindenki számára nyilvánvaló, hogy a fennálló társadalmi viszonyok képesek arra, hogy az egyén lelki állapotát jelentős mértékben befolyásolják. A társadalomban bekövetkező drámai változások a lelki betegségek gyakoriságában és megjelenési formáiban is tükröződnek. A háborúkkal együttjáró tragédiák a megmaradtak millióinak életében kitörölhetetlen sérüléseket okoznak. Juhász Pál kutatásai kimutatták, hogy a termelőszövetkezetek erőszakos szervezése a falusi lakosság neurotikus megbetegedéseinek elszaporodását vonta maga után. A szegénység és a lelki állapot összefüggése közismert.

Az átlagember életében nem annyira a nagy társadalmi mozgások, hanem a közvetlen emberi környezet feszültségei és problémái jelenthetnek veszélyt a lelki állapot egyensúlyára. Ilyen például valamely szeretett személy, munkahely elvesztése, házastársi életközösség felbomlása stb.

A felnőtt egyén magatartását a közvetlen társadalmi tényezők kétségtelenül befolyásolhatják. Ugyanakkor mivel magyarázható, hogy egyesek még a legsúlyosabb körülmények között is megőrzik lelki egyensúlyukat (lásd például a gulág, vagy a koncentrációs táborok egyes foglyait), míg mások jelentéktelen események hatására is elveszítik egyensúlyukat? E kérdésekre a harmadik tényező ad magyarázatot.

A nevelés

A felnőtt, érett személy magatartásrendszere a bölcsőtől a sírig terjedő fejlődési folyamat eredménye, amelyben a születéstől a felnőtté válásig terjedő időszak kiemelt szerepet játszik. Az egyén folyamatosan tanul, új ismereteket, nézeteket sajátít el, módosítja a régieket. Az ember nem statikus lény, hanem létét állandó mozgás, változás jellemzi (Gabriel Marcel szerinti *homo viator*). Ezt a folyamatot nevezzük szaknyelven szocializációnak. Olyan folyamatról van szó, amelynek során a kedvezőtlen hatások a felnőtt magatartás egészére befolyással lehetnek. Minél korábbi az ártalom, annál súlyosabb következményekkel kell számolnunk.

Az idegrendszer sajátossága, hogy a fejlődéséhez szükséges nélkülözhetetlen információknak megfelelő időben és minőségben kell rendelkezésre állniuk. Ha például a beszéd kialakulásának időszakában nincs megfelelő környezet, a kommunikatív magatartás fejlődésében később már alig behozható károk keletkeznek (például a tartósan kórházban ápolt gyermekeknél vagy nyomorúságos gyermekotthonokban, ahol az ún. hospitalizációs szindróma alakulhat ki).

Mai ismereteink szerint a felnőtt személy magatartásának kialakításában a szocializáció játszik kiemelkedő szerepet. Amikor tehát a társadalmi beilleszkedési zavarok aggasztó, járványszerű terjedésére kérdezzük rá, a választ a szocializáció szemszögéből fogalmazhatjuk meg.

A személyiség alakításának elődleges színtere a család. Hasonlóan fontos szerepet játszik az iskola. Az életkor előrehaladtával a kortárs csoportok szerepe, majd a munkahelyi szocializáció hatásai kerülnek előtérbe. A személyiség alakulását a párkapcsolatok, a házasság szintén jelentősen befolyásolják.

Példaként azokat a kutatásokat említjük, amelyek kedvezőtlen körülmények (például intézeti neveltetés) és harmonikus családban felnőtt személyek csoportjait hasonlítják össze. Előbbiek a szociális beilleszkedés, a mások iránti megértés, a személy belső harmóniája stb. tekintetében egyértelműen elmaradnak a családban nevelkedett csoport mögött. Nyilvánvaló, hogy az antiszociális viselkedést nagyrészt a gyermekkor alapozza meg. Elhagyott és intézetben nevelkedett gyermekek körében 15%-ban találtak antiszociális és bűnöző személyeket. Még nagyobb azoknak az aránya, akik neurózisra, depresszióra hajlamosak. Az öngyilkosság is gyakoribb az intézetben felnővők körében.

Nyilvánvaló, hogy az egyéni és az össztársadalmi patológia között kétirányú, szoros kapcsolat áll fenn. Egyrészt a statisztikai szinten megjelenő patológia az egyéni devianciák tömegeiből áll össze. Fordítva viszont: az össztársadalmi szinten kezeletlen és segítség nélkül maradt deviancia egyéni életek tragédiájában ölt testet.

Az egyén azonban nem közvetlenül kapcsolódik a nagy társadalmi formációkhoz, hanem a családon keresztül. A család közvetíti a nagy társadalom érték-, erkölcs-, elvárásrendszerét az egyén felé. Még a családból kihullottak vagy a családon kívül felnővők számára is gyakran a „család” a vonatkoztatási pont. Az utóbbi esetben azáltal, hogy nincs. E „hiány” kemény valóságát mutatják azok a tankönyvi adatok, miszerint a legtöbb betegség gyógyulása szempontjából a családon kívüliség hátrányos kockázati tényező. Tehát nem csupán a mentális betegségekről van szó. Különösen informatív az az adat, hogy a kockázati tényező súlyosabb azoknál, akik családból kihullottak, mint azoknál, akik mindig is egyedül éltek.

Tehát az egyén és a nagy társadalom közötti kapcsolatrendszerből a család nem iktatható ki. Az „egészséges” társadalom

**A társadalmi és egyéni
patológiás jelenségek
kapcsolata**

nem „egészséges” egyének összessége, hanem harmonikus családok és közösségek szerves rendszere. Jól működő család képes integrálni saját patológikus tagjait is a lehetséges mértékig. A család minden más megoldásnál jobb esélyt nyújt a későbbi felnőtt személyiség harmóniájára (azaz deviancia-mentességére).

A családi szocializáció főlényé

A családi szocializáció lélektani mechanizmusainak részleteit itt nem érintjük. Nyilvánvaló, hogy vannak rosszul működő, sőt kóros, deviáns személyiségeket nevelő családok is. Ennek ellenére a családokban felnövők esélyei nagyságrenddel jobbak, mint a családból kihullottakéi, vagy a szétért családok gyermekeinek kilátásai. Amennyiben tehát a jövő nemzedékek mentális állapota érdekében társadalmi szinten tenni akarunk valamit, elsősorban a családokat kell erősíteni és támogatni, hogy szocializációs alapfeladatuknak minél jobban meg tudjanak felelni.

A család belső funkciói

A bizalom A szülő és a gyermek harmonikus kapcsolata a bizalom ősforrása, amelyet a házastársak közötti viszony alapoz meg. Megfelelő szülő-gyermek kapcsolat hiányában a fejlődő személyiség számára az emberi közelség inkább bizonytalanságot jelent és félelmet vált ki belőle. A bizalmi kapcsolat teszi lehetővé a másik feltétel nélküli elfogadását, azaz szeretetét. Ugyancsak ez a feltétele, hogy másokban el tudjuk fogadni a másságot, a különbözőségeket, adott esetben a betegségeket, a korlátozottságot, a testi-lelki hibákat is.

A bizalom az ellenséges érzületek hiánya. Újabb kutatások szerint az ellenségesség (tehát a bizalom hiánya) alapvető szerepet játszik egyes betegségek, (mint például a szív- és érrendszeri betegségek) kialakulásában. Ugyancsak szerepe van az önkárosító magatartásformák létrejöttében is.

A biztonság A család a személy egyik fontos szükségletének, a biztonságának a legfőbb garanciája. A biztonság hiánya, mint ezt számtalan lélektani kísérlet bizonyítja, torz lelki fejlődéshez vezet, és a legkülönbözőbb mentális betegségek hátterét képezi. Harlow állatkísérletei igazolják, hogy a szülőtől megfosztott főemlős fejlődése elmarad, egyes, a felnőtt állatra jellemző funkciók nem fejlődnek ki. Szomorú tapasztalatok igazolják az emberi társadalomban is, hogy a gyerekkori, különösen a kora gyermekkori biztonság hiánya később már behozhatatlan károsodásokhoz vezet.

Érzelmi kapcsolatok A biztonságot elsősorban nem a szülői és családi környezet pusztán megléte garantálja, hanem az ezen belül meglévő érzelmi kapcsolatok. Az ember fejlődésében rendkívül fontos a valakihez, optimális esetben a szülőhöz, testvérekhez való kötődés. Kedvezőtlen helyzetben, családon kívül felnövő gyermekek számára is elsődleges fontosságú, hogy a gondozó tartósan azonos személy lehessen. Súlyos ártalmat jelent a „gondozó” gyakori változtatása,

mint ahogy ez a hazai állami gyermeknevelő intézményekben még ma is gyakorlat. A kísérleti vizsgálatok tanúsága szerint a felnőtt személyt leginkább megrázó esemény valamely szeretett hozzátartozó (házastárs vagy gyermek) váratlan elvesztése.

Érett, jövőért felelősséget vállalni képes személyiségek kialakulása társadalmi érdek. A társadalom mégis gyakran magára hagyja a jövőért, másokért áldozatra, komoly erőfeszítésre képes személyiségek „műhelyét”, a családot.

Modern paradoxon: az érett személyiség nem ideális fogyasztó. Az „ideális fogyasztó” a kapcsolataitól, céljaitól megfosztott, magányosan szorongó ember. Az emberi kapcsolatok is fogyasztási cikké válnak.

A fogyasztói társadalom ember-ideálja

A fogyasztói társadalom ideálja az infantilis személyiség (az érett ellentéte), akinek jellemzői: bizalmatlanság, sőt ellenségesség, unalom, öncélú izgalomkeresés, erőszak, agresszivitás. Mindezek a szorongás oldásának sikerületlen formái. Az az ember, akinek nincsenek hosszú távú céljai, aki nem bízik senkiben és a kapcsolatokat is fogyasztási cikknek tekinti, manipulálható, befolyásolható a legkönnyebben. Hiszen nincs valódi társa, a célja a jobb nő, kocsi stb., és ezek lecserélése, amint jobbat talál. A fogyasztói társadalmat fenntartó erőket nem tekintjük eleve gonoszaknak, hiszen mindannyian élünk a kényelem adta lehetőségekkel, amelyeket mi hoztunk létre. De alapvető érdeke a társadalomnak, hogy felismerje, óriási gazdasági érdekek húzódnak meg a kiszolgáltatott, magányosan szorongó tömeg, a legjobb „fogyasztó” előállításában. Ezt szolgálja a reklámok nagy része, a szórakoztatóipar. Így a Fromm által „társadalmilag szentesített defektállapot” áll elő. Ezeknek az érdekeknek ellensúlyozására nincs ugyanakkora anyagi erő, sőt összehangolt stratégia, amely a társadalom hosszú távú érdekeit szolgálná.

A család egyéb fontos szerepei

Kommunikáció

Ha közelebbről megvizsgáljuk, mi is a kötődés valójában, nyilvánvaló, hogy a csecsemő esetében elsősorban fizikai kontaktusról, a szoptatásról, a gondozással együttjáró fizikai, érzéshez kapcsolódó és szagingerek által közvetített benyomások együtteséről van szó. Később a kötődés „hordozója” egyre kevésbé maga a fizikai kapcsolat. Szerepét a kommunikáció veszi át, ezen belül is elsősorban a nem szóbeli kommunikáció, s csak később kerül előtérbe a felnőtt kötődésekre jellemző verbális kommunikáció. A családon belüli kommunikatív kapcsolatok jelentősége közismert. Torz családi struktúrák hátterében különféle patológiás közlési kapcsolatok rejlenek. A családon belüli kommunikáció minőségét és mennyiségét javító bármilyen változás a családok eredeti funkciójának erősítését is szolgálja. Az a jelenlegi gyakorlat, hogy a családi beszél-

getések helyét a közös (vagy egyéni) tévézés veszi át, a családok intim életébe való meglehetősen brutális beavatkozásnak is minősíthető. A családok többsége ugyanis felkészületlen a televízió tola-
kodó jelenlétével szemben.

Együttes élmények

A családon belüli kommunikáció javítása jelszó marad csupán, ha ennek érdekében nem cselekszünk. A beszélgetések tartalmát együttes élmények szolgáltathatják. Ezek hiányában a kommunikációs szükséglet hamar kielégül, s közös élmények híján legfeljebb a közös életből, az együttlakásból adódó témákra korlátozódik. Jól működő családok közös élményekre törekszenek. Kialakul a közös akciók rendje, kultusza. Az együttes élmény újra és újra felidézhető az egyéni átélés közlése által. A közös élmény, tapasztalat színesedik, gazdagodik, ha nem csupán magam élem át, de átélem a másik élményét is. A családok együttes élményeinek lehetőségei manapság beszűkültek (például széles rétegek számára a családi üdülés nem elérhető többé).

Családi rítusok, ünnepek

A kommunikáció, az együttes élmények a családi élet autonómiájának legfőbb biztosítékai. Az ünnepekben nyilvánul meg a családban lét „időtlen” mivolta. Az évről évre visszatérő karácsonyok során egy-egy családtag „hiányozhat” ugyan, új családtagok megjelenhetnek, mégis, a nagyobb ünnepeken a „nagy család” szimbolikusan jelen van, mindazok, akik egymással valaha személyes kapcsolatban voltak. Az időn túllépő család valamiképpen az örökkévalóságra utal, ennek személyes, érzelmi élményét nyújthatja. A jól működő családok saját ünnepeiket is hagyománnyá nemesítik. A vallási és a magánünnep szerencsés ötvöződése a szép magyar szokás: a névnap (és nem annyira a születésnap) megtartása.

A vallás a maga ünnepeivel a család „öröklétének” legfőbb támasza lehet. Ünnepek teremtésére tett százalmas profán kísérletek legfeljebb fogyasztói kampány-sikerekre számíthatnak (lásd például a „Valentin nap” nevetséges, kultúránktól teljesen idegen propagandáját), vagy az állami bürokrácia össznépi felvonulásai-
ba torkollanak.

Generációs kapcsolatok

Jóllehet ma már egyre ritkább, hogy „nagy” családok élnek együtt, a család a generációk közötti kommunikáció legfőbb közvetítője. A ráncos öregasszonyban a szépséget a nagymamán keresztül ismerjük fel. Az elviselhetetlenül pimasz serdülő nem más, mint a saját unokám. A nagyapa történetei (bár már a könyökükön jönnek ki) észrevétlenül saját múltunkba ivódnak, s unokáinknak már mint saját történeteinket adjuk tovább.

A nukleáris családok előtérbe kerülése magával vonja a családok megtartó erejének gyengülését (ebben a nők kényszerű munkába állása is szerepet játszik). A kisdéd bölcsődébe, a nagymama szociális otthonba kerül. A felnőtt generáció sem saját múltját, sem saját jövőjét nem tekinti élete szerves részének. A termelőképes felnőtt-gyártás, a már nem termelőképes személy forgalomból

való kivonása egyre inkább intézményi feladattá válik. Ilyen módon a nemzedékeken átívelő kommunikatív kapcsolatok lehetősége beszűkül. Az időskor mint valami negatívum jelenik meg, amelyet nem örömmel várunk, hanem félünk tőle.

A család, mint élet- és munkaközösség

A család egyik eredeti funkciója a teljes életközösség (nem csupán éjjeli szállás). Ebben a funkciójában a családot nem csupán érzelmi kapcsolatok, hanem közös funkciók is összefűzték. Ma-napság ismét lehetőség nyílik arra, hogy családi vállalkozásokkal, a számítógépek otthoni használatával, rugalmas munkaidőkkel a családok több közös funkciót fejlesszenek ki.

A családbarát társadalom nem ellentétes a modern fejlődéssel. Fukuyama szerint az észak-olasz társadalmak tipikusan családbarát jellegűek, ahol a családi vállalkozások rendkívül elterjedtek, a civil szerveződések jelentős szerepet játszanak, ugyanakkor a gazdasági prosperitás sem kétséges.

Konfliktusmegoldási módok („coping” stratégiák)

A családban-lét legfőbb biztosítéka annak is, hogy az egyén el-sajátítja a társadalomban nélkülözhetetlen problémamegoldó stra-tégiákat. A családban-lét konfliktusainak ugyanis — a dolog lé-nyegéből fakadóan — mindig van megoldása: hiszen a család együtt van, és szerencsés esetben együtt is marad. A családon be-lüli konfliktusok eredendően nem hordozzák önmagukban a fel-oldhatatlanság rejtett lehetőségét, hanem a családi kohézió végső argumentuma érvényesül: valami megoldást kell találni. (Termé-szetesen nem a „legfeljebb elvások” jellegű kapcsolatokra gondo-lunk.) A konfliktusmegoldás megtanulásának módja a családon kívüli feszültségek kezelési stratégiája is, amelyet a gyermek szü-leitől sajátíthat el. Ismét csak a pozitív megoldási módok kerül-nek előtérbe: a szülőnek külső konfliktusai megoldása során dest-ruktív stratégiák helyett pozitív megoldási módokat kell keresnie, hiszen a szereplők között rejtetten a család, a gyermekek is megje-lennek. (Nem vághatom be dühödten az ajtót a főnökömré, hiszen, ha állásomat elveszítem, nem csupán én látom kárát).

A gyermekek a szülők konfliktusmegoldási módjait látják, így sokszor mintegy saját viselkedésünk karikatúráját láthatjuk gyere-keinknél. Így például az a szülő, aki nehézségeit ivással, evéssel, nyugtatókkal vezeti le, ne csodálkozzék, ha iskolás gyereke ha-sonlóan fog viselkedni.

Szerepek

Szerepnek nevezzük az egyénnel szemben támasztott magatar-tási elvárások rendszerét. A család a primér társadalmi szerepek (szülő, férj, feleség, gyermek, testvér, ezek különféle variációi) megtanulásának legfőbb műhelye. A külső társadalom elvárásai-nak megfelelő (diák, osztálytárs, vezető, beosztott) szerepek meg-tanulásában is a család az elindító. Sőt, a hivatással együttjáró szerepek sikeres elsajátításában is jelentős segítséget jelenthet a jól működő családi háttér.

Értékek

Az egyén cselekvéseinek legáltalánosabb mozgatórugói az érté-kek. Az értékek nem annyira a dolgokban, hanem önmagunkban

rejlének. Egy sima gránitkő geológiai érdekesség az egyiknek, kulturális jelkép a másiknak, és a legnagyobb tisztelet tárgya az igazhívő muzulmán számára. A család eligazítást nyújt a fogékony fiatal számára, mit tart értéknek, mit nem. Sőt arra is képes, hogy toleranciát fejlesszen ki más értékekkel szemben. A jól működő keresztény család gyermeke nem fog zsidó temetőket felidőlni (vagy fordítva). A családok értéktovábbító funkciója különösen hangsúlyos olyan korszakokban, amelyekre az „értékválság” kifejezés lehet jellemző.

Családi életre nevelés

Világszerte kísérletet tesznek a „családi életre nevelésnek” az iskolai oktatásban való bevezetésére. A család valódi szerepének félreértése vezetett ahhoz, hogy ezen a címen többnyire szexuális felvilágosítás folyik. A szexuális hűséget nem mint értéket jelenítik meg, hanem mint az AIDS megelőzésének egyik fontos eszközt. A családi életre nevelésnek értékeket kell felmutatnia, amelyek a családhoz kötődnek, a családban valósulnak meg.

A párkapcsolatok

A házassággal és családalapítással kapcsolatban a legtöbb fiatalra alapvetően hibás magatartásmód a jellemző. A sikeres házasság legfőbb feltételének azt tekintik, vajon igazi szerelmi házasságról van-e szó. Ebből a „tévhittelemből” önként adódik az a következtetés, hogy amennyiben nem sikerül a házasság, a társ nyilván nem az „igazi”, vagyis „le kell cserélni”.

Ezzel szemben hangsúlyozzuk, hogy a házasság két ember valószínűsége egy közös alkotásra. A házasság és a család tehát nem „összejön”, hanem létrehozzák, megalkotják. A család és a házasság egy életen keresztül tartó közös tevékenység eredménye. Nyilvánvalóan fontos a partnerválasztás is, senki nem vitatja el az érzelmi kapcsolat jelentőségét. A házasságon belüli érzelmi kötődés — szerelem — az idők folyamán a közös élményekből, az együttlétekből, a közös „alkotásokból” fakadó érzelmeknek adja át helyét. Ha az utóbbi érzelmeknek nincs szilárd alapja, a kezdeti nagy szerelem virág módjára elhervad. Kíváncsi lenne a fiatal házasságra való felkészítésében ezeket a tartós mozzanatokat hangsúlyozni. A két fiatal ne csak az ellenállhatatlan szerelmi lobogás taszítsa egybe, hanem a hosszú jövőt elővételező közös vállalás vonzereje is.

A házasságok helyett terjedőben van az „együttélés” különféle változata. Az elkötelezettségtől való irtózás, a hosszú távú perspektíva helyett a pillanatnyi harmónia keresése kerül előtérbe. Ideiglenes családok a dolog természetéből kifolyólag nem képesek betölteni a család alapvető funkcióit. Ideiglenes családok „ideiglenes” emberi lényeket nevelnek, azaz rövid távú érdekeiknek, impulzusaiknak kiszolgáltató, koherens életvezetéssel rendelkező személyeket.

Amikor a fentiekben a család központi szerepéről beszélünk, ezt mint a nagy társadalom kristályosodási pontjait értjük. Egy-egy jól működő család ragyogása saját körein kívül is világosságot áraszt. Éppen ezáltal válhat referencia-ponttá olyanok számára is, akiket sorsuk nem ajándékozott meg családdal.

Számos közösségi forma létezik, amelyek a családok nyújtotta társas támasz szerepét kiegészítik, esetleg teljesen át is veszik. Egy egészséges társadalomban egy egyén legalább 4-5 „kiscsoportnak” (iskolai, munkatársi, vallási közösségnek, baráti körnek, egyesületeknek) a tagja. Az egyesületek 1946-tól kezdődő feloszlatása társadalom-gyilkossággal ér fel. E nemzeti trauma kiheveréséhez valószínűleg több generációnyi idő szükségeltetik. A közösségek mint rejtett háló, átszövik a társadalmat, amely ezek nélkül a Durkheim-féle anomia állapotába foszlik szét. Az anomia a mentális patológia egyik fő forrása és fenntartója.

A családok diszfunkciója össztársadalmi szinten súlyosabb kérdés, mint az egyének devianciája. A társadalom nem lesz „szabadabb” azáltal, ha a személy szabadságjogait a végletekig hajtva figyelmen kívül hagyjuk a családi közösségek jogait. A család működési zavarai a jövő nemzedékek szempontjából is következményekkel bírnak.

A mentális zavarok gyógykezelésének újabb szabályozása teljesen a személy jogait helyezi előtérbe. A törvényalkotó legfőbb gondja, nehogy a személy illetéktelenül pszichiátriai gyógykezelés alá vétessék. Ebbéli igyekezetében (európai szabályokra hivatkozva, de azokat sok esetben szolgai módon másolva) megelégedezik a családok és kisközösségek jogairól. Számtalan garanciális szabály védi a patológikus személy szabadságát, de egy sem védi a családot patológiás vagy deviáns tagjával szemben. Gondoljunk a családját, gyermekeit tönkresilányító, agresszív alkoholista szülőre.

Egyes veszélyeztetett csoportok

Az elkényeztetett, narcisztikus gyermek

A modern gyermeknevelési elvek egyik vadhajtása, a gyermek elfogadásának kritika nélküli érvényesítése háttérben az a téves beállítódás rejlik, amelyet így fogalmazhatunk meg: „ha egy személyt feltétel nélkül elfogadok (azaz szeretek), akkor minden konkrét megnyilvánulását is el kell fogadnom”. Pedig a feltétel nélküli elfogadás a személynek szól, nem pedig egyes konkrét megnyilvánulásainak. E magatartás következménye a narcisztikus, önimádó személyiség. A gyermek azt tapasztalja, hogy a szülő minden megnyilvánulását helyesli, minden igényét kielégíti. Ha nem sikerül a gyermek kedvében járnia, büntudata van. Különösen kedvez a nar-

cisztikus gyermek nevelésének az egyke-helyzet, amikor is a szülő minden igyekezetét „imádott” egyetlenére pazarolhatja. A gyermek azt tanulja meg, hogy a világ azért van, hogy őt szolgálja. Az ilyen gyermek felnőtt korában súlyos veszélynek van kitéve, hiszen a világ nem az általa tanult és megismert törvényszerűségek szerint működik. E találkozások súlyos következményei az ún. „narcisztikus neurózisok”.

A dolgozó nők

Különösen veszélyeztetettek a családanyák. A mai társadalomban rájuk többes szerepelvárás nehezedik: családanyának, feleségnek és hivatást vállalónak kell lenniük. Természetesen nem arról van szó, hogy a „nő maradjon a főzőkanál mellett”. De ha a nők azért vállalnak munkát, mert a család számára nélkülözhetetlen, akkor súlyos diszfunkcióról van szó. Ha egy társadalom az önfenntartását biztosító nőknek a munkavállalást nem lehetőségként, hanem kényszerként kínálja fel, öngyilkos módon viselkedik (mintha a tojásain ülő madarat párja nem táplálná többé, mondván, keresse meg maga az ennivalót). Nem véletlen, hogy a gyermekekkel gyesen otthon lévő anyák mentális veszélyeztetettsége kiugróan magas: hivatásbeli tevékenységük kényszerűen szünetel, a nyomást azonban változatlanul érzik magukon.

Amennyiben a családanya-mivoltot a társadalom a foglalkozási hivatásokkal egyenrangúnak ismeri el (mind anyagiakban, mind erkölcsileg), legalább lehetőség nyílik arra, hogy azok, akik vállallják, teljes életet élhessenek anyaként is.

Az idősek

A családok szétesésének egyik legsúlyosabb következménye, hogy az idősor értékeinek, mintaadó szerepének felmutatására, megismerésére és elsajátítására nincs lehetőség. Időskorban sokan vetnek véget életüknek. Ebben az öregek elmagányosodása, szerepük leértékelődése igen fontos tényező.

A családok működési zavaraira utal azok megtartó erejének drámai csökkenése. A mai családok nem képesek gondozni öregjeiket, betegeiket, sok esetben még gyermekeiket sem. A családból való kihullás vagy kiteszítatás fenyegeti ezeket a rétegeket. Közismert, hogy az intézetbe, kórházba kerülő idős személy halálozási esélye sokkal nagyobb, mint a családban maradónak.

A társadalom nagyon drágán fizet meg azért, hogy a családokat nem támogatja megtartó erejük növelésében. A szociális otthonok, bölcsődék, elmeintézetek, börtönök fenntartása sokkal többbe kerül (és mennyivel embertelenebb), mintha a családok képesek lennének integrálni gondozásra szoruló elesett tagjaikat.

Minden jogi, gazdasági intézkedésnek figyelembe kell vennie, hogy a gyermek érdeke a családban való létfeltételek biztosítása. Anyagilag is érdekeltté kellene tenni arra alkalmas családokat, hogy szülők nélküli, elhagyott gyermekeket nevelésre vállaljanak.

Jean-Claude Renard versei elé

BENDE JÓZSEF

Született 1968-ban Székesfehérváron. Egyetemi tanulmányait Szegeden és Párizsban végezte. Legutóbbi írását az 2000. 7. számunkban közöltük.

¹*L'histoire d'un poète.* Esprit, n°s 4-5, Avril-Mai 1986, 133-140.

²A korszak további kötetei: *En une seule vigne*, 1959.; *Incantation des Eaux*, 1961.; *Incantation du Temps*, 1962.

³A legfontosabb kötetek: *La Terre du Sacre*, 1966.; *La Braise et la Rivière*, 1969.; *Le Dieu de Nuit*, 1973.; *La Lumière du Silence*, 1978.; *Toutes les îles sont secrètes*, 1984.; *Sous de grands vents obscures*, 1990.; *Ce puits que rien n'épuise*, 1993.; *Dix runes d'été*, 1994.

Jean-Claude Renard (1922) a második világháború utáni francia költészet keresztény szellemiségű vonulatának egyik legfontosabb képviselője. Katolikus családban nőtt fel, s mint többször hangsúlyozta, számára a hit kezdettől fogva természetes módon adott volt.¹ Jóllehet az évek során eltávolodott a katolikus dogmatikától, s költészete ma már szinkretista vonásoktól és egyféle panteizmustól sem mentes, közel harminc verseskötetének egyik legfontosabb aspektusa éppen annak a válságos lelki folyamatnak az ábrázolása, amely során a költő örökölt, adottként elfogadott hite valóban megélt, belső hitté alakult.

Első verseskötete 1945-ben jelent meg *Juan* címmel, amelyben a költő mintegy újraírva Don Juan történetét saját legfontosabb ifjúkori problémáira keresett választ: alteregója a háború sújtotta világban a béke, a szerelem és Isten keresésére indul, ám a befejezés kétértelműséget tükröz: Juan vízbe fullad, amit kudarcként is lehet értelmezni, de az elemekben történő feloldódásként, tehát szimbolikus értelemben vett hazatalálásként is. Következő versei (*Cantiques pour des pays perdus*, 1947) a gyermekkor, az utazás képeire alapozva egy sokkal kiegyensúlyozottabb világot, egyféle lelki felszabadulást jelenítenek meg, azonban kislánya időközben bekövetkezett halála súlyos válságba sodorta a költőt, aki okkultista jellegű kísérletezésekbe menekült. A gyász jegyében született *Haute-Mer* (1950) után kiadott kötet (1951) szellemi irányvesztését tükrözi: a korábbi klasszikus, rimes formák helyébe lépő szabadverseit erőteljes szimbolikus, onirikus és mitikus képek uralják, elszabadul a szavak mágikus hatalma, amely lebontja a világot anélkül, hogy új egységet tudna teremteni. Jean-Claude Renard katolikus hite révén talált rá újra lelki egyensúlyára, s ebben az inspirációban születtek újabb, ismét szigorú és hagyományos formában írt, ünnepélyes hangvételű, néhol már-már litániaszerű versei, mindenekelőtt a *Père, voici que l'homme* (1955) című kötet anyaga, amellyel 1957-ben elnyerte a Katolikus Irodalom Nagydíját.²

A hatvanas évek második felében jelentős módosulások történtek költészetében mind formai, mind tartalmi tekintetben, ami megalapozta máig tartó korszakát.³ Korábbi verseit túl didakti-

kusnak és retorikusnak, valamiféle üzenet hordozójának ítélte, s mindenekelőtt hitének továbbélő gyötrő kérdései, valamint meghatározó olvasmányélményei (például Eckhart mester, keleti vallások és filozófia, elsősorban a buddhizmus) nyomán megpróbálta újragondolni saját hitét, egyben hit és költészet viszonyát is. A kereszténység határain túllépve világképe nyitottá vált más világvallások és spirituális rendszerek előtt is, s miközben maga továbbra is a kereszténységet vallja, költészetének középpontjába véleménye szerint az egész emberiség számára jelentéssel bíró Abszolútum, a profánban is ott rejlő szakrális, az egyszerre immanens és transzcendens Abszolút Jelenlét — vagy ahogyan ő nevezi: a Misztérium — megközelítésére tett folytonos kísérlet került. Verseiben a nyelvi absztrakcióra való törekvés helyett kitérített figyelmet szentel a környező világ realitásának, a különféle természeti elemeknek (például tenger, sziget, növények és állatok), amelyek szimbolikus jelentést nyernek nála: általuk a látható világ mögötti láthatatlan, a látszatok mögötti titokzatos valóság tárul fel. Ugyanakkor poétikájában a költői tevékenység nem pusztán megjelenítés és kimondás, hanem hangsúlyosan teremtés is. A költő a nyelv teremtő erejére alapozva közelít a szakrálishoz, s teremt egyben önmagát és világát, vagyis a világ és az ember szakadatlan metamorfózisa a metafizikai távlatokkal rendelkező, lét és nem-lét, hiány és jelenlét, racionális és irracionális ellentétpárjain folytonosan túllépni próbáló, már-már alkimikus jellegű nyelv dimenziójában valósul meg. Jean-Claude Renard költészete ily módon szakadatlan keresés és rákérdezés alakult át, amely a végső Misztérium megközelítésének, illetve az azzal történő egyesülés lehetőségeire irányul.

⁴Esszékötetei: *Notes sur la poésie*, 1970.; *Notes sur la foi*, 1973.; *Le Lieu du Voyageur*. *Notes sur le Mystère*, 1980.; *Une autre parole*, 1981.; „*L'Expérience intérieure*” de Georges Bataille ou *la Négation du Mystère*, 1987.

⁵*Quand le poème devient prière*, 1987.; *Autres notes sur la poésie, la foi et la science*, 1995.

⁵*Quand le poème devient prière*, 1987. 80.

Költői munkásságától elválaszthatatlan esszéírói tevékenysége,⁴ mindenekelőtt a költészet eredetéről, a költői nyelvről, valamint költészet és vallás viszonyáról folytatott elmélkedése. Írásaiban folytonosan hangsúlyozza a költészet önállóságát, amely nem halvány visszfénye a költő hitének, hanem sajátos logikán alapuló, ontológikus érvényű cselekedet. Másrészt a szakrális megtapasztalása még nem feltétlenül jelent vallásos élményt, s a vers jellegéből, nyelvi határaiból adódóan soha nem érheti el azt az abszolút valóságot, amit a misztikus tapasztal meg a szeretet csendjében. Ugyanakkor — elsősorban Keresztes Szent János példájára hivatkozva — többször megfogalmazta már esszéiben azt is, hogy költészet és vallás bizonyos esetekben érintkezhet egymással, s a vers, miközben vers marad, néha imádsággá is alakul, ha eljut a (beszélt vagy írott) nyelv azon végső határára, ahol a szó mintha hirtelen túllépne önmagán, hogy megnyíljon egy minden szónál gazdagabb és beszédesebb csend előtt.⁵

Az alábbi két verse egy 1997-ben kiadott kötetében jelent meg, amelyben próza- és szabadversek, valamint aforisztikus töredékek formájában költészetének legfontosabb témáit fogalmazza meg újra, mindenekelőtt a szakrális és profán szféra szétválaszthatatlanságát, s az általuk feltáruló titokzatos Misztérium jelenvalóságát.

JEAN-CLAUDE
RENARD

A halál közeledése

A fordításokat Jean-Claude Renard: *Qui ou Quoi?* (Paris, Le Cherche Midi Éditeur, coll. „Points Fixes”, 1997. 61, 63.) című kötetében megjelent szövegek alapján közöljük.

A szó már egyre távolodik testemtől
— sejteti, hogy hamarosan kialszik a parázs és ellobban a nyár,
mely véremet hevítette,

s helyükbe majd különös csend telepszik, amelytől lelkem régóta várja már, hogy elmondja e száműzetésben és örökös vándorlásban,

mi és mi nem egyazon misztériumban az istenség, akiben mindig is úgy hittem, mintha bennem lakozna, jóllehet ezt semmi sem bizonyítja, időnként jelenlétével, máskor hiányával,

miközben mindkettő egyszerre és mindkettőt messze meghaladja.

A közeledő halál végre feltárja előttem, hogy *több* adatik-e majd annál, mint amit az élet nyújt vagy *kevesebb* még hamvaim hamvánál is?

A sír szava

Az üres sírban összehajtogatott lepel arról beszél az élőknek, hogy *minden* megváltoztatott.

Csakhogyan Isten misztériumát *mi* nem érthetjük meg emberi valóságunkban, fel nem foghatjuk, kicsoda Ő önmagában.

Ugyanakkor a szikla alatt a kő elmozdított, a sírbolt ajtaja nyitva maradt, s most már úgy is marad a világ végezetéig.

Vajon ez azt jelenti, hogy Jézushoz hasonlóan a halálon kell átkelnünk ahhoz, hogy végre megláthassuk a láthatatlan Tüzet, amely már földi életünkben jelenvalóbb és fontosabb számunkra annál, mint mi magunk voltunk, vagyunk és leszünk önmagunk számára, míg csak ki nem teljesedünk örökkévalóságának tökéletes Sötétje által?

Bende József fordításai

A megélhetés dilemmái

Hangsúlyváltások Krúdy publicisztikájában

Született 1947-ben Budapesten. Író, filmtörténész. Színészportrét írt Latinovitsról, Karádyról. Elbeszéléskötete, regénye is napvilágot látott. Krúdy és Ottlik életművének kutatásával foglalkozik. Legutóbbi írását 1999. 11. számunkban közöltük.

A tízes évek közepén fordulóponthoz érkezett Krúdy élete és irodalmi pályafutása. Magánéletének válsága tetőpontjára jut, s egy új szerelemben robban ki. A világháborúról alkotott lelkesen felületes véleménye gyökeresen megváltozik. Forradalmasodik érzelmi élete, és radikalizálódik publicisztikájának hangvétele.

Az első világháború kitörésekor csatlakozik a magyar hírlapíró-társadalom egyöntetű lelkesedéséhez. „A háború szent dolog, Istentől kaptuk, mint a születést vagy a halált.” (Magyarország, 1914. aug. 2.) Ekkortájt írott cikkei tele vannak a harcot illető optimista várakozásokkal, szemernyi kételyt sem árulnak el, az öldöklés jogosságát magától értetődőnek tekintik. „Kisütött a háború napja és a nemzet megtalálta önmagát” (Magyarország, 1914. aug. 23.) — mintha a hadisajtó megrendelésére íródtak volna az efféle mondatok. *Pogrom a gyávák ellen* — hirdeti ugyanabban a lapban militáns elkötelezettségét már cikke címével is, pár héttel később (lásd uo. okt. 4.). Furcsa hang ez tőle még akkor is, ha tudjuk, hogy osztozott a korabeli író-társadalom és hírlapírói kar túlnyomó többségének háború iránti hazafias lelkesültségében. Talán az egyetlen Ady Endre kivételével — aki a házassága engedélyeztetése körüli hercehurcák közepette is módot talált, hogy azonnal felemelje szavát a „különös nyárérszaka” következményei ellen — így volt ezzel akkortájt majdnem minden tollforgató.

Ezen az első háborús ősön született a legrosszabb Krúdy-regény. Az Új Idők október elejétől közölte folytatásokban *A 42-ös mozsarakat*. 1915 elején önálló kötetként is megjelent a Singer és Wolfner-nél. A könyv reklámszövege „a nagy események ragyogó tollal megírt hőskölteményét” ígéri. Szerencsére — elsősorban Krúdy szerencséjére — azóta sem nyomtatták ki újra: az életmű-sorozatok szerkesztői jótékonyan megfedkeztek róla. Akad olyan vélekedés, miszerint nem Krúdy írta volna, hanem felesége, Satanela, ám erre nincsen semmilyen bizonyíték. Az álneven publikáló Bogdán Bella addigra felhagyott már az irodalommal. A regény, melynek „szerelmi idilljei, hangulatos leírásai között végigrobog a háború fantasztikus, gépfegyveres, acéltestű réme” (amint az idézett fülszöveg dicséri), teljesen Krúdy lelkén szárad, aki ezután három és fél esztendőn át nem publikál semmiféle hosszabb prózai munkát. 1913 szeptemberében fejeződik be az andalító hangulatú *Palotai álmok* a Magyar Figyelőben, s 1917 januárjában indítja a Magyarország a keserű csalódottságról tanúsodó második postakocsi-regény, az *Őszi utazások a vörös postako-*

csin úgyszintén folytatásos közlését. Fegyverek közt hallgat a regény műzsája? Tény, hogy csak az évtizeddel későbbi, betegeskedéssel töltött 1925-ös évben lesz ekkora regényhiány a munkásságában.

A háború, melyet harcias nacionalista jelszavakkal indítottak, s a belső társadalmi feszültségek megoldását is várták tőle, nem ért véget addigra, „mire a falevelek lehullottak”. Beköszöntött a lassú kijózanodás időszaka. Mások életével könnyen hűsködhet bárki, de a közeli, személyes tapasztalás erősebb mindenféle híradásnál. Egy halál több, mint másik tízezer. Zuboly, azaz Bányai Elemér, az Ady és Krúdy baráti köréhez tartozó hírlapíró 1915 áprilisi halála elgondolkodtatta a korábbi lelkesedőket. Ugyanígy Zemplén Győző, ígéretes fiatal természettudós értelmetlen pusztulása a tűzvonalban.

Krúdy háborús mámora is szertefoszlik. Olyasmi is megtörténik vele, amire addig nem volt példa. A cenzúra mintegy hetven sort töröl egyik publicisztikájából. Már cikkének címe is irritáló lehetett a hivatalos olvasónak — *Gondolatok egy korgó gyomrú városban* — hát még a fehér foltokkal megjelent írás mottója: „— Madeira-mártással adja be a patkánysültet — mondta a házigazda. És az emberek fölkiáltottak: — Patkánysült? Ezt meg kell kóstolni!” A háborús ellátási nehézségekkel küszködő főváros hangulatát kifejező igencsak aktuális jajkiáltás a „Kenyeret!” felszólítással végződik (Magyarország, 1915. jún. 6.). Írásainak hangvétele fokozatosan átalakul, s 1915-ös halottak napi tárcája (lásd Magyarország, 1915. okt. 31.) már teljes páfördulásról árulkodik.

A mély kiábrándulást hozó esztendő tartogat még meglepetést a negyvenedik éve felé haladó író számára. Lehet hogy a fegyverek között hallgat a regény műzsája, de Ámor nyilai ekkor is eléri a céljukat. Krúdy szerelmes lesz. A háromgyerekes családapája már régóta csak látogatóba jár haza feleségéhez. Inkább szállodákban lakik, a körüti Meteorban, Royalban, vagy az Ó utcai „barátságos házban” húzza meg magát, Marinovich Jolán kvártélyában, semmint hogy úgynevezett családi otthonában időzzön. Háassága jogilag még fennáll, valójában azonban különélő férj, aki néhanapján hozzájárul iskoláskorú gyermekei nevelési költségeihez. Új szerelme villámcsapásként éri. 1915 nyarán, a hadi hírek izgalmai közepette szorongó fővárost elhagyva, a Royal Nagyszállót bérelő Váradyék siófoki panziójában tölt néhány hetet. Pontosítanunk kell azonban a tényeket: Krúdy már ekkor is szerelmes. Nem csupán futó viszony fűzi Rezsánhoz, valódi nevén Várady Gyulánéhoz. Főként miatta ruccan le a felkapott balatoni fürdőhelyre. Az asszony, akit később Leona, Rozáli, Zsanett, özvegy Sztárayné figuráiban örökít meg Krúdy, nagy asszonyszerelmmel imádja a bohém hajlamú, szállodájukban lakó lovagját, Szindbád élő megtestesítőjét. Az addigi házasságaiban nem túl boldog nőnek mindegyik férjétől van egy-egy leánygyermek,

akik külföldi intézetben nevelkednek, csak nyaranta jönnek haza vakációra. „Siófokon ismerte meg 1915 nyarán anyámat, Rezsán lányát, Zsuzsit, akit addig nem engedtek felnőtt társaságba. Szindbád hivatalos volt arra az estebédre, ahol az ő tizenhatodik születése napját ünnepelték”, írja Krúdy Zsuzsa visszaemlékezésében (*Apám, Szindbád*. Magvető, 1975, 20.) Az első találkozás után rövidesen viharos szerelem bontakozik ki a kiskorú leány és huszonegy évvel idősebb lovagja között. Mintha ezúttal az élet utánózná az irodalmat; mintha a *Palotai álmok* szökevény szerelmespárjának története ismétlődne meg — egyelőre — más befejezéssel. A leány megszökik az íróval, de éber anyja — az elhagyott, mélyen csalódott szerelmes asszony — megakadályozza, hogy a szökevények vonatra szálljanak. Zsuzsit külföldi intézetbe menekítik, Krúdy a Margitszigetre költözik a Royalból. Ám hiába a tiltás és a féltő szülői szó. Amilyen gyorsan omlik össze rövidesen a Monarchia hadigépezete, oly sebesen jut a végkifejletig ket-tejük szerelme. 1918 őszén, pár nappal a háború elvesztésének parlamenti bejelentése előtt, Várady Zsuzsanna Krúdy születésnapján, október 21-én kiszökik hozzá a Szigetre. Kilenc hónap múltán megszületik az író negyedik gyermeke, akit anyja után Zsuzsanna névre keresztelnek meg. A házasságkötéshez Krúdynak még el kell válnia előző hitvesétől. Ez lesz a legnehezebb. Bella asszony elérkezettnek látja az időt a bosszúra. Nehézségeket támaszt. Józan polgári szemmel nézve van igazság a követeléseiben. Hiszen legidősebb közös gyermekük, legifjabb Krúdy Gyula is kiskorú még. Csak hathatós baráti segítséggel és újabb kölcsönökkel sikerül elintézni a válást.

Egy világ omlott össze, birodalmak estek széjjel, dinasztikák hullottak a semmibe, forradalmak söpörtek végig Európán, mi-alatt Várady Zsuzsanna, a gyermekasszony szíve alatt hordta magzatát. Mintha Petőfi és Szendrey Júlia életrajza ismétlődne hat évtized múltával. Azt hihetnénk, boldog időszak köszönt az újdonsült házaspárra. Boldog is, amennyiben boldogságon kiváló új művek születését értjük. Krúdyt újabb remekművek írására sarkallta az új szerelem. 1917 őszén napvilágot lát a *Bukfenc*, majd a következő év augusztusától kezdve ugyancsak folytatásokban *Az útitárs*. Közben egy hasonlóképp nagyszerű, ám az említettek-nél nagyobb ívű munka, a *Napraforgó* is. A két rövidebb szöveg a boldog, beteljesült szerelem jegyében fogant. A *Bukfenc* Gyöngyvirágja, *Az útitárs* Eszténája mögött sejteni lehet a mintát, s még az *Asszonyosságok díja* Natáliájának is tagadhatatlanul Várady Zsuzsanna volt az élő példája.

Az 1916-os év eseményei végleges fordulatot hoznak publicisztikai munkásságában. A csalódás és a kiábrándulás ekkor válik külső kétségekből belső meggyőződéssé. Augusztus végén a románok erdélyi betörése, majd novemberben a már-már halhatatlannak tetsző uralkodó, Ferenc József halála végképp fölrázta a

közvéleményt. Felbukkant a béke szivárványos álma is, de az antanthatalmak elutasították a tapogatózó ajánlatot. Fenéig kell üríteni a keserűség poharát. A habsburgi temetés, majd az új király, IV. Károly megkoronázása lehetőséget ad a publicista Krúdy-nak, hogy újragondolja nemcsak az Osztrák-Magyar Monarchia kiegyezéstől számított fél évszázadát, hanem az egész magyar 19. század sikertelen reformokból, végig nem vitt forradalomból, elveszített függetlenségi háborúból, majd egyes társadalmi rétegek és nemzetiségek kárára megkötött különalkuból álló, a nemzetet csődbe sodró, még nem sejtett újabb forradalmakba vivő történetét. Krúdy nem társadalomtudós, publicisztikai tevékenysége mozgatója a napi megélhetés kényszere. De a mindennapos újságírói robot közben sem kopik írói érzékenysége, beleélő képessége, amellyel mások sorsát akadálytalanul magáévá tudja tenni. Ennek legszebb példája *A búsulóhoz* című cikke.

„Ülj mellém, földönfutó erdélyi testvérem; hadd szorítom meg a kezed, hadd simogassam meg barázdás arcodat, hagyjad, hogy meghallgassam fáradt, vándor szíved dobogását.

Mit is veszítettél el tegnap?

A hazádat?

Hegyeket és völgyeket, templom-csendes erdőket és eldorádói fényességű patakokat, a fárasztó élet látóhatáráról bizalommal integető kis falusi tornyokat és bölcsődalos házikókat?” (Magyarország, 1916. okt. 1.).

Mintha már hazája trianoni véglegességű megszabdalása tudatában vetette volna papírra ezeket a sorokat, melyeket egészen a rendszerváltásig mindig kifelejtettek a sorozatszerkesztők a publicisztikai gyűjteményekből. Ugyanez a meghatottság, a történelem szemtanújának megilletődöttsége vesz erőt rajta, amikor 1916 november-decemberének napjaiban cikksorozatot küldözget Budapestre a császári és királyi gyászpompáról, majd a koronázási eseményekről. Az időt siratja, az elmúlás fájdalmát érzékeli; már tudatában van, hogy ami Ferenc Józseffel sírba szállt, nem fog visszatérni többé, sem a hatalmas államalakulat, sem pedig túlon túl önhitt polgárai életébe. *Az új király sír* — adja a találó címet egyik beszámolójának (Magyarország, 1916. dec. 3.), mintha sejtene, hogy rövidesen egy egész országnak s népének lesz siratnivalója.

Három évvel a háború kezdete után már úgy ír azokról a „különös nyaréjszakát” megelőző időkről, mint amelyek a történelem előttről integetnek vissza. A romlás, a pusztulás jelenségeit rögzíti éles szemmel, pontos tollal. Hallgassuk csak ezt a kifakadást.

„Ha kétszer akkora volna Budapest, mint amilyen, sem férne el kényelmesen benne mostani lakossága.

Ha háromszor drágább és lehetetlenebb volna a megélhetés, a táplálkozás, a ruházkodás, a lakás a városban, akkor sem lakna itt egyetlen emberrel sem kevesebb.

Ha négyszer annyi volna a koldus, a rokkant, az elesett, a nyomorgó: nem lágyulna meg egyetlen szív a városban.

Ha emberhúsiért mérnék a fényűzést, a női ruhát, a cipőt, és az ékszert, az sem volna megfizethetetlen.

És ha már egyetlen tisztességes nő és férfi sem volna többé Budapesten, azon sem lehetne csodálkozni 1917-ben, a Vitézség és Gyalázat negyedik esztendejében” (Magyarország, 1917. aug. 19.).

A 17-es év a fenyegető jelzések ideje. Vilmos és Károly, ha nem is nyugodtan, de még ülnek a trónjukon, Oroszthonban ellenben polgári köztársaság alakul. Az eseményre szinte azonnal reagál Krúdy, a *Pesti levelek* sorozatában, ám igazából nincsen tisztában a sorsfordító napok jelentőségével. „Oroszország ismételteti a jól megtanult régi jeleneteket, olcsó, népies hatásokra, görögtűzre és Jókai ragyogó fantáziájára illő eseményeket, anélkül, hogy történelmileg sokkal előbbre jutna, mint a kozákok lázadása óta. A forradalmak ebben az ősi országban nemigen jelentenek történelmi ugrásokat, mint a franciák történelmében” (Magyarország, 1917. márc. 18.). November 7-e után pár nappal azonban már úgy ír a világ sorsát hosszú időre megváltoztató eseménysorról, mint aki a februári forradalom óta eltelt időszakban tisztába jött a lényegével. „Északról világmegváltó forradalmat jelentenek a sürgönyök.” Pesten pedig teljes erkölcsi kimerültségbe zuhant mindenki: „a minden képzeletet felülmúló világháború negyedik esztendejében oly csüggedt szárnyú a fantázia, hogy már nem tudja kiszínezni a jövőt”. A város élete kényszerpályán fut, a kávéházakban kalandorok hazudoznak, hadiszállítók panamáznak, a bankárok feleségei pedig ugyanolyan műveletlenek, mint férjeik meggazdagodása előtt. „Közeleg a béke Lenin útján”, írja le a szovjet népzvezér nevét, ám valójában még nincsen tisztában az eljövendő hónapok jelentőségével (*Novemberben 1917-ben*, Magyarország, 1917. nov. 11.).

Ekkor már a 48-as, függetlenségi eszmékre építő Magyarország című napilapon kívül rendszeresen ír a radikálisan polgári szemléletű Dél Hírlapba. A *Pesti levelek* hetente jelentkező cikksorozata mellett új szériát indít *Fehér napló* felcímmel a másik újság számára. 1917 szeptemberében jelenik meg első írása a Lázár Miklós szerkesztette lapban, s nem telik bele néhány hónap, a budapesti királyi ügyészség levélben figyelmezteti a felelős szerkesztőt Krúdy egyik mondatának veszedelmességére, amely szerintük „bűncselekmény elkövetésére burkolt felhívást tartalmaz” (vö. Krúdy Zsuzsa: i. m. 40.). Az inkriminált mondat ekképpen hangzik: „Mezítlábás gyermekek lopták ki a téli járókelők bundájából a zsebkendőket, mint Londonban a múlt században: a sötétség, a hideg kriptá lehelete áramlott végig esténként a városon, mert senkinek sem jutott eszébe felgyújtani a városházát” (*Bárczy*, Déli Hírlap, 1918. febr. 2.). Ahogy mélyül a válság, úgy élesedik a publicista hangja, amint közeledik az összeomlás, a befejezhetet-

lennek hitt háború utolsó napjai, úgy radikalizálódik írói szemlélete. Ekkortájt születnek azok a cikkei, amelyek a szocializmus korszakában újra meg újra kiadott, megbízható antológia-darabokká lettek. Nem készült az őszirózsás forradalomról vagy a Tanácsköztársaságról olyan kortörténeti szöveggyűjtemény, amely nélkülöznie volna Krúdy ekkor született cikkeit. Megrajzolta a forradalmas átalakuláson végigszárguló ország alakítóinak arcképcsarnokát. Kicsik és nagyok mind a tollára kerültek. Károlyi Mihály és Kun Béla ugyanúgy, mint a mellékszereplők (Hock János, Kunfi Zsigmond, Garami Ernő, Weltner Jakab és mások). Tervezi a cikksorozat kötetbe gyűjtését (*Magyar Köztársaság Almanachja*), ötletéből azonban csak hetven évvel később lesz valóság.

Tudósítás az arcvonalból — mondhatjuk 1918-as őszi hírlapírói teljesítményére. Ahogy két évvel korábban, úgy most is ott van az események sűrűjében, ahol épp a történelem fordul. Csakhogy amíg 1916-ban egy elaggott monarcha és egy nem kevésbé korhadt monarchia végnapjainak lehetett szemtanúja, 1918-ban az új útra lépő ország forradalmas óráit követheti nyomot. Jelen van az Astoriában — hol jó ideig bennlakó —, amikor megalakul a Nemzeti Tanács. Elkíséri Károlyit Kál-Kápolnára, az első magyarországi földosztásra. Ez utóbbi már 1919-ben történik.

A sorsfordító 19-es év Krúdy pályafutásán is mély nyomot hagy. Tóth Árpád az új vörös istenről írt verset, Kosztolányi — önként! — jelentkezett Marx főművének, *A tőkének* a lefordítására, Korda Sándor a kommunista szellemű filmgyártást szervezte, s hosszasan lehetne még sorolni, kit és miként fordított ki addigi életéből a gyökeres politikai változás. Krúdy semmiféle tisztséget nem vállalt a Tanácsköztársaság idején (a Néplap segédszerkesztői feladatkörét még február elején kapta meg). Csupán szembenézett korábbi énjével, ám ezt olyan mélyen és őszintén tette, mint kevesen abban az időben. Üssük föl *A gyalogúton* című írását a Magyarország 1919. április 9-i számában:

„Mit sajnáljak a tegnapi életemből?

Sajnáljam tán az ékszereket, amelyek másoké voltak?

(...)

Sajnáljam tán a palotákat, a kerteket, a kastélyokat, amelyek mellett idegenül elhaladtam, mint utazó az alvó városon át, amelyről az utazási könyvek az írják, hogy benne a legszebb nők laknak?

(...)

És miért búsulnék az egész elmerült világ után, amelynek fogatairól sár freccsent a kabátomra, páholyaiból elutasítóan fénylett a fülbevaló és a szem, magosan repülő paradicsommadarai legfeljebb a kalapomat szemetettkézték be; dologtalan gazdagsága, bankár-elbizakodottsága, seregély-ostobasága, tétlen parfümje, bágyadt selyme, aluszékony közömbössége, másvilágból való gögje, cudar gúnnya, bitang nemtörődömsége, ledér rafináltsága és agya-

lágylt röheje: — mindig csak erre a napra, a maira s a következőkre, a megaláztatásra, a proletárpofonra látszott várakozni?

(...)

Miért sajnálnám a tegnapi Pestet, a zsebmetsző, sajtuszagú ocsmány Pestet, minden érdemes fiához perfid, bűneiben a kivégzésre megérett régi Magyarországot — amikor csak amolyan mostohagyermek voltam itt?”

Mégsem válik uralkodóvá publicisztikájában a csalódottság, a kiábrándultság. Lelkesültséggel teli várakozás vezeti tollát. Ez mondatja ki vele a harci jelszóként ható *Új történelmet kell írni* (Magyarország, 1919. ápr. 16.) felszólítását. Ez a lelkesedés viszi április végén Székesfehérvárra, hogy a megyében frissen alakult termelőszövetkezetek munkájáról írjon. Ebből születik a *Fehérvári könyv* című, sokáig lappangó Krúdy-füzet, a Közoktatási Népbiztosság 60 000 példányban kinyomtatott brosúrája, melynek szerzőjét csak 1959-ben azonosította az irodalomkutatás Krúdy Gyulával. Pedig fennmaradt az egykori földművelésügyi népbiztos honorárium-kiutalása, miszerint egyezer korona tiszteletdíjat fizettek munkája fejében a szerzőnek (lásd *Mindenki újakra készül*, III. Akadémiai, 1960, 687.). A füzetben nem szerepel az író neve, így később, a kommün bukása után legalább ezt nem vethették a szemére.

„Az első forradalomban a bitófa alól menekült meg Magyarország.

A második forradalom elhozta neki a gyönyörűséges emberi életet” (*Fehérvári könyv*, Közoktatásügyi Népbiztosság, 1919, 12.).

Elég egyértelmű állásfoglalás. Ha még tovább olvassuk a riport folytatását, a papok, grófok, bankárok, uzsorások, ostoba törvényhozók, kretén generálisok vádoló hangú bűnlajstromát, azt kell higgyük, rövid idő leforgása alatt Krúdy kommunista lett.

Májusban azonban beáll az újabb fordulat. Elsején még napvilágot lát két politizáló cikke (*Májusi üzenet a gyerekeknek, Szegény gyerekek a szigeten*), de azután elhallgat. Néhány politikai szempontból közömbös novellája még megjelenik az *Érdekes Újságban* és a *Pesti Futárban*, de utána semmi. Hihetetlen, de így van: se júliusban, se augusztusban, azon a megint csak sorsfordító nyáron egyetlen sora sem lát nyomdafestéket. Ilyesmi később csak akkor fordul elő, amikor a betegség ledönti a lábáról.

Hol volt, mit csinált Krúdy Gyula 1919 júliusában és augusztusában?

A feleletet egy jóval későbbi írásából kapjuk meg.

Egy tavaszi estén, a kommün első heteiben összetoborozzák az írókat. Egykori vidéki hírlapíró társuk, akit lekezelően csak Bélcsinek emlegettek a viccelődő zszurnaliszták, találkozni óhajtott velük. Krúdynamég hat év múltán is reszket a tolla, amikor arról a kényszerű vendégségről ír. A házigazdát ugyanis teljes néven Kun Bélának hívják. A diktatúra vezére nem fenyegetőzik, inkább kér és nyájasan ígér. Kóbor Tamás mégis halálfélelemmel ül

be az írókat hazafuvarozó bőrkabátosok mellé az automobilba. Krúdy halkán dörmögi maga elé e nevezetes találkozó után: „No most már mehetünk a Bakonyba (...) öreganyámhoz” (*A bolsi*, in: *A tegnapok ködlovagjai*, Tevan, 1925, 65.).

Válóban elmegy a Bakonyba. Apai nagyanyja, a Várpalotán élő Radics Mária otthona lesz a menedéke egy időre. Mi elől fut? Bűnösnek érzi magát? Fél a felelősségre vonástól? Eszébe ötlik Jókai, aki a Bükkben bujdosott 1849-ben. Átéli és megírja szorongásait. Publikálja is, amint lehet. A Pesti Futár szeptember 12-én közli *A bakonyi bujdosó* című, sokáig feledésbe merült őszinte vallomását.

Néhány hét múlva végbemegy az újabb, ezúttal hosszú időre, több mint két évtizedre szóló magyar rendszerváltás. Horthy Miklós november 16-án bevonul a fővárosba. Krúdy aznap publicisztikát jelentet meg a Magyarországbán. „A város — Pest —, a földkerekség leghűtlenebb városa a fővezér lábai előtt hever.” Ilyen felütéssel kezdi, majd mindvégig ebben a bűnbánó hangvételben folytatja írását. „A romlott város bűnei beteltek, hamiskártyázáson érték a forradalmakat játszó fővárost, a kiélt, elégett agyvelejű, tántorgó lábszárú, meggörnyedt hátgerincű Pest a megtért tékozló fiú pózában áll Hungária előtt. Sokat kell felejtetni, sokszor kell bűnbocsánatért litániázni a templomokban, amíg Pest lemorzsolja bűneit szélhámos korából, bár pórul járt ő is mint a csepűrágó, akit a vásáron megverték. A sastoll, amely büszkén, mint megifjodott nemzet jelvénye feltűnik a pesti utcán, azért gerjeszt rémületet, mert a város nem ismeri. Pedig magyar-nak a magyartól nem kell félnie” (*Sastoll*, i. h.).

Aztán kiderül, hogy magyarnak a magyartól igenis van félnivalója.

Krúdy Gyula hamarosan irodalmi ellehetetlenülésén fogja ezt tapasztalni. Margitszigeti magányában, második családja megélhetéséért robotolva 1919-20 telén belekezd máig legnépszerűbb, legtöbbször kiadott munkájába. Álomfejtéssel kezd foglalkozni.

Valamennyi idézet
forrása a szövegek első
megjelenési helye.

JOHANN WOLFGANG
VON GOETHE

Nyugat-Keleti Díván – A parabolák könyve

Jézus az Égből hozta el
a Jó Hírnek örök szavát;
az Igét, mely fény s égi jel,
a tanítványok hallgatták —
míg visszaszállt s a Szó vele,
de bennük mély nyomot hagyott,
s mindnek rőtta buzgó keze,
mit elméje megtarthatott;
ki így, ki úgy. Az mit se számít,
az Igéből hogy több szó vált így;
miből ekképp a keresztények
a Végítéletig élének.

Tatár Sándor fordítása

PAUL FLEMING

Eltaszíttatásakor

Az a kufár, aki egy hajót rak tele,
merész szerzet nagyon — a veszély nem kicsinység;
így elveszítheti egyszerre minden kincsét!
Mert mindent nagy hiba egy lapra tennie.

Ha példámat veszem, csak borzongok bele.
Vad hullám zúzta szét rakott hajóm gerincét;
minden javam: a nincs — akár mint összesítség.
Enyém a baj, a kín, másé mátkám keze.

Ó, én boldogtalan! Kettéhasad a szívem;
szellemem tűn-enyész. Testem üres burok.
Odavan mindenem. Hová, hová jutok?!

Egy maradt volna, ha a többi elveszítem!
Fő veszteségem, az legénebb én vagyok.
Nélküle tengek; így magam nélkül vagyok.

Tatár Sándor fordítása

Pompilio Madonnája

Szlovák író (1892–1975).
A fordítás 1923-as kötele
alapján készült.

Az esquilini Santa Maria Maggiore székesegyház oldalbejáratánál üldögélt a lépcsőn nap, mint nap. A római műemlékek szerelmesei szerint ez a templom az ókeresztény építészet legszebb alkotása, nemes vonásait még Michelangelo bazilikája sem múlja felül.

Ez bizony merész állítás!

Igaz, a vén csonkalábú Pompilio még csak nem is sejtette, milyen csodálatos homlokzat alá kuporodik naponta, és mi művészi nagyságot testesít meg a gyönyörű korinthusi oszlop, amelynek gyarló teste támaszkodik. S ha értene ősei klasszikus nyelvén, biztosan látná magasan a feje felett aranyban fénylő feliratot: *Jöjjetek mindannyian az Úrnak hajlékába!* Ám Pompilio még saját földjei nyelvén sem olvasott, s így történt, hogy kerek ötven évig a kapukon kívül rekedt, s még egyszer sem láthatta az Istenszülő templomának titokzatos belsejét. No hiszen, ha csak rajta múlta volna, bizonyára boldogan áldozna vagy négy oltárgyertyára valót szerény keresetéből, hogy egyszer meghajolhasson a Madonna oltára előtt. De hát hogyan jusson be? Vajon nem gyalázatos megzavarni e szent hajlék magasztos csendjét holmi háborgató kerécsikorgással?

Ugy ám! Az öreg Pompilio tudja, mi illik, elvégre Bernardo atya be sem engedné, mert mosdatlan és bűdös. Pompilio még nagyon jól emlékszik arra a reggelre, amikor újra elöntötte a legyűrhetetlen vágy, hogy lelke üdvösségéért elrebegjen egy imát, ott bent, az Ő édes közelségében.

Atyám! — kiáltott a köpcös sekrestyésre azon a reggelen, amikor az kurta lábait szedve igyekezett a lépcsőn felfelé. — Csak egy Üdvözlégyet!

— Ugyan, ne gyötörj, Pompilio!

— Csak egyetlenegyet!

— Nevetséges vagy, Pompilio barátom! Hisz ő az ajtón kívül is meghallgat, vagy tán nem tudod, hogy mindenható?

— Atyám!

— Már megbocsáss!

— Csak egy percre!

— Mondd csak, hogy engedhetnélek mosdatlanul és koszosan Madonna elébe? — győzködte Bernardo atya Pompiliót, miközben verejtékezve kapkodta a levegőt a kimerítő lépcsómászástól. — Ezen könnyen segíthetek, méltóságos uram — vágta rá Pompilio, majd felemelte a cserépkorsót, amelyben a vizet hozta minden nap szomszaga oltására. A sekrestyés szétvetett lábbal állt Pompilio előtt, és feddően nézett le rá.

— Azt hiszed, a Madonna elviselné a szagodat?

Pompilio megtörten hajtotta le a fejét.

— Bocsásson meg a magatehetetlen nyomoréknak! Kérem, gondolja meg! Nem az én hibám!

— Azt hiszed, talán a szenteknek nincs orruk?

— A tömjén füstje mindent elnyomna, méltóságos uram!

— Ni csak, a nagy kópé, még tömjénbe burkolózna! — lágyult el Bernardo atya a furfangos Pompilio ötletén.

— Na jó, tegyük fel, hogy a tömjén erősebb a szagodnál, de mivel takarod el a lyukakat a ruhádon? Hiszen csaknem csupasz vagy! Ugye nem akarsz, hogy a makulátlan Madonna elpiruljon a szégyentől?

— Elbújok a legsötétebb sarokban, eminenciás uram.

— Hm, hm — morfondírozott a megkönyékezett sekrestyés.

— Hogy is mondtad? — Meghúszom magam a legsötétebb szegletben, eminenciás uram.

— Hízelegsz, Pompilio, hízelegsz.

— Akkor megengedi egy percre, eminenciás uram?

— De csakis egy percre, értetted? Csak egy perc, nem több. Egy Üdvözlég, és semmi más!

— Halálomig hálás leszek eminenciás uramnak! — kiáltott fel lelkesen Pompilio, és megragadta a páter húsos kezét, hogy megcsókolja.

— Nem tesz semmit! — védekezett szemlátomást a jó Bernardo atya: — És hogy jutsz be? Hisz nincs itt a kiskocsi.

Pompilio elgondolkozott. — Bizony, Antonio csak este jön a kiskocsival, és akkor már minden zárva. De talán eminenciás uram lenne olyan jóságos, és bevinne a karjaiban.

Bernardo atya sértődötten rántotta el a kezét: — Megbolondultál? Hogy juthat ilyesmi az eszedbe? Gondolj csak bele, a papi méltóságom. És persze a ruhám, ma reggel hozták a mosásból. Még összemocskolnád nekem!

— Ne haragudjék rám, eminenciás uram! — esedezett Pompilio. A sekrestyést azonban már elnyelte a templom.

Ez mintegy két éve történt, és Pompilio lassan feladta a reményt, hogy egyszer talán valóra válhat leghőbb vágya. Pompilio már csak a csodában bízhatott.

Pompilio egyébként úgy tengette életét, mint a többi római nyomorék koldus. Reggelente valahonnan a városon túlról a mihaszna Antonio becipelte őt egy összetákolt kiskocsin, izmos karjával kitette a magatehetetlen Pompiliót, mint egy nagy kődarabot a fal és a korinthuszi oszlop közé, hogy aztán este ismét visszavigye a sötét viskóba, ahol kéttucatnyi családtagjával élt. Volt ám jaj Pompilionak, ha kalapjából nem került elő egy tisztas halomnyi soldo, hallgathatta is egész este, hogy egy ilyen semmirekellő ingyenélőt kell a családnak eltartania!

Oh, de milyen kellemes a bejáratnál ülni! Egész nap behunyt szemmel fürdeni az isteni napfényben! Vagy az égbolt szédületes

mélységébe bámulni, s fülelni az örök város szüntelen moráját! Még akkor sem moccant meg, ha egy kíváncsi kutya tévedt hozzá, és barátságosan körbeszaglászta.

Gyakran megálltak előtte fényképezőgéppel felszerelkezett idegenek, és a bedekker-útikönyveikben vázolt koldusalakot firkészték benne. Valóban, Pompilio kitűnően képviselte az útleírások és a szépirodalom által ismertté vált kasztját. Tizianói vén fej, görbe orr, puha fehér szakáll, mely dúsan omlik csupasz, napbarnított mellére, leplezetlen, szinte arisztokratikus arcvonások. Mennyi veleszületett, rejtett nemesség a hetvenéves koldusban!

Virágvasárnap.

A hagyomány szerint Virágvasárnap az év legboldogabb napja, mivel a római szív ilyenkor nem ismeri a haragot. Éjfélkor a bazilika márványszarkofágaiból és a katakombákból kirajzanak a szétporlott mártírok lelkei, és elűzik a gonosz szellemeket az Albanói-tó sötét fenekére, ahol súlyos béklyókkal megláncolják őket, hogy egész nap el ne szaladhassanak. Rendesen a tavasz is Virágvasárnap győzedelmeskedik a zord tramontánán, és régi szokás szerint ilyenkor veszi át a hatalmat a Hét Domb, valamint a végtelen Campagne felett, mely az ünnep tiszteletére a középtalján flóra legszebb színeiben pompázik. Virágvasárnap a derű napja, még a legöregebbek sem emlékeznek rá, hogy e csodálatos napon borús lett volna az ég.

Egész Róma talpon van. A négy nagy székesegyház hatalmas harangjai már reggel ötkor megkondultak, mély, melankolikus melódiájukhoz ezerféle zengés, bongás, csengés, sírás csatlakozott, majd együtt egyetlen varázslatos akkordban fonódtak össze, mely mintha az ég kékjéből érkezne, ritmusosan keringve a kupolák körül és a paloták felett, s ez az akkord pörögve, forogva, csillogva úszott a levegőben, aztán szép lassan csendesedett, végül elszárynyalt valahová messze, a láthatatlanba.

Tekintettel a templomok nem mindennapi zúgására, a ravasz Antonio már hajnali négykor kitette Pompiliót a helyére, korán reggel, amikor még minden aludt, és a Campagne derék tejesasszonyai sem özönlöttek be a városba tarkára mázolt taligáikkal. Hogy a jámbor rómaiak szívében az emberi roncs látványára minél nagyobb sajnálat ébredjék, a család annyira megcsupasztotta Pompilio testét, amennyire csak lehetett. Pompilio persze nagyon didergett a hideg kövön, amíg a napocska ki nem bukkan a fekete Farini-palota mögül.

Reggel hatkor egész Róma talpon van. A paloták, szállók, bérházak és a viskók lakói kiözönlöttek az utcára, bent csak a tehetetlen öregek és súlyosan betegek maradtak. A Virágvasárnapot szabad ég alatt, a parkokban, a Monte Pincian, a város falain kívül, a nagy Campagnén kell tölteni, árnyas kertben, egy pohár castellivel, és megfontolt csevegéssel, ahogy az a jól nevelt róma-

ihoz illik. De van, aki a hívők menetéhez kapcsolódva, vallásos énekeket dalolva elzarándokol Nemibe, hogy ott a városka csodatételéről híres Madonnája előtt meghajolják, és nagy alázattal kérje, legyen továbbra is könyörületes az elnyomottakhoz. A gazdagok kivitetik magukat az Albanói-hegyekbe, és onnan csodálják az emberiség leghíresebb történelmi korszakának színterét, megint mások a hangulatos Anziába sietnek gyönyörködni a Tírén-tenger üde hullámverésében.

Az utcákon végeláthatatlan tömeg hömpölyög. Mindenki a legünnepebb ruháját ölti fel, az arcokon ott tükröződik a hamisíthatatlan római derű és gondtalanság. A járókelők közt feltűnnek az olajfaágacska árusok, nagy hanggal kínálva a körülöttük haladóknak jelképes áruikat. Az üzlet nagyszerűen megy, hisz ezen a napon szégyen olajfaágacska nélkül sétálni. Még a legnyomorúságosabb szegények is szorongatnak egyet a kezükben.

Bumbumbumbum.

Valahol a Tiberisen túl, a dombokon mozsárágyúk dörögnek, éltetik Isten Fiának bevonulását Jeruzsálem utcáira. Ezen a napon esztendőről esztendőre újra beköltözik az emberi szívekbe, majd éjfélkor ismét eltávozik, a tó fenekére láncolt gonosz szellemek ugyanis széttörik a béklyókat, és átveszik helyét.

Virágvasárnap csak egyszer van az évben.

Pompilio kalapja már félig megtelt rézsoldóval, de mindezt túlragyogta egy csillogó ezüstérme. Egy előkelő idegen az imént dobott neki egy vadonatúj kétlírást, amilyent Pompilio még sosem látott. Lefogadom, hogy még egylírást sem! Mennyei Madonna, légy könyörületes az ismeretlen úrhoz!

Az emberek csak érkeznek, és érkeznek a nagytemplomba, Pompilio nem győz köszönni. Jól ismeri ezeket az embereket, ez tény.

A Via Palinó-i kereskedőnek így köszön: — Mária védje meg magát a gonosz konkurenciától!

A gyermektelen szomszéd pincérkisasszonynak meg: — Bő gyermekáldást ebben az évben!

A Via del Olmata-i tüdőbajos borbélynak: — Száz évig éljen még!

Csak a késő délutáni órákban fogyatkozott meg a látogatók sokasága, és a nap már a púniák koronáját súrolta a Monte Pincián, amikor Pompilio először mert pihenésre gondolni. Bent a templomban már az utolsó szertartásokat végezték, ahol kivételesen maga a főpap celebrált ünnepi ornátusban, fején süveggel, s kezében a pásztorbottal. Pompiliohoz tompán érkezett a zengő kórus hangja, amely egybeolvadt az orgonasípok örömteli ujjongásával. Pompilio gondolatai gyermekkorába kalandoztak vissza, amikor még a lába egészséges volt, és Virágvasárnapon a nagy körmenettel járt az Albanói-hegyekbe Nemibe, az ottani kápolná-

hoz, ahol a Madonna kigyógyította a betegeket, és csodálatos erejével segített a sántáknak. De még mennyire, hogy segített!

Hohó, hisz itt van az öreg Finocchi San Sebastianóból, akivel egy szerencsétlen esés olyan csúnyán elbánt, hogy görnyedt testét kocsin kellett hordozni. Neki aztán valóban semmi reménye sem volt a gyógyulásra. Aztán valaki azt tanácsolta neki, hogy Virágvasárnapon vitesse ki magát Nemibe, és csókolja meg a Madonna lábát. Hát lám, abban a szempillantásban felegyenesegett! Oh, bár maga Pompilio az esetnek nem volt szemtanúja, de az emberek csak nem lódítottak, és nem vették szájukra hiába a Madonna nevét.

— Oh, édes Madonna! Engem ki gyógyít meg? Már sose kapom vissza a lábamat?

Tekintete a kalapban lévő pénzre esett. Az érmék tetején ott csillogott az új kétlírás, mintha csak kisuvickolták volna, Pompilio fel sem fogja, mennyire kell egy ilyen pénznek örülnie. Szívesen odaadná a sekrestyésnek, ha ajtózáras előtt bevinné egy pillanatra a Madonnához, az lenne ám csak az ünnep! Mélyen meghajolna előtte, hogy megcsókolja a lábát, alázatosan térdre ereszkedne, könnyörögne a jóságáért.

— Szent Mária, Jézus anyja, imádkozz érettünk bűnösökért! — hallatszott bentől számtalan torokból. Ekkor Pompilio szívében újraéledt a határtalan vágy, hogy ha csak egy percre is, láthassa a hófehér arcú, fájdalmas Madonnát, csak egy rövidke percre, csak amíg elszuttog előtte egy Üdvözlégyet.

A vágyakozásba egész teste beleremegett, mintha valami súlyos, halálos kór kerítette volna hatalmába. Abban a pillanatban teljesen magával ragadta őt a tébolyodott gondolat, ha ma, Virágvasárnapon ajkaival érinthetné Madonna lábát, a csonkokból újra egészséges végtagjai nőnének, s újra vidáman járhatna a világban, mint valamikor ötven évvel ezelőtt.

— Segítene rajtam, egészen biztosan — suttogta maga elé. — Hisz csodákra képes!

— Szent Mária, Jézus anyja könnyörögi érettünk! — Hallatszott ismét, mintegy megerősítésként. Az orgonaszó elhalkult, közeledő léptek zaja. Vége az istentiszteletnek. A tömeg némán szétszóródik minden irányba, legfőként a belvárosi negyedek felé. Sötétedik. Nyugaton már kigyúlt az Esthajnalcsillag, s vele ezernyi gáz- meg villanylámpa, szinte új arcát mutatja az örök város.

Pompilio dobogó szívvel várja, mikor tűnik föl a sekrestyés kövér alakja az ajtóban.

— Öminenciája! — suttogják az utolsó látogatók.

Léptek tisztelettudó zaja, épp csak le nem sodorják Pompiliót a lépcsőről. Helyet kell csinálni eminenciás uramnak, aki ma kivételesen a főbejáraton át távozik. Az ajtók mögül előlép egy magas, sápadt férfi, kissé kopott bíborosi öltözetben. Inkább vilá-

ginak látszik, mint az egyház papjának. A lépcső alján könnyű, elegáns autó várja, vakító fényszórókkal.

Egy-egy laza főhajtással viszonozza a hű egyháziak mély meghajlását, majd Pompilióhoz érve egy borús pillantást vet a nyomorult emberi roncsra. Valóban, nem kellemes látvány Pompilio meztelen csonkjaival. Pompilio hamar elmormolt néhány alázatos mondatot, és jámborul keresztet vetett. Micsoda kegy, ma láthatta őeminenciáját! Biztosan a jóságos Madonna jeladása.

A kocsijátók ridegen becsapódnak, felbőg a motor, a fényszórók megmozdulnak, és egy pillanatra megvilágítják a lépcsőt is Pompilióval együtt, majd eltűnnek a templom sarkánál.

— Nos, Pompilio, hol van Antonio a taligával? Itt akarsz éjszakázni?

A sekrestyés volt az, már leoltotta a templomban a fényeket, s készült bezárni a bejáratokat.

— Ma később jön — válaszolt Pompilio, s szíve majd kiugrott a helyéből izgalmaiban. Elérkezett a várva várt döntő pillanat. Vajon ma lágy szívű lesz-e? Hiszen, ha úgy vesszük, Bernardo atya egyébként jó ember, még ha kicsit tékozló és fősvény is. Nem sértődik meg, ha egy idegen mélyebben nyúl a zsebébe. És persze van egy füstös borkimérés a Via Giobertinin, ahol tüzes castellóit, és frascattóit mérnek. Abban a borozóban a szomjas vendégeket szemrevaló leányzó szolgálja ki. Pompilio nagyon jól ismeri Bernardo atya gyengéit, aki egyébként nem kimondottan ellensége az életnek.

— Atyám! — szólt újra Pompilio. — Nagy kérésem lenne magához!

— Oh, már megint kezdted!

— Pompilio beletúrt a kalapba, hogy csak úgy csörgött. A sekrestyés abbahagyta a matatást a zárral.

— Atyám! — szólt újra Pompilio. — Nem akármilyen soldót látok itt.

Bernardo atya sietve elrebegett egy imát, és háromszor keresztet vetett.

— Ne gyötörj, Pompilio!

Majd odalépett hozzá, és sóváran szemügyre vette a kalap tartalmát.

— Nézd csak, kétlírás! — kiáltott mohón. — Ki adta ezt neked? Csak nem commendatore Califano, aki csak Virágvasárnap lépi át Isten lakának küszöbét?

— Ej, a commendatore nem osztogat kétlírásokat, a commendatore még egylírast sem ad, legfeljebb tíz soldót. Egy előkelő ismeretlen úr hatódott meg nyomorúságomon, egy ánglius, kockás pantallóban.

Pompilio kezébe vette az ezüstérmét, és figyelmesen szemlélte.

— Nézze csak atyám, milyen új!

— Mutasd! — kérte a sekrestyés, s odahajolt a koldushoz, amennyire csak terjedelmes pocakja engedte.

— Istenem, mi mindent lehetne venni egy ilyen kétlírason! — töprengett Pompilio, s a kétlírást továbbra is a markában szorította. — Két liter frascattóit, sajtot, sonkát, meg finom asszonyi ölelést!

— Hallgass, kísértő!

— Ismerek ám én egy jó borozót, a Via Giobertinin, atyám.

— Hallgass már, hallgass!

Pompilio a kalap mögé rejtette az érmét, s egy kicsit várt. Majd óvatosan, csöndben így szólt: — Atyám! A magáé a kétlírás, ha most bevisz Madonnához!

A sekrestyés eltöprengett.

— Hm, ha jól meggondolom, igazából nincs időm rád várni. Hisz ma este még a őminenciájához vagyok hivatalos. Nem, nem. Túl nagy dolgot kérsz, kedves Pompilio barátom.

— Nem baj. Hagyjon ott reggelig!

Bernardo atya megrezzent.

— Megbolondultál?

— Három líra, atyám!

— Négy? — kapott rajta a sekrestyés elvörösödve, miközben félrebillentette a fejét.

— Tönkretesz engem, eminenciás uram. — könyörgött Pompilio.

— A bűnt, amit elkövetek érted, nem lehet olcsóbban kiváltani.

Pompilio reszkető kézzel nyúlt a kalapba, és sóhajtozva kiszámolt a földre négy lírát. Maradt még egy marékra való rézpénze. Madonna, lesz ám otthon nemulass!

— Ugye tiszta vagy? Új ruhám van. — aggódott a sekrestyés, amint besöpörte kámzsájába a pénzt.

— A lilium se tisztább!

— Akkor kapaszkodj a nyakamba!

Megragadta Pompiliót, és nyögdécselve becipelte a templomba, a Szűz márványszobra elé, aki most majd meggyógyítja.

— Aztán be ne piszkold a padlót! — figyelmeztette mégegyszer utoljára.

— Értem, eminenciás uram.

A sekrestyés léptei már elhaltak, amikor Pompilio még búcsúzóul utánakiáltott:

— Atyám! Ha találkozik Antonióval, mondja meg neki, hogy elmentem kocsi nélkül, mert a Madonna meggyógyított.

* * *

Pompilio magára maradt a Madonnával. Látni nem is látja, hisz a templom sötétje áthatolhatatlan, de érzi siralmasan megcsonkított testének minden porcikájában.

Hatalmas, zavartalan a csend, szívének minden dobbanására közelít a végtelenhez. A nagyváros esti zajából egy nesz sem szivárog be a templomba, mindent szétapróznak a fából épített gyóntatószék falai, és a gazdag faragással díszített padtámlák a főoltár előtt.

Pompilio nem fél. Várja a nagy csodát, s lelkébe nyugalom költözik, hisz nem hiába jött. Egész biztosan történik majd valami. Mitől is félne? Éjfél még messze van, a gonosz szellemek a tó fenekén a bálványokhoz vannak láncolva. S még ha szabadok is lennének: most szent helyen van, a Madonna minden rossztól megvédi.

Nem tudja, hogyan múlnak az órák.

Az ablakon beesik egy holdsugár, és kör alakban megvilágítja az oltár előtti márványpadlót. A kör lassan megindul. Lágyan a vértanú kőkoporsójára kúszik, onnan átszáll a kis oltárra, egy kis időre engedve kilépni a sötétből Keresztelő Szent János halott vonásait. Aztán továbbvonul az oszlopsoron, megérkezik Pompiliohoz, aki boldog mosollyal követte az ezüstös kör útját. Ejha, ez a Madonna jele!

A kör egy pillanatra megtorpant. Mintha nem tudná, merre folytassa útját. Végül elhatározta magát, és egyenesen a falra emelkedett, amelyet a Madonna vigyáz aranyozott trónusán. Már el is éri a talapzatát, aztán könnyedén siklik felfelé, egyre magasabbra, és magasabbra.

— Madonna! — suttogja Pompilio, a padlóig hajolva.

Teljes pompájában fénylett előtte a Madonna aranyos trónusán, mozdulatlanul. Hófehér arcán sejtelmes mosoly. És ami a legfurcsább, a fénykör nem mozdult el, sőt, egyre erősebb lett, már-már úgy tűnt, hogy maga a Madonna ragyogott belső fénnel sugározva. Pompilio némán bámulta a jelenést, még lélegzetét is visszafojtotta félelmében. Aztán eszébe jutott az imádság, jámborul összekulcsolta kezét, és magasztosan felsóhajtott.

— Szűz Mária, Isten anyja, könyörögj érettünk, bűnösökért! Amint befejezte, megszólalt az orgona, és a kórus ujjongva énekelte az ünnepi korált, amely Pompilio számára édesebben zengett, mint az angyalok szózata.

— Álmodom? — kérdezte hangosan.

A Madonna tisztán, érthető hangon válaszolt:

— Nagy pillanatot élsz át, Pompilio.

Ekkor Pompilio valami különös változást érzett. Először mintha súlyos ájultságba zuhant volna, majd egyre könnyebbnek és könnyedebbnek érezte magát, hogy az szinte már csoda volt.

— Kelj fel! — szólt rá ekkor a Madonna.

— Hogyan is kelhetnék fel, ha egyszer nincs lábam? — ámult Pompilio.

— Mondom néked, kelj fel!

Pompilio összeszedte minden bátorságát, kezével erőteljesen megtámaszkodott a hideg kövezeten, hogy felsegítse csupasz csontjait, s ekkor — oh, csodák csodája — két erős, izmos láb nőtt a helyükön!

— Csoda történt! — kiáltott lelkesen Pompilio, s a Madonna felé fordult, hogy megcsókolja ruháját.

— Igen, nagy csoda történt! — mosolyodott el barátságosan a Madonna, s a kezét nyújtotta felé.

— Most gyere velem!

— Hová megyünk?

— Zarándokútra kelünk, még az Albanói-hegyeknél is meszszebbre.

Pompilio boldogan nevetett, boldogan, mint a gyermek. De aztán rögtön elgondolkodott.

— Pap nélkül? A bíboros úr őeminenciája talán megengedné.

A Madonna bánatosan mosolyogva megrázta fejét:

— Oh, kedves Pompilio, neki most más dolga van.

— És mi lesz Antonióval?

— Idővel majd ő is utánad jön.

— Akkor gyerünk!

A főkapu magától kinyílt előttük, s amikor kiléptek a csillagos éjszakába, a fejük felett megkondukt a lélekharang.

— Kinek harangoznak? — kérdezte aggódva Pompilio.

— Örülj, hogy meggyógyultál — válaszolt kedvesen a Madonna.

Majd elindultak zarándokútjukon, mely még az Albanói-hegyeknél is messzebbre vezet.

* * *

Reggel Bernardo atya mozdulatlanul fekvé találta Pompiliót a Madonna szobra előtt, azon a helyen, ahová előző este ültette.

— Kelj fel, Pompilio!

Pompilio meg sem mozdult.

— Hé, Pompilio, öreg Pompilio!

Pompilio helyett a visszhang felelt, s a csend még nagyobb lett. Ekkor Bernardo atya lehajolt, és megrázta a nyomorék koldus vállát.

— Ébresztő! Felkelni! Tán nem hallod, hogy Esquilinben már mindenki talpon van?

Pompilio nem hallotta. Mikor a sekrestyés figyelmesebben megnézte az alvó arcát, két merev, üveges szem bámult rá. Pompilio halott volt. A jóságos Madonna meggyógyította.

Sáfrán Lívia fordítása

Legenda Rónay Györgyről

II. rész

Kalász Márton, Lator László, Lengyel Balázs, Nemes Nagy Ágnes, Rába György, Székely Magda, Tarbay Ede, Tóth Judit és Vasadi Péter történeteit összegyűjtötte Albert Zsuzsa.

Vasadi Péter

Szeretném föltenni magunknak a kérdést, hogyan lehetséges, hogy ez az alkatában tehetségét, szellemét, de lelkét tekintve is mélyen keresztény ember komoly harcokat folytatott az egyházban. Ennek egyik oka talán az, hogy az egyházban a katolikusokkal szemben is kérlelhetetlen volt. Benne a szeretet nem mosta el a kiválóságát; semmit sem engedett az előbbiért az utóbbiból. Volt benne valami külső-belső szelídséggel fedett kérlelhetetlenség, ami az első pillanatra nem látszott rajta. Igényesség jellemezte. *Naplója* számomra ebből a szempontból igazi élményt jelentett. Benne mutatkozik meg, hogy nagyon mélyen hívő, vallásos ember volt. Teológiaiilag legalább olyan művelt volt, mint irodalmilag. A rengeteg tudás ére nyekké érlelődött benne.

Lator László

Rónayban a jóság, a lényegéből áradó, nyugodtan mondhatom, gyengéd szeretet ötvöződött a kritikai szigorral. Rónay ugyanis rendelkezett bizonyos kifinomult, nagyon határozott ízléssel, és ami sértette ezt, arról kemény szigorral írt. Ez igazi kritikusként természetes. Az, hogy megírja és közzéteszi a véleményét, nem ront a kritikus és a szerző közötti viszonyon.

Lengyel Balázs

Nálunk ma a tudomány és az irodalom kettévált. Vannak tudósok, és vannak írók — de közöttük hiányzik a híd. Rónay gondolkodásmódja rendkívül sokrétű volt. Nem hitt abban, hogy egyetlen iskola eldöntheti, mi a fontos a tudományban és az irodalomban. Élményszerűen kívánt az irodalomról beszélni, parnasszien klasszicista volt, aki ugyanakkor írt egy könyvet Kassák Lajosról és az avantgárdról is. E két pólus adja annak a boltozatnak az alappilléreit, amelyet irodalmi gondolkodásának nevezhetünk.

Székely Magda

Talán elmondhatjuk, hogy az irodalommal kapcsolatban száműzte az ideológiát. Bármilyen ideológia érvényesítése a művészetben ká-

rosítja az alkotás minőségét. Rónaynak csak a minőség számított, ezért fért bele gondolkodásmódjába Kassák.

- Tóth Judit A mindent befogadni tudás, a mindent elfogadni tudás nagyon mély kereszténységből fakadt. Úgy volt keresztény, és ez egy nagyon sajátos jelenség, és nagy szerencséje volt a Vigilia akkori korszakának, hogy Rónay György volt a főszerkesztője, hogy nem széthúzásra, konfliktusra törekedett, hanem párbeszédre még a marxisták és a keresztények között is.
- Tarbay Ede Mindig azt kereste, mi az, ami összeköt a másik emberrel, és nem azt, hogy mi választ el tőle.
- Albert Zsuzsa Gondolkodásának fejlődése nemcsak esszéiben, tanulmányaiban követhető nyomon, hanem költészete alakulásában is. Klasszicista-ként indult, ám később egyre nyitottabbá, lazábbá, szubjektívabbá vált. Ezért szeretem nagyon a *Szerápcion legenda* verseit.
- Lengyel Balázs Az a csúcsa a költészetének. A *Szerápcion legendában* és a *Cantátákban* az azidáig rejtett melegség átalakult természetes lírai közvetlenséggé. Élete vége felé így jött létre az a nagy költészet, ami bizonyos mértékig rokon a kései Babitséval.
- Tóth Judit Rónay formába akarta „beletitkolni” — Ágnes szavával — az élményt, és aztán, ahogy a szenvedések megtörték, belső ellenállása megtört, felszabadult belső cenzúrája alól. Öregkori költészete így szép, rezignált, tiszta, rilkei hangon szólal meg.
- Lengyel Balázs Egyetlen mondatot szeretnék idézni a *Cantáták*ból, ami már postumus műve volt. Beszél többek között szerelméről, és az utolsó mondata így hangzik: „Tudod, mint születik két szomorúságból: a boldogság.” Azt hiszem, ez a mondat jellemző rá.
- Tóth Judit Még egy idézet a boldogságról, a *Naplóból*. „Holnap töltöm be ötvenharmadik évem. Fönt az Öreghegyen, a csodálatosan szép lilás-kék alkonyatban arra gondolok, hogy azért mégis jó volt. Vagy lett. És gazdag az életem, sokat dolgoztam az utóbbi években, sokat láttam is a világból, s azzal is, bár elég későn, de rengeteget gazdagodtam. És egy pillanatra azt gondolom, hogy valóban megvalósítottam magamat. Ha ez az, amire ráillik, hogy boldogság, akkor azt mondhattam volna ott, a kertek közt a dűlőn, a vén diófa felé menet, hogy boldog ember vagyok. És köszönöm, hogy gazdag életem volt.”
- Albert Zsuzsa Egyre inkább a természet felé fordul például a szárszói versekben.
- Tóth Judit Ezért járt Szárszóra, mert — mint írja valahol — ott feltöltődik színekkel, növényekkel, fákkal.

- Székely Magda* Közvetlenül az egyetem után, éppen hogy csak elkezdtem dolgozni a Magvetőnél, amikor megbetegedtem, kórházba kerültem hónapokra. Kaptam egy csomagot, amelynek a feladója Rónay György volt. Úgy volt összeválogatva a csomag tartalma, hogy minden arra vallott, tudja, mire van szüksége egy fiatal lánynak: apró holmik, 4711-es stb! Pedig azelőtt sohasem láttam őt, nem is ismertem. Nem tudom, honnét tudta egyáltalán, hogy ott vagyok. Ma is magam előtt látom azt a csomagot, ahogy szeretettel van összerakva, egymáshoz passzítva a tárgyak. Egyáltalán, ahogy telik az idő, egyre fájdalmasabb veszteség nekem, hogy már nem tölthettünk együtt Rónayval olyan sok időt. Az ember fiatalon természetesen fogja fel a jót. Azt is, amit kap, azt is, hogy a másik ember jó. Ahogy telik az élet, rájövünk, hogy ez mekkora érték és micsoda ritkaság. Én azóta való életemen át ölöm magam, hogy nem használtam ki elég-ge azt a lehetőséget, hogy Rónay létezik.
- Tarbay Ede* Ugyanakkor levehetjük könyveit a polcról, és az jó. Lehetséges, hogy azért, mert én életemben egyszer találkoztam vele, tehát ez az egyszeri találkozás nagyon meghatározó volt, de nekem most is ugyanolyan eleven.
- Tóth Judit* Ott van például a *Jegyzetlapok* című kötete. Annak minden lapja vigasztalás. Olyan általános érvényű erkölcsi erővel szól.
- Albert Zsuzsa* Ezt eddig nem mondtuk ki, hogy az erkölcs és a szépség, az erkölcs és az esztétika összetartozik.
- Székely Magda* És a hitelesség.
- Tóth Judit* Elmondok még egy nagyon személyes történetet. Amikor a *Nagyvilágnál* dolgoztam az egyetem elvégzése után, átéltem egy komoly válságot. Rónayval még szerelmi ügyekről is lehetett beszélni. Látta, milyen szomorú vagyok, és meghívott kávéra. Mondom neki, hogy ki az a művész-féle ember, akivel csak az a fő baj, hogy nem akar gyereket. Mit szeretne mégis, maga mit kívánna? — kérdezte. Mondom: otthont, férjet, gyereket. Ismerte ezt az embert, úgyhogy így szólt: — Juditka, ha maga valóban ezt akarja, akkor hanyatt-homlok meneküljön, akár a világ végére, mert ez az ember tulajdonképpen nincs, a művészete nagyon értékes, de ő mint ember, egyszercsak otthagyja magát és kimegy, mint a — emlékszem arra a hasonlatára — mint a füst az ajtó alatt.
- Albert Zsuzsa* Elvittem hozzá az első verseskötetemet a Vigiliába. Ülttem az előszobában, olyan rozzant nagy fotelek álltak ott, már ami akkoriban egy ilyen „klerikális” szerkesztőségnek jutott. Amikor üzentem neki, hogy várom, kicsit ijedten kijött: „Ja, maga az, azt mondták nekem, hogy egy nő.” — szólt megkönnyebbülten.

Lengyel Balázs Rónay éveken keresztül nem jelenhetett meg, csak cikkei a Vigiliában. Aztán a hetvenes évek vége felé megjelentek a tanulmánykötetei: a *Fordítás közben*, *Olvasás közben*, a *Nagy nemzedék*, *Kassák Lajos élete*, *Jegyzetlapok*, *Kutatás közben*. Nem is beszélve prózájáról, *Az esti gyorstól* kezdve a különböző regényekig.

Albert Zsuzsa Regényeit nem szeretem.

Lengyel Balázs A regényeivel kapcsolatban az az érzésem, hogy jelentékeny és nagyszerű művéből kevésbé jelentős.

Tóth Judit Egyszer tanácsot kértem tőle, amikor regényt kezdtem írni, arra intett, hogy az egyszerűségekre kell vigyázni, majdnem azt mondhatnám, hogy realizmusra oktatott. Azt mondta, hogy például Stendhal örökérvényűt alkotott, míg Chateaubriand művének, aki költői prózát művelt, nyoma se maradt. Holott manapság Franciaországban Chateaubriand-nak erős a varázsköre, és sokan írnak belőle doktori disszertációt. Stendhal óriási író, de a szürkéségével néha egy kicsit fárasztó. Chateaubriand lángol, szikrázik. Tehát mind a kettőnek megvan a létjogosultsága. Rónaynak a próza területén az ízlése talán egy kicsit konzervatív volt.

Székelly Magda Átnéztem régi leveleinket, az egyikben a második kötetemről írt. Nagyon szépeket írt, ezt nem akarom itt elmondani, csak őt jellemzi, nem engem. Azt írta, ha volna irodalmi élet Magyarországon, akkor erről a kötetről most beszélne. Azt feleltem neki, hogy ez az irodalmi élet, nem? Hogy maga ír nekem. És én válaszolok. És boldog vagyok. Azt írta, hogy Maga nem szavakat ír, hanem a dolgokat, amelyek a szavak mögött vannak. Ez az egyik legnagyobb dicséret, amit életemben kaptam.

Lator László Katolicizmusához szeretnék valamit egész röviden hozzáfűzni. Azt tudniillik, hogy ha én volnék a katolikus egyház, vagy az egyház feje, vagy valamilyen méltósága, akkor azokat a katolikus írókat szeretném, akik olyanok, mint mondjuk Rónay György vagy Pilinszky János, hadd tegyem hozzá ezt is. Vagyis nem azt a felhőtlen, problémátlan ájtatos hitbuzgalmi költészetet, amire Magyarországon is volt néhány példa. Rónay katolicizmusa nem szembeszökő tulajdonsága irodalmi működésének. Tudtuk róla, hogy mélyen vallásos és hívő lélek, de az irodalmat bizonyos mértékig el tudta ettől különíteni. Azt kell mondanom, hogy a francia felvilágosult szellem, a szabadgondolkodás sem hagyta Rónayt érintetlenül, egyébként pedig a francia költészet és a francia próza, amely Rónay Györgynek a legkedvesebb volt, az hiszem, az kínálta neki az ilyenfajta katolicizmust. Hiszen a francia költészetben vagy a francia prózában Mauriac vagy akár Jouve, olyanfajta szellemiséget áraszt, amely talán Magyarországon az egyházban szokatlan volt. Vagyis

nem elsősorban a hitet és az üdvösséget, a kegyelmet, hanem a kegyelem vágyát fogalmazza meg, vagy olykor éppen annak hiányát, az istenhiányt. Talán a szenvedés volt igazában katolicizmusának középpontja, ahogy az Pilinszkyének és Mauriacének, vagy a Pierre Jean Jouvénak is.

Albert Zsuzsa Rónaynak van egy verse, amelyikben te is szerepelsz Judit, mondd el ezt a történetet. Közvetítő voltál ugye, Cs. Szabó László és Rónay között, Párizsban.

Tóth Judit Kivételes kegyelmi pillanata volt az életnek 1962-ben a dolgok egybeesése. Gara Lászlóhoz voltam hivatalos, mindenki hivatalos volt abban az időben Gara Lászlóhoz. És kit találtam ott, mint Cs. Szabó Lászlót! Egy idő után azt mondták Cs. Szabóék, hogy a Champs-Élysées környékére mennek. Erre megjegyeztem, hogy a környékén van a Pen Club vendégszobája, ahol éppen Rónay György lakik. Felhívtam a Pen Club vendégszobájában, és átadtam a kagylót Cs. Szabó Lászlónak. Megbeszéltünk egy találkozót a Champes Élysées-n. 1962 kora ősze volt. Az utcán hömpölygött az autófolyam. Az egyik oldalon Rónay György, a másikon Cs. Szabóék és én. Rónay arcára kiült az ünnepélyes pillanat és megrendültség érzése, ekkor a lámpa zöldre váltott... Erre a találkozásra utal nagyon megtisztelő versében.

Albert Zsuzsa Nagyon jóban voltak itthon, miért volt olyan fontos ez a találkozás?

Tóth Judit Sokáig még levelezni sem lehetett, Rónay elég kiszolgáltatott helyzetben volt, mivel parlamenti képviselő volt 1945 után, a koalíciós időkben, úgyhogy állandóan két rendőr figyelte őt a háza előtti járdán. Ezt nem volt nehéz észrevenni. Negyvennyolctól hatvankettőig nagyon jó barátok voltak, de soha nem beszéltek, soha nem leveleztek. Arra a megrendítő mozzanatra emlékszem még ebből a Cs. Szabó-Rónay találkozásban, ahogy ott ültünk a Marignan kávéház teraszán, azt mondja Csé: „és 23 fok van Budapesten”. Akkor Rónay ránézett, és láttam rajta, hogy érti. Ez az ember figyel a budapesti időjárásjelentést.

Lengyel Balázs Szeretnék még hozzáfűzni valamit az asztaltársaság témájához. Rónayn kívül majdnem mindenki protestáns volt: nem hívő protestáns, hanem hagyományos protestáns. Ottliktól Mándyn, Vargha Kálmánon keresztül Nemes Nagy Ágnesig. Egyszer megkért, hogy írjak Jékely Zoltánról. Jékely utána küldött egy verset a Vigiliának, a *Középkori fametszet* címűt, amelyben az állt, hogy új tanokkal „szemében szent nyakasság” jön egy vándor, a „csupa tornyok, csupa arany kereszték” városában, és „nem tudja, hogy már holnap fölakasztják”. A város ugyanis hívő város, és az új tanok a protestantizmus.

Egy másik alkalommal pedig megjelent Nemes Nagy Ágnes *A lovag és az angyalok* című verse. Ágnes erre kapott egy tiszteletreméltó kanonoktól egy levelet, aki ezt írta: „Lányom, nem mondhatni ilyesmit egy szentről, hogy a »csuhád csücskét megfogom«. De úgy se lehet beszélni, hogy »lovak és angyalok«, mert ez blaszfémia.” Tehát Rónaynak megvolt a baja velünk. Nem volt olyan egyszerű a Vigiliát szerkeszteni.

De hogy Rónay milyen nagylelkű volt: szóba került az ötvenes évek közepe előtt, hogy Victor Hugónak a versei fordításban meg fognak jelenni magyarul, és mindenki Victor Hugo fordításokat csinált. Igen ám, de Rónay nem publikálhatott. Voltak Victor Hugo fordításai a Vigiliában, de az állami kötetben nem jelenhetek meg. Ezzel szemben Nemes Nagy Ágnes azt mondta a kiadónak — nem akarom megmondani a lektor nevét —, hogy Pilinszky tudna fordítani Victor Hugót. Pilinszky azonban nem szeretett fordítani. És ennek az lett a következménye, hogy Rónay György lefordította az Hugo-verseket, és odaírta, hogy fordította Pilinszky János. A lektor pedig — tudjaisten miért? — visszaadta a Rónay-csinálta fordításokat azzal, hogy nem tudja használni őket, mert jellegzetesen gyakorlatlan írások. Ugyanakkor gratulált Rónaynak a Vigilia-beli szép fordításaihoz.

Tarbay Ede *A Canterbury mesék* első kiadásában Lator neve nem szerepelhetett, és Fodor András adta nevét az egyik fordításához.

Rába György Az Irodalomtudományi Intézetben dolgozván úgy alakult, hogy nekünk lett volna egy nagy közös vállalkozásunk: Sötér délibábos elképzeléseiből született.

Arról a Sötérről van szó, aki neki régi-régi kenyerespajtása volt az egyetemről, de aztán útjaik hol elváltak, hol összetalálkoztak. Mindamellet minden hónapban egyszer találkoztak. Ez Sötért nem akadályozta meg abban, hogy amikor Rónay egyszer Arany Jánosról írt valamit, nyilván egy zordabb esztendőben történt, amikor Sötér is úgy gondolta, meg kell mutatnia, hogy hű fiú, írt egy cikket, amelyben — nem lehet másként fogalmaznom — megtámadta azt a barátját, akivel másnap volt találkozója a Kárpátia étteremben, és ideológiai szempontból megintette. Ez különösképpen nem zavarta Rónayt.

Történt, hogy valamikor a hetvenes évek második felében Sötérnek nem is egy nagyszerű gondolata támadt, nevezetesen az, hogy egyesíteni kell az irodalomelméletet az irodalomtörténettel. Ezt ő nem fogalmazta meg ilyen világosan, de csak erre lehetett következtetni. Az irodalomtörténet történetéből tudjuk azt, hogy egy dolog lehetetlen, ez. Dilteytől kezdve Wellek Warrenen át a krakkói iskoláig többen kimutatták, mindent lehet, csak ezt nem. Én beosztottja voltam, nem mondhattam neki ellent, de azt gondoltam, ez is aranycsinálás, majd közben fölfedezzük a porcelánt.

Engem bízott meg, hogy irányítsam a kutatást; a végcél az volt, hogy a magyar költészetet teljesen új szempontok szerint tárgyaljuk, majd egyszer, valamikor.

Akkor mondta, hogy konzultánsnak Rónay Györgyöt kéri fel. Van-e ez ellen kifogásom? Mondom, dehogyan, remek, nagyszerű. — Az jó, mert már Rónayval megbeszélték, és ő is szívesen benne van.

Ezek után az történt, hogy pár hét múlva eljött Rónay az első megbeszélésre. Amikor a megbeszélés lezajlott, Rónay Gyurka odafordult hozzám, és azt mondta: — Te, ez a Pixi nem tudja, hogy mit akar.

A vállalkozás úgy futott zátonyra, hogy Sötér beosztottjai nem tűrték Rónay jelenlétét és aktív közreműködését semmiféle munkában.

Ezután Sötér bujkált előle, mert találkozásaiknak az volt a formája, hogy fölváltva hívták egymást. Utolsó találkozásuk történetét Rónay mesélte el nekem, és ez a kis elbeszélés némi kaján-ságról árulkodott. Mindig péntekenként találkoztak, Rónay ezért halat, Sötér meg pörköltet rendelt a Kárpátiában. Sötérnek nem nagyon ízlett a pörkölt, Rónay viszont finoman falatozott, ezért Sötér megkérdezte: — Jó ez a hal? Rónay pedig így válaszolt: — Remek, pompás. Rég ettem ilyen kitűnőt.

Albert Zsuzsa

Rónay lírájában fontos szerep jut a családnak. Legnagyobb filozófiai költeményei kapcsolódnak ehhez.

Rába György

Alkalmam volt betekinteni az otthonukba és házastársi kapcsolatuk harmonikus légkörébe. Akkor, amikor még szó volt ennek az említett irodalomtörténeti vállalkozásnak a mikéntjéről, és lebonyolításáról, aztán utóbb, amikor nem sokkal halála előtt, 65. születésnapja alkalmából a Fészekben megrendezték az estjét.

A felesége magyar-német szakos volt, az egyetemen ismerkedtek meg, egyetemista korukban határozták el, hogy összeházasodnak. Ahogy Lator Laci is említette, a francia után a német irodalommal foglalkozott legintenzívebben. Ami pedig az emberi kapcsolatot illeti, hadd idézzem fel a születésnapja körüli előkészületeket. Szóba került például, kiket hívjanak meg. Rónay azt mondta, hogy senkit. Azt mondta, késő este lesz, még egy kicsit hűvös is az idő. Például itt van Ottlik Cipi, azt mondja, elgondolom, hogy szegény Ottlik Cipi miattam jöjjön el a Fészek estjére, nem, nem, ne küldjünk meghívókat. Közben azonban az történt, hogy felesége megértette vele, legalább annyira rossz, ha nem küld meghívót. Ennek megfelelően, hála istennek, zsúfolásig megtelt a terem.

De hát azt is szóba hozhatom, amit talán kevesen tudnak, hogy rövid időre fogságba esett. Elvitték az oroszok, csak pár nap után szabadult vagy szökött meg, és olyan környéken fordult így jóra a sorsa, ahol a felesége családja lakott. Rögtön azokhoz for-

dult támogatásért, segítségért. Kívülállóként is érzékeltem azt a szövetséget, amely egy életen át összekötötte a két embert.

Vasadi Péter

Megrendítő volt ennek a kapcsolatnak a látványa. Egyensúlyos volt. Szeretném felidézni egy szárszói látogatásomat. Gyurka feladata volt beszerezni és meghámozni az almát az almás pitéhez. Szakmai tökéletességgel csinálta. Kítettünk a kertbe két nyugágyat, és kért, olvassak verset. A kert végében járt a vonat dübörögve. Pontosan megmondta, mikor jön a vonat, és két szerelvény eldübörgése között olvastatott föl. Csönd volt, fölkelt a nyugágyról, bement és azt mondta a két asszonynak — a feleségem is ott volt —, hogy Péter nagyon szép verset olvasott. Fogott egy almát, kijött, és nekem adta jutalmul.

Nem szabad megfeledkezni a zene iránti szeretetéről sem. Órákon át hallgatott zenét. Vadászott a nagylemezekre, és ezeket úgy hallgatta, hogy Nelli leült az egyik fotelba — olyan kis, régies kerek asztalka mellett volt két fotel — ő a másikba, és addig hallgatták, amíg a négy lemezes album tartott.

Rába György

Ennek számos nyoma, visszhangja van életművében, elsősorban a költészetében, sőt úgy emlékszem, hogy egy időben Chopin-életregényre készült. Stúdiumokat is folytatott a Zeneakadémia Könyvtárában.

Egyszer valamikor, amikor a negyvenes évek végén meglátogattam — csak az epikai hitel kedvéért jegyzem meg, hogy előttem van a kép, havas, kemény tél volt —, leküldte a fiát borbélyhoz. Félóra múlva megjelent a fia, és teljesen fölháborodva, magából kikelve közölte, hogy a borbély aznap bezárt, neki pedig ebben a hidegben el kellett mennie. Rónay egyetlen mondattal lecsendesítette, a nyíratlan loboncot megsimogatta és azt mondta: békélj meg a sorssal.

Tóth Judit

A *Naplójával* beszélgetett. Nagyon illik rá Arany *Epilógusának* az a strófája: „Ha egy úri lócsiszárral találkoztam s bevert sárral / nem pöröltem / Félreálltam, letöröltem”.

Rába György

Úgy érzem, a kritika életében, halála után is és a tágabb értelemben vett utókor is méltánytalan költészetével. Ez nem az ő, és nem költészetének hibája. Rónay mindent tudott a költészetről, amit egy költőnek tudnia kell, nagyon jól ismerte az avantgárd eredményeit, csak az avantgárdot egy magasabb fokon olvastotta be a költészetébe, úgy, hogy mindazt, ami anarchia az izmusokban, elhárította, ugyanakkor viszont ami az avantgárd eredménye, a disszonanciáknak a beépítése, az ellentmondások feloldása, harmónia és diszharmónia közti egyensúly megteremtése, a személyiség ambivalenciája, ami jellemző a huszadik századi emberre, az mind benne van az ő költészetében. Remélem, egyszer ilyen kereken és határozottan ki mondja ezt valaki a tompa és kevésbé vajtűfűlű kritikusok ellenében.

KELL-E NEKÜNK BABITS MIHÁLY?

A tények ismeretében kapásból válaszolhatunk: nem, nincs szükség rá. Legalábbis ezt támasztja alá az az információ, hogy művei kritikai kiadása félbemaradni látszik, a kész kötet megjelentetésétől az eddigi kiadó elzárkózik, még a támogatás reményében sem vállalkozik rá. Babits nem üzlet. Babits „csak” író volt, aki ugyan hozzátartozik az úgynevezett irodalmi kánonhoz, s fontos szerepe lehet(ne) ma is önismeretünk, magyarságtudatunk erősítésében, a jelek szerint azonban ezek csak szavak. Szépen csengő, lelkesítő, de kiürült fogalmak.

Nem politizált, pontosabban: nem szónokolt a hazaszeretetről és a dicső nemzeti hagyományokról, hanem Vörösmartytól, Aranytól és másoktól tanult, s megírta kutatásainak időszerű tanulságait. Volt hazafiati, nemzetáruló, az ifjúságot metélő, mert iszonyodott a háborútól; perbe fogták, istenkáromlóknak nevezték, mert szóra akarta bírni az egek urát, miért engedi a pusztítást. Volt zsidóbérenc, mert a Nyugathoz csatlakozott, és erkölcstelen, mert ifjúkori idegenkedését legyőzve Adyt védelmezte. Szenvedett, kínlódott, nemcsak a méltatlan és ostoba támadások miatt, hanem mert betegségek nyomorgatták, s nem tudni pontosan, Jónás próféta mondja-e, vagy éppen ő fohászkodott: „Lelkem vedd vissza, kérlek, mert jobb már, hogy meghaljak, semhogy éljek.”

Hónapok óta a Sípós Lajos által szerkesztett Babits-olvasókönyv két kötetét forgatom (*Engem nem látott senki még* címmel jelent meg, bár kifejezőbb volna ez a cím: *Engem már nem akarnak látni*). Vissza-visszazeng bennem *A jobban elmaradnak* patetikus szakasza: „Örületünk előtt már semmi korlát: ó jaj, a táblákat mi összetörtük! ó jaj, bölcs véneinket megtagadtuk!” Mintha itt és most írta volna, amikor a törvénytáblák repedeznek, a jog kétértelmű fogalom — rám érvényes, rá nem —, s a vének... de erről jobb nem beszélni. S mit mondjunk a vers befejezéséről: „Jön a barbárság, mint havas tavasz, korbáccsal a kezében: már az ének eresz alá némul; és az a Jobb, aki nem ért és elmarad korától”?

A korbács. Amit suhogtatni lehet, vagy jól odasózni vele, szitkokat mormolva, üvöltözve, mert ezt a *Személyi ügy?*-ben írja — „aki az ellenféllel szemben liberális, az rossz har-

cos, vagy gyanús megalkuvó”. Ez a „Ma életnézete” — teszi hozzá csüggedten. Hetven éve! Tétován számolgatjuk az esztendőket. Ennyire változatlanok volnának? Mintha nem is lett volna közben egy világháború s az elnyomtatás majd félszázadát is elfeledtük. De jönnek a havas tavaszok, a korbácsütések és a sanda gyanakvás. Meg a „flangérozás”, a felvágó nagyizolás, amelyről így írt az *Egyfajta kultúrában*: „Hát csak flangérozz, te világ-szegénye, Csörgetve vígan üres zsebeid helyett zsúfolt agyadban a szavak aprópénzét!”

Babits léckatonákkal védelmezte szellemi integritását. Nem engedett a durvaságnak. Úgy érezte, hogy nemzedéktársaival együtt „lebunkózni való öregekkel” állnak a fiatalok útjába. „Sokszor többé-kevésbé burkolt formában értésünkre is adták, hogy hajlandók bennünket lebunkózni” — írta a *Fiatalokban*. Túl érzékeny lett volna? Az volt, igen, de múltja feljogosította, hogy érzékeny legyen, s fájdalommal figyelje, amint ellene fordulnak neveltjei. Konzervatívknak nevezték, s büszkén vállalta, hogy nem tett kitérőket, nem tagadta meg korábbi elveit, mint mások, oly sokan, az ő idejében s azóta is.

Amikor az Isten háta mögé, Fogarasra helyezték tanárnak, megtanult jól görögül. Homéroszt olvasta. De mást is csinált. Hatalmas sétákat tett a környékbeli román falvak kékre festett házai között, s kíváncsian szemlélődött, „hogyan élnek e barbár zsaluk mögött, e füstös házkupacokban”. Meglátogatta vézna kis tanítványait, akik gyakran harmasával aludtak egy ágyon. Kifaggatta őket életükről, sorsukról. Nem szónokolt az elesettek iránt kötelező szolidaritásról. Nem készített programokat helyzetük javítására, nem játszott bizottságosdit. A gátlásos „Sonntagskind” belépett a házkupacok valamelyikébe, körülszemlélődött, s feltámadt szívében a részvét. A tapasztalataiból szerzett részvét, nem a leckeént eldarált, elkoptatott, együttérzőnek szánt szavak. Tanár volt, útnak indult, ahogy a tanárok azóta is teszik. Ma családlátogatásnak mondják. Ha vannak még családok...

Amikor 1921-ben egybegyűltek Ady barátai, hogy megőrizték és összegyűjtsék a költő életének emlékeit, azt írta, e pár elkötelezett ember a nemzet kötelességét vállalta magára. Mert a nemzetnek az is kötelessége (volna), hogy szívós eltökéltséggel óvja múltja minden értékét, hogy jövőjét gazdagítsa velük. Ki

tudhatja, milyen kincseket rejt a múlt kútja? Hátha nem is olyan rossz az, amit annak vélünk és mutatunk? Babits toleráns volt egy ízig-vérig türelmetlen és indulatos korban. Igaz, az indulatok egy részét indokolta a szerencsétlen történelmi fordulat, a kis és kiszolgáltatott néppé válás keserősége, a veszteség beláthatatlan nagysága. Babitsék azonban tudták, hogy építeni kell, s akkor a „halálfiak” nemzedékét talán újabb, életerősebb követi, amely nem a faj gyanús kategóriája, hanem a kultúra és az emberség eszményeivel teszi értelmessé életét. Ninivét nem kell eltörölni a föld színéről, a bűnös városban is vannak igazak. Talán igazabbak, mint akik pusztulásukért imádkoznak és acsarognak.

Létezik még a Szellem birodalma? — kérdezte szorongva Julien Benda *Az írástudók árulása* című könyvéhez fűzött jegyzetében. Sokat vitatták gondolatait. Leginkább azok, akiknek eleve nebe talált. Mert a modern írástudóról szólva arról elmélkedett, igaza van-e annak, aki nem hajlandó mérlegre tenni a másként gondolkodók érveit, hiszen meg van győződve arról, hogy neki van igaza, amikor mindenestül elfogadja egy párt, egy faj vagy egy osztály jelszavait, s csak ezeket tekinti erkölcsösnek és üdvöztetőnek. Vajon csak az írástudókat jellemzi ez a magatartás? Nem kell-e riadtan tudomásul vennünk, hogy manapság kizárólag az én erkölcsöm létezik a miénk helyett? A siker majd igazolja az elveket és az elhatározások nyomán végbevitt tetteket, mondja. „De ki fogja megrendelni a sikert? S hogyan fog vezekelni a cselekvés embere, a felelősség merész vállalója, ha a siker elmarad?” Balga kérdés. Ez a szó: vezeklés, ma már csak a vallások világában válik tété. Ott a bűntudatot és a lelkiismeret szavát is ismerik még. Lehet, hogy néha-néha megszólal némelyekben, de ennek aligha vannak tapasztalható következményei: „Vétkesek közt cinkos, aki néma.” Ám a vétkek cinkosának lenni kifizetődőbb. Kivált, ha hangosan dicsőítjük őket.

Mindenfajta gyakorlatiasság hiányzott belőle, és sosem mérlegelt érdekei szerint. Akiknek Babits nem kell, azoknak is érdemes eltűnődniük 1938-ban született gondolatai olvastán, amelyeket Ausztria „eleste” után írt:

„Én nem vagyok reálpolitikus, s nem ítélném meg a pillanat szükségességeit. Fela-datom ennek épp az ellenkezője. Nem kell alkalmazkodnom a körülményekhez — de nem is szabad! Író vagyok, a szellem embere. A cselekvés rabszolgái evickéljenek kis kényszereik között, segítsenek magukon s pártjaikon, ahogy tudnak. Az én szolgálatom: meg-

őrizni népem legtisztább erkölcsi hagyományait, s nem engedni, hogy az igazság szelleme elavuljon. A kezdődő barbárság lármája közt ébren tartani a lelkiismeret sajgó nyugtalanságát. Megóvni egy jobb idő számára az emberiség megvetett eszméit, a szellem és szabadság tiszteletét. Ezek a nemzet igazi szentségei. Ha őket az áradat prédájául engedjük, micsoda anyagi előny vigasztalhat? Akkor többé talán nem is nemzet a nemzet. (Csak tömeg vagy állam.) S minden bizony-nyal nem magyar a magyar!”

Megértették-e, amit e súlyos beteg ember elsuttogott (bár e sorok inkább keserű kiáltásként visszhangoznak)?

Szellem és szabadság. A szellem szabadsága. Babits kulcsfogalmai. Amikor veszélyben érezte őket, megszólalt, s arra intette figyelmes kortársait, ha korlátozzák bármelyiket is, az a nemzetfogalmat veszélyezteti. Ép, egészséges nemzet csak akkor fejlődhetik, ha múltjából is épülő szelleme integer marad. Ha ez megsérül, az halálát jelentheti. Milyen érdekes, mennyire jellemző, hogy a halállal való eljegyzettség gondolatára épp az emigrációjában éjszakánként Babits verseit olvasó Márai Sándor rezonált a legerősebben! 1972-ben ezt jegyezte föl: „Éjjel Babits versei: A nagy műzsa ezekben a versekben is a halál.” Két évvel később századunk „legtisztább” magyar költőjének nevezte Babitsot.

Talán megingathatatlan, tisztaságból fakadó erejét tisztelték mindazok, akik nem érdekből kerültek bűvkörébe, s akik hűségesek maradtak szelleméhez akkor is, amikor mások elárulták, kiszolgáltatták. Voltak ilyenek is. De az igazi árulás, ha azt mondjuk, Babits nem kell! Mert ezzel egyszersmind olyasmüt állítunk: nincs szükségünk bölcs belátásra, az igazság kimondására, higgadtságra.

A *Mi a magyar?* című tanulmánygyűjteményben a költő azt fejtegette, hogy a magyarság egyik legfőbb vonása a joghöz való ragaszkodás: „a jogi helyzet valóságosabb a mi szemünkben, mint a tényleges állapot”. Vajon ezt gondolná ma is? Vajon szentnek, sérthetetlennek és befolyásolhatatlannak mondaná a jogot, amelyet apjától tanult tisztelni?

„...amikor egy író hal meg — írta Kosztolányit búcsúztatva —, a halál sem teljes halál, s a gyász nem marad sokáig pusztá gyász. Az író élete nem múlik el, csak befejeződik, elkészül, mint egy könyv. Ez éppen annyira kezd, mint vég.” Utóélete sokáig igazolta meglátását.

De mi lesz ezután? S milyenek leszünk mi, ha Babits sem kell nekünk?

RÓNAY LÁSZLÓ

HARMONIA TERRAE

Esterházy Péter *Harmonia caelestis* című regényét olvasva valamiképp felidéződött bennem a gyerekkorom. Apámmal ballagtunk haza a Fradi-pályáról (ÉDOSZ? Kinizsi? Ezek nevek voltak, idegen nevek. A pálya ott és akkor is Fradi-pálya volt.); hatalmas tömeg hömpölygött az Üllői úton, a villamoskocsik között is utasok álltak, lábukat az ütközőkre téve. „Látod — így apám —, föl se férnénk.” Bólintottam. Tudtam, nincs pénze átszállójegyre. A 6-os villamossal megyünk a Rózsadomb aljág, onnan gyalog föl: „Jól tesz egy kis séta.”

S egy másik múltbeli kép: valahol az Isten háta mögött, a Börgyár pályáján. „Győztünk”, s apámon úrrá lett a könnyelműség. Virslit ettünk mustárral, papírtálcáról. „Ne a nadrágdoba töröld a kezéd, anyád észreveszi!” A virslit nem kedvelem különösebben, de annak az ízét máig érzem.

Esterházy Péter, amikor apjával meccsen volt, végignézhette, amint a grófból kitelepítetté, segédmunkássá, parkettázóvá és ronggyá vertté lett szórakozott férfi söröket is ivott. A gyerek bambit kapott. Cola akkor még nem volt, helyette e gyanús löty. A cola veszélyes: amerikai katonák tántorognak szörnyű hatása miatt az újságciókban.

Valamelyik délelőtti telefon. Kedves vidéki plébános kérdezi, mit kezdjen ezzel a könyvvel? „A híveimnek nem merem ajánlani, tudja...” Valamit makogok, hogy hát ez egy remek regény. Az Üllői útról nem beszélek. Egy katolikus költő, amint bosszúszomjasan hadonászik az ernyőjével... Nem, ez sehogy sem illik a képbe.

Vidéki összejövettel szünetében. Feleséget várom, közben a büfénél vitatkozik hangfoszlányai. Kigombolt világoskék ingben az egyik, előtte sörösüveg. A másik, a fekete öltönyös kávéval. A regényről vitáznak. „Nekem tetszett” — így a kékinges. „Liberális regény” — mondja megvetően a komor úr. Telitalálat. Új kritikai kategória. Régebben azt mondtuk egy regényről: jó (vagy rossz). Ma: konzervatív, nemzeti (= jó), liberális (= rossz). Tisza Kálmán konzervatív volt. Eötvös József liberális. A fogalmak sorsa... És a fogalmak megbecstelenítése... A kékinges meghúzza az üveget (pohár nem kell, csökevény). „Az más

— mondja. — Éreztem, hogy nem stimmel valami.”

Tényleg nem stimmel. A címadó *Harmonia caelestis*, e zenetörténeti ritkaság nem is Esterházy Pál szerzeménye. Igaz, nem az Esterházyak írták saját történetüket sem. Volt református, volt katolikus. Volt császárhű, volt császárellenes. Volt, aki mindent a sajátjának mondhatott, meddig a szem ellát, s volt, aki a miniszteri szék helyett Horton üldögélt kitelepítettként egy pokrócon. Volt, aki botoztattott, volt, akit félig agyonvertek '56 után. Annak a kérdésnek: „az az Esterházy?” mégis egyértelműen gyászos mellékértelme volt. Az az bélyegként működött. Tőlem is kérdezték: „az a Rónay?” Ez mégis más volt. Benne rezgett ugyan Barankovits, Eckhardt Sándor, Sik Sándor, a Vigilia és az Új Ember baljós jelentése, de ezek közül egyik sem volt „kizsákmányoló”. A „klerikális reakció” minősítés elhangzott nemegyszer, sőt a járási párttitkár tréfásan fasisztának nevezett, mert a Fradinak drukoltam — Esterházy Péterrel ellentétben én még megcsodálhattam Henni Gézát, beszéltem is vele —, mivel azonban latinra oktattam, fátylat borítottunk rá. A „kizsákmányoló” megfejtve „klerikálissal” — annak már a fele sem minősül tréfának. Az illet leírták. Az osztálykönyvben x jel a név mellett. És persze kitelepítették őket. Teherautó jött a holmijaik töredékéért. Menetlevéllel. De ez jobb volt, mint a vonat. A pályaudvaron nap nap után ott állt egy író, és nevetett rajtuk...

Budapest más volt. A város mindig más, mint a falu, ahol az emberek ismerik egymást, s a szolidaritás személyekhez köthető, tehát gyakorolják. Az elméleti szolidaritás gyönyörű szavakból épülő légvár. A „gróf úr” kitelepítetten is úr maradt. Szánandó uraság, akin segíteni lehet és kell, mert azok elnyomorították. Itt az az és azok mást jelentett. nem megvetés rejtett bennük, hanem félelemmel párosult lenézés. Azok söpörték le a padlást. Ők csináltak párttitkárt a nyilas testvérből. Nem lehetett be- és elfogadni őket. Az Esterházyakat és Károlyiakat igen. Azokat nem. Volt ösztönpárti szolidaritás lent. Nem olyan, amilyennek fönt gondolták. Azért sejtettek valamit: a paraszt mindig csak másodikk lehetett. Indult a verseny, a munkás győzött, a paraszt futott be másodikk, az értelmiségi messze lemaradt, az egyéb be se ért a célba. De megmaradt a csendes ironiája, azt

nem tudták elvenni tőle, és sokmindenen átsegítette. Az 50-es évek „filmalkotásai” leépült, szenilis ellenségnek mutatják az arisztokratákat. Ilyennek akarták látni őket, abban a meggyőződésben, hogy most eljött az ő idejük. Hát eljött. Csak épp ez az új idő kifordult sarkaiból, s az órák késni kezdtek.

Nem emlékszem, a keresztrejtvény szövege volt-e előbb, vagy a regény. A rejtvényt Tarján Tamás készítette, a megfejtés a *Harmonia caelestis* első mondata: „Kutya nehéz úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot”. Mélyértelmű mondat, de nem egészen igaz. Az igazság ismerete nélkül is lehet hazudni. Az ember feltételez valami igazságot, ami nem az, aztán bűjőcskázni kezd. Hol itt, hol ott. Csak arra kell vigyázni, nehogy észrevegyék, a király meztelen! Lemeztelenített királyságok — nagyjából ez a mi 20. századi történelmünk az első világháborútól, a dicsőséges 133 napon át, a második világháborún keresztül 1990-ig. S közben járt a libikóka, aki rajta ült, egyszer fenn, másszor lenn. A lent lévő néha hirtelen leszállt, s a fönti akkorát esett, hogy belenyekkent. A gerince is eltörhetett. Vagy ha nem, esetleg eltörték.

Ó, az a 133 nap! Kiemelt fejezet a történelmekönyvekben, külön nagyszabású kutatási téma, könyvek sora által tárgyalt éden. Nincs a magyar történelemnek még egy olyan eseménye, amelyet ilyen gondosan, ilyen részletezéssel dolgoztak volna föl. Tudós-bulldogok kapaszkodtak bele, s el nem engedték volna semmiféle csontért. A nép kezébe vette sorsa irányítását. Esterházy Péter részletesen és hosszasan mutatja be a „népet”, pontosabban a nép legjobb fiait, akik azzal kezdtek, hogy lepecsételték a könyveskrényeket. Lezárták a könyvnyomtatással kezdődő korszakot, hogy újat írjanak. Amikor kérdeztem az én nagyanyámat — nem Esterházy- vagy Károlyi-származék volt, de neki is történelmi neve volt: Terstyánszky, a bátyja kardvívó olimpiai bajnok, s szegről-végről rokon Józsi Jenő, akit azonban nem lehet arisztokratának nevezni —, abbahagyta az almahámozást és azt motyogta, hogy páncélvonaton szaladgáltak. Ezen csodálkoztam: miért utaznak a hősök páncélvonaton, s miért húznak el aeroplánon, ahogy azt Kosztolányi és nyomán Esterházy Péter is megírta? A hős „kard ki”, szemtől szembe, s nem géppuskával a túsok ellen. De hát ez is a nép érdekében történt. A nép tévőva, mindig mutatni kell neki, merre menjen.

Esterháznak lenni nem lehetett könnyű. A hatalom és a gazdagság súlyos teher. Nem

abban kell döntenie, melyikről húzzuk le. Gyakran egy ország figyelt rájuk. A szavukra, vagy a hallgatásukra. „Kérem, én most félrevonulok” — ez azt is jelenthette, hogy rosszul állnak a dolgok. Az Esterházyak nem beszélhettek mellé. Az igazságukat — lehet, hogy néha az ő különbejáratú igazságukat, de akkor is, azt is — ki kellett mondaniuk, vállalva az igen/nem következményeit.

A szavak, azok a fránya szavak. Róluk esik legtöbbször említés. Az ember valamikor ajándékba kapta őket, hogy megnevezze a dolgokat, s hogy megszólíthassa az ajándékozót és a másik embert. Ebben a családban úgy nevelték a nemzedékek sorát, hogy ami a szíven, az a számon. Ebből aztán sok kellemtelenségük támadt. Esterházy Péternek is van baja elég, ha elmondja, megírja a saját igazságát. A posztmodernnek egyben biztos igaza van: csalódtunk a szavakban, felül kell vizsgálunk a hozzájuk való viszonyunkat. Igaz, ezt már Kosztolányi is sürgette (lásd *homo moralis*). Mert minél több szó ömlik, annál kevésbé látszik a lényeg. Elfedődik, eliszaposodik, nem is tudhatni, létezik-e.

„Ha valaki aljas, szerencsésebb ha buta.” Ez a mondat a kitelepítés utáni élményeket rögzíti, de mély igazságot fejez ki. Sajnos elég sok az okos aljas, aki pontosan tudja, hogyan tegye lehetetlenné azt, aki az ellenfele. Ez a szó is kiment a divatból. Az ellenfélben van valami megbecsülő árnyalat. Két vívó a páston: egymás ellenfelei. Az ellenség — az más. Azt ki lehet, sőt ki kell nyírni. Akiknek ellenfeleknek kellene lenniük, ellenségek lettek. Ezt is megtanulhatjuk a könyvből. Az életből is. Az ellenségeknek egyébként a szeme is rosszul van beállítva. Egymást látják, előre nem néznek. Tanulhatnának az egyik Esterházy-nagymamától, aki a Kádár-korszak idején egy rádióbeszélgetés során (*Grófok és cselédek a jelen tükrében*), arra a kérdésre, mi volna három kívánsága, ezt választotta: „Az első: az egész családnak jó egészséget kívánok. Második: a megmaradt egyetlen fiamnak jó egészséget és a munkájában előmenetelt, a gyermekeiben örömet. A harmadik, a legfőbb kívánság: Magyarországnak a jó előmenetelét és történelmi hivatásának teljesítését.” A nagyszülők messzebbre látnak. De erre nem szoktunk figyelni. Pedig — idézem az unoka kommentárját — „...képtelenség az emberekre gondolni, a fiunkra, az unokáinkra, anélkül, hogy az országunkra nem gondolnánk, amely akkor is a miénk, ha most rosszul állnak is a dolgok, és egyre rosszabbul állnak, nem azért, mert egyre nehezebb volna

élni, nem nehezebb, könnyebb, most kezdődik a porciózás, hanem mert az ország állapota, szellemisége a rosszat hozza ki az emberekből, ebben a rosszban állanak a dolgok, a saját növekvő rosszasságunkban, ebben a mégis személytelen rosszban, ebben a nemzeti rosszban, és ezért kell jó előmenetelt kívánni az országnak, vagyis saját magunk érdekében, nem pedig az elvont és magasztos eszmék iránti félőszinte (félőszintétlen) hódolatból."

„Az első része tetszett igazán” — a kékin ges mostanáig emésztette a liberalizmust. Persze, a múlt. Ami elmerült már, de fel lehet idézni „az éji homályból”, búvészkedhetünk

vele, előhúzhatjuk a cilinderből ezt meg azt, a többi meg diszkrétén elfelejtjük, „nicht vor dem Kind” — ahogy a nagymamám mondta. A félmúlt az más. Az itt van, ránk veti árnyát, s a sötétségben furcsa alakok járnak-kelnek háborítatlanul és háboríthatatlanul. Ott balra a ronggyá vert apa az aktatáskájával, s mellette autók húznak el, akik megverették. Ez van.

Jön a feleségem. Nem hallgatom tovább az eszmeccserét. Egy régi-régi igazságon morfondírozom: milyen szép embernek lenni, ha az ember igazán ember.

De azok vagyunk?...

RÓNAY LÁSZLÓ

Kapisztrán Szent Jánosról nevezett
Ferences Rendtartomány és a Vigilia Kiadó
újdonsága

„TE MEZTELEN KRISZTUS, HOL HAGYTAD AZ INGEDET”?

Ferencesek a felosztás idején

Ára: 1290,- Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban:

1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em.

Telefon: 317-7246; fax: 317-7682

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48

JÓZEF TISCHNER (1931-2000)

„Van úgy, hogy a holtak jobban köteleznek, mint az élők” — írta Józef Tischner a nemrég magyarul is megjelent könyvében, *A dráma filozófiájában*. Ez év június 28-a óta e szavak már róla is szólnak — a papi életpálya, a filozófusi életmű lezárult. Számba vehetnénk köteteit, felsorolhatnánk komoly egyházi és tudományos titulusait — egyik sem magyarázza azt a kivételes tiszteletet és őszinte szeretetet, ami személyét Lengyelországban és hazáján kívül is övezte.

Végakaratahoz híven szülőhelyén, Łopusznában, egy Krakkótól száz kilométerre fekvő kis tátrai faluban helyezték örök nyugalomra. Abban a faluban, ahol a természet harmóniája hatja át a hétköznapiakat, és amelynek büszke, méltóságáteljes népe, a gurálok élete évszázadok óta azt tanítja, hogy a szabadság, az igazság az emberi méltóság nem elvont fogalmak, hanem a mindennapokban megélendő — olykor kiküzdendő — valóság. A temetés előtt egy helybéli fiatalasszony mondta: „Nagyon tiszteltük Öt. De Ő is tisztelt minket”. Megírta a filozófia történetét gurál nyelvjárásban, mert Józef Tischner, a krakkói teológia nagy tudású professzora, a bécsi Humántudományok Intézetének elnöke, II. János Pál pápa személyes tanácsadója azt vallotta; amit a gurálok nyelvén nem lehet elmondani a filozófiáról, azt nem is érdemes.

Temetésére népviseletbe öltözött helybeliek és távoli városokból érkezettek ezrei zárandokoltak el. Ott volt Tadeusz Mazowiecki, az első szabadon választott lengyel kormány miniszterelnöke, és Jerzy Buzek, a jelenlegi miniszterelnök is. Attól az embertől búcsúztak, akiről II. János Pál a gyászszertartásra küldött üzenetében ezt írta: „Mindig gondja volt rá, hogy az igazság védelme közben ne veszítse szem elől az embert, akit Isten kiválasztott, megszeretett és megváltott. (...) De az emberre nyitott filozófus és teológus sohasem feledkezett meg Istenről.” Talán ez volt az egyik titka: megteremtette a vágyott harmóniát az ég és a föld, Isten és az ember között. Gyakran idézte Pietraszkonak, a krakkói szeminárium egykori prefektusának szentbeszédét, amely 1949-ben, 18 éves korában döntő hatással volt sorsának további alakulására. „Jézust azzal vádolták, hogy túl közel merészkedett a bűnösökhöz. Majd azt vetették a

szemére, hogy felmegy a hegyekbe, és egyedül imádkozik. Mindig azt nehezményezték, hogy túl messzire megy. Amikor papok lestek, magatok is megtapasztalták ezt. Mindig azt fogják mondani, hogy túl messzire mentek. Ne féljetez ezekről a vádaktól. Azért vagytok, hogy túl messzire menjetek.” Amikor az idők azt kívánták, úgy vált szabadságszerető népe legnagyobb álmának kifejezőjévé, hogy a politikai szólamokat elkerülve mutatott rá az evangéliumi igazságon alapuló örök értékekre, az emberi jogok és az emberi méltóság tiszteletben tartásának egyetemes igényére. Így lett segítőjévé a szívek szolidaritásának.

Élete példa volt, mérték, amelyhez nemzedékek igazodtak. Az volt az utolsó néhány évben is, amikor a nagy tiszteletnek örvendő pap, a legmagasabb fórumokon elismert filozófiaprofesszor, akinek miséin, előadásain „ott volt fél Krakkó, de talán az egész is”, a sors különös akartából a gégerák betegségében elveszítette a hangját. Életének ebben az időszakában is képes volt arra, amire többnyire csak elméletben vagyunk képesek — a szenvedésben is meglátni a Gondviselés akaratát. A betegség éveiben megírta azokat a műveket, amelyekre korábban nem jutott ideje. Egyik utolsó könyve előszavában így ajánlja a kötetet az olvasóknak: „A betegség új felfedezéssel ajándékozott meg — találkoztam azzal a hihetetlen emberi jósággal, amely segíteni akar a betegeken. Hadd ajánljam ezt a könyvet az orvosoknak és a nővéreknek, akik megtestesítői annak az igazságnak, amely szerint az ember képes arra, hogy jóval győzze le a rosszat.”

Ennek a segíteni akaró, cselekvő szeretetnek a megtapasztalásával ért véget Józef Tischner földi élete. Gyakran idézte a gurál mondást: amikor egy ember eltávozik, még a hegyek és völgyek is sírásra fakadnak. Népballadába illő — de igaz — a jelenet: amikor a koporsóját vivő gyászmenet beérkezett a hegyek közé zárt kis faluba, hirtelen vihar kerekedett. Majd éppoly gyorsan kiderült az ég. A gyászmiséről a temetőig tartó úton népviseletbe öltözött gurál zenészek kísérték a négy ló vontatta koporsót. Mögöttük húsz ember, akik közül számosan ott voltak a temetés délelőtti J. J. Krakkóban megtartott gyászmisén is, ahol J. J. Z. püspök e szavakkal búcsúzott Józef Tischnertől: „Távozá-

soddal talán azt akartad mondani, hogy elvégeztél mindent, ami Rád bízott. Elmondtál, megírtál, végigszenvetél mindent, és már senkitől sincs szükséged sem hála, sem elismerésre. Fogadd hát most mindezt el Attól, aki isteni ajándékként küldött el Téged nekünk erre a világra... A Te közbenjárásod segítsen tovább építenünk az ég és a föld közötti szolidaritás étoszát. Ne feledkezz meg mirőlünk...”

ÉLES MÁRTA

HÉLÈNE MONSACRÉ — JEAN-LOUIS SCHLEGEL: ISTEN LEGSZEBB TÖRTÉNETE

„Isten történetének legszebb lapjai még megírásra várnak?” — ezzel a kérdéssel zárul az a könyv, amely *Ki a Biblia Istene?* alcímmel jelent meg. A kötet külalakja alapján az olvasó sokmindenre számíthat, arra azonban nem, hogy lebilincselő, néhol viszont provokatív riportokat lel a fedél kissé avított képe és fölíratái mögött.

Szerzője két riportert-író, akiről a fordító (vagy a kiadó) sajnos nem közölt egy mondatot sem, így nem tudhatjuk meg, kik ők. Azt sem tudhatjuk meg, hogy a fordítás eredetijének mi volt a címe, és hogy hol jelent meg. Nem alapvető, de bosszantó hibái ezek a magyar kiadásnak. A kötet előszava azonban megfelelő tájékoztatást nyújt a három riportalanyról: Jean Bottéro assziológusról, Mezopotámia és az egész ókori Közel-Kelet szakértőjéről, aki ezen a helyen a „Biblia Isténéről” nyilatkozik. Marc-Alain Ouaknin rabbiról, a talmudista írásmagyarázatban és a legmodernebb szövegértelmezési eljárásokban egyaránt jártas filozófusról, aki a „zsidók Isténét” állítja elénk. Végül a katolikus Joseph Moingt-ról, aki teológusként a legfrissebb tudományos ismeretek birtokában beszél a „keresztények Isténéről”. Mindhárman értő és elismert szerzői tudományterületüknek.

A riportok kérdésfelvetésének centruma a nyugati kultúrkört csaknem kétezer éve meghatározó olvasmány, a Biblia. A beszélgetések a körül a probléma körül kristályosodnak, hogy mi a Biblia, és ki az az Isten, aki megjelenik benne? A történetiségben keresik a választ a ma emberének erre a kérdésére: „Mire szolgál az Isten”? Közérthetően szűkszavú, mégis nagyszabású aktualizálási kísérlet ez az írás, a riportalanyok óriási tudományos fölkészültségével a háttérben. Implicite fölvonulnak — többek közt — a régészet és az ókori kutatás, a történet-kritikai elemzési mód-

szer és a posztmodern hermeneutika eredményei. E könyv a fáradságos és súlyos vitákkal terhelt, több évszázados tudományos kutatásból csak a legutolsó megoldásokat és eredményeket láttatja, így — méreteihez képest kiváló ismeretterjesztő. Értéke még, hogy lapjain a riporterek szívósan faggatóznak kényes kérdésekről. Ennek ellenére is hűján maradjunk az egyértelmű vagy megnyugtató válaszoknak, mert lehet, hogy egyszerűen megválaszolhatatlanok.

A riportalanyok egyéni véleményét és nem a tudományos közélet vagy egy vallási közösség konszenzusát tükrözi néhány kijelentés, amely vitára ingerlő lehet, mint például Moingt szájából az, hogy leértékeli az áldozat, a feláldozott Krisztus, a megváltás, az eredendő bűn (192.) fogalmakat, majd rövidesen kijelenti: „Isten Fia azért vált emberré, hogy az ember saját magát üdvözítse...” (193.). Figyelmet érdemel még — többek közt — Ouaknin rabbi azon kijelentése, amellyel párhuzamba állítja a kereszténység szerint „emberré vált Istent” a zsidó kabbala szerint „szöveggé vált Istennel” (vö. 80-81.).

„Isten történetének legszebb lapjai még megírásra várnak?” — teszik föl a kérdést szerzői azt sugallva, hogy újabb bábeli kísérletnek vagyunk tanúi, amelyben a szerkesztő-riporterek új tornyot kívánnak emelni judaizmusból, katolicizmusból és történet-tudományból, szinkronba erőltetve olyan gondolkodási rendszereket, melyek lényegükben fogva különböznek. A párbeszéd természetesen elengedhetetlen, ám annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy Isten mit adhat a mai embernek, jó lenne Rá hagyni. Ő mindenkor képes önmagát aktuálissá tenni, persze csak ha elhiszük, hogy gondja van ránk. (*Kairosz Kiadó*, 1998)

BASA VIKTOR

BABITS MIHÁLY BIBLIOGRÁFIA

Noha idővel változhat, mely szerzőket és írásokat olvassa, valamint értékeli az irodalmat kedvelők többsége, bizonyosnak mondhatjuk, hogy Babits életműve — ha belső hangsúlyai átrendeződnek is — mindenkor kikerülhetetlen része lesz kulturális hagyományunknak. S minthogy a tradíció itt nem jelentheti megmerevedett szokások tárházát, vagy megőrzött, ám világ- és önértésünk számára érdektelen rekvizítumok gyűjteményét, Babits Mihály munkásságáról mint megújulni, új értelmezésekre ösztönözni képes, ezáltal

tal a magyar irodalom mindenkori alakulását befolyásoló vagy meghatározó életműről kell szólnunk. Márpedig kétségtelenül látszik, hogy a szerzővel és szövegeivel való alapos foglalatosság során az olvasókat rendületlenül megszólító művek folytonos újraértékelésének kihívásával akkor lehet a leginkább szembenézni, ha ennek filológiai feltételei éppúgy adóttak, mint ahogy az értelmezői-irodalomtörténeti hagyománnyal való nyílt számvetés lehetősége is biztosított. Úgy vélem, a Stauder Mária és Varga Katalin összeállította, kivételesen alapos és terjedelmes, mégis áttekinthető és jól használható bibliográfia éppen ennek teremti meg (kápráztatóan tag) keretét.

A vaskos, 8 403 hosszabb-rövidebb tételt felsorakoztató kötet három nagyobb részre tagolódik. Az első Babits Mihály saját, nyomtatásban megjelent műveinek részletes leírását adja; a bibliográfia az önálló kötetek és ismertetéseik, a periodikumokban publikált, illetve a közreműködőként jegyzett művek csoportjain belül időrendben halad előre. Ezt követi az interjúk és nyilatkozatok, majd az idegen nyelven, fordításban megjelent írások jegyzéke. A könyv második része a szakirodalom részletekbe menően alapos föltárása, ismét különválasztva a köteteket és az önálló tanulmányokat, esszéket. A bibliográfiai feldolgozás ezt követő, utolsó szakasza pedig a Babits Mihály-i életmű utóéletét veszi számba, például a hozzá írott verseket, a neki ajánlott köteteket. A szerkesztők munkáját dicsérendő: az eligazodást az önmagában is igen tanulságos név- és címmutató, a levelek mutatója, továbbá az segíti, hogy a tételekben — további adatok forrásaként — gyakorta találunk további tételekre utaló hivatkozásokat.

A filológiai kutatások és összegzések pontossága egyrészt előfeltétele az irodalom releváns történeti megközelítésének. A kötet szinte pótolhatatlan segítséget jelenthet például ilyen kérdéseken töprengve: valamely értekezők elsősorban mely Babits-művekről szólnak, avagy a különféle folyóiratok — akár a költő korában, akár később — milyen súllyal kötődtek, miképp viszonyultak a babitsi alkotásmódhoz, világszemlélethez vagy hagyományhoz? Másfelől az ehhez hasonló kérdések fölvetése bizonyíthatja, hogy a legnemesebb értelemben vett filológia saját irodalomértésünk jellegére kérdez rá, vagyis arra adhat — remény szerint — lehetőséget, hogy a Babitsról való gondolkodás a gazdagon sokszínű tradíció fényében új lendületet és még összetettebb mintázatot nyerjen. A Ba-

bits Mihály Bibliográfia nem csupán könyvészeti szempontból érdemel tehát figyelmet és elismerést, de új utakat nyithat mind a Babits-kutatás, mind a Babits-olvasás számára. (*Argumentum-Magyar Irodalom Háza-MTA Irodalomtudományi Intézete*, 1998)

BENGI LÁSZLÓ

KLANICZAY GÁBOR: AZ URALKODÓK SZENTSÉGE A KÖZÉPKORBAN

A középkorban az uralom gyakorlatát a szakralitással kapcsolták össze, illetve támasztották alá. A királyok hatalmukat, beiktatásukat Istentől származtatták, s fogadalmuk szerint országuknak tükröznie kellett az égi ország szent rendjét (hierarchia). A forma hasznosnak bizonyult: a legtöbb cselekvésnek volt egy égi mása, az emberek a természetfölötti felé nyitott világban éltek. Aki a földi világban megtalálta a helyét és itt jól végezte munkáját, teljesítette világi küldetését. Egy ilyen társadalomban természetes, hogy az embereknek szüksége volt a példaadó, szent vezetőkre, akik közvetítettek ég és föld között. A szentek között is különleges megbecsüléssel bírtak a uralkodói dinasztiákból származó szentek. A szent uralkodók a természetfölötti erővel való különleges kapcsolattal biztosíthaták a reájuk bízott ország jólétét, uralmuk vallásosan legitimizálódott az uralkodói dinasztikus szentség újonnan megjelenő gondolatkörével.

Klaniczay Gábor számos publikációt jelentetett meg a keresztény szentekkel kapcsolatban, több szempontból is megvizsgálva a témát. Jelen könyvét néhány éves kutatómunka után, tizenkét évvel ezelőtt kezdte el írni, így most az olvasó egy rendkívül precízen megszerkesztett, nemzetközi összehasonlító témával foglalkozó történelmi munkát vehet a kezébe, amely valószínűleg a külföldi összehasonlításokat is ki fogja állni. A szerző könyve mindenekelőtt tudományos igénytelenséggel írt mű. A bevezetőben kereken húsz oldalon tárgyalja témájának magyar és külföldi irodalmát, alaposan vázolja ezzel az előzményeket.

Az ókori (elsősorban egyiptomi, hellén, római), isten-király bemutatása után, a kereszténységben szintetizálni és újraértelmezni látja az antik uralkodói kultuszok hagyományait, rámutatva arra is, hogy már viszonylag korán megjelenik a *miles Christi* (lásd pl.: keresztény mártírok) saját szakrális presztízse,

amely később Krisztus Király dicsőítésével együtt beolvad majd a szent uralkodók gondolatkörébe. Fontos az a megállapítása Klaniczaynak, hogy a szenteknek és ereklyéknek a korai kereszténységben megjelenő kultusza nem „a politeizmusból való békés átváltást” szolgálta, hanem a püspökök hagyományátértelmező munkáját dicséri.

A kora középkori első uralkodói (például Szent Zsigmond, Szent Chlodoval, Szent Radegunda stb.) szentek vagy mártírok voltak, vagy kegyesek az alattvalóikkal szemben, s ez nyilván összefüggött a pogány örökség legyőzésével. A szent királyok és királynők kultusza szakrális fegyvernek bizonyult a dinasztia megerősítésében, a külső-, és a belső ellenségekkel szemben. A kultusz megerősítéséhez szükség volt az ereklyékre, amelyek a szentek szent tulajdonságait hordozták itt a földön, mennybemenetelük után.

A könyv a magyar történelmet az európai történelem részeként mutatja be, sajátosan hozzájárulva így az összeurópai folyamatok értelmezéséhez, azzal például, hogy nemzetközi szinten is kiemelkedőnek tartja az 1083-as magyarországi szenttéavatásokat, köztük is Szent István királyunk *elevatio*-ját. Államalapító királyunk volt az első olyan szent, aki pusztán hittérítői és uralkodói tevékenységével érdemelte ki a mennyei koronát, ezzel sok tekintetben modellként szolgált az utókor számára (*rex iustus*). Bár a könyv három nagy másik történelmi modelljében, a szűz hercegében (Szent Imre), az *Athleta Patriae*-ban (Szent László) és a szent hercegnőkében (Szent Margit és Szent Erzsébet) is komoly szerepet játszanak az Árpád-ház szentjei, mégis inkább csak meghatározó képviselői saját típusuknak, mintsem formaalkotói.

Klaniczay Gábor könyve komolyabb ismereteket tételez fel az olvasótól a középkori egyetemes- és magyar történelemben. Ez indokolt is, mert több helyen is részletesen tárgyalt analógiákkal szolgál. Ezek megértéséhez azonban az általános figyelemnél többet kíván az olvasótól a szerző, igaz a megalkotott szintézise is több, mint egy általános tájékozottság a témában. (*Balassi Kiadó, 2000*)

PÁNCZÉL HEGEDŰS JÁNOS

MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF: ZSIDÓK SIÓFOKON

Magas színvonalú, megbecsült oktatás és kitartó, szívós munka tette lehetővé a siófoki zsidó polgárság kialakulását, e körből sok

nagy tehetség kinevelődését. E folyamat állomásait kíséri végig a szerző: beszámol a hitközség létrejöttéről és növekedéséről, gazdasági és művelődési eseményeiről, megrajzolja hírességeik arcképvázlatát, majd megrendítő képet fest a megsemmisülésről és a háború utáni újjászületésről.

A siófoki zsidó közösség a múlt században erősödött meg. 1811-ben még csak 8 családot írtak össze, 1880-ra az élénk kereskedelmi forgalmat bonyolító, mezővárosi rangra emelkedett 4,5 ezres lélekszámú helységben viszont már 570 zsidó élt. Szaporodásukkal és gazdasági erősödésükkel párhuzamosan alakultak művelődési intézményeik, amelyek közül kiemelkedő jelentőségű volt a keresztények által is elismert és látogatott magyar nyelvű zsidó iskola, ahol a kiváló tanár, Rónay Adolf tanított ötven éven keresztül. A város és a zsidó közösség életében is fontos átlomás a gyógyfürdő 1893-ban történt megnyitása, hiszen a fürdőélet föllendítette az idegenforgalmat, ismert művészeket, tudósokat, pénzembereket vonzott, és felvirágoztatva a város kulturális életét. A fejlődést a háború állította meg. Megrázó névsor emlékeztet a holokauszt áldozataira: gyerekekre, munkaszolgálatosokra, deportáltakra. A szerző nemcsak statisztikai adatokat ismertet, hanem személyes sorsokra is ráirányítja a figyelmet. Beszámol arról az erőfeszítésről is, amellyel a maroknyi túlélő alkotta újjá a közösséget. Tevékenységük eredménye az 1986-ban felépült új zsinagóga.

Matyikó Sebestyén József hosszú, kitartó gyűjtőmunka után megírt könyve megindító és elgondolkodtató. A mai olvasó számára rendkívül tanulságos, mennyi munka, milyen színvonalas — anyagilag is elismert — oktatás és művelődés teremtette meg a polgári életet, amely sok nagy tehetség kibontakozását tette lehetővé. (*Ethnika, Debrecen*)

MÓNA KRISZTINA

BOROS GÁBOR: RENÉ DESCARTES

Ki vonhatná kétségbe, hogy Descartes — érveljenek bár ellene vagy mellette — a legjelentősebb bölcselek egyike. Így szinte föllelegezhetünk, hogy róla — néhány más szerencséshez hasonlóan — már magyarul is olvasható átfogó és korszerű értekezés. Ugyanakkor Boros Gábornak a hasonló színvonalú Spinoza-monográfiát követő könyvét nem pusztán az teszi figyelmünkre érdemessé, hogy szerzője a legújabb szakirodalomban is

járatos, de legalább ennyire az is, hogy — amennyire lehetséges — elfogulatlan párbeszédet kezdeményez és valósít meg a karteziánizmus „atyjával”. Nem győzöm hangsúlyozni, mennyire örvendetes az értekezés elegáns pontossága, magyarán megfontoltsága, alapossága és gondossága.

Boros Gábor kötete Descartes értelmezésének történetével, illetve későbbi gondolkodókra gyakorolt hatásával külön nem foglalkozik, annál több gondot fordít viszont arra, hogy — persze nem kisebbítendő a bekövetkező fordulat történeti szerepét — világosan körvonalazza Descartes-nak mind közvetlenebb előzményeihez, mind korához való viszonyát. Olyan filozófust állít elénk a könyv, aki végiggondolni és kibékíteni próbálja korának ellentmondó bölcséleti törekvéseit. Ezáltal — a háttérben mégiscsak számot vetve az értelmezések sokféleségével — érthetővé válik, hogy az egyidejű ellentétek filozófusa miért büszkélkedhet igencsak szerteágazó hatástörténettel.

A monográfus a gondolkodói rendszert átható feszültségeket keletkezésük s kibontakozásuk élettörténetbe ágyazott folyamatában tárja föl, középpontba a *Szabályok* módszertani és az *Elmélkedések* metafizikai kérdéssírnát helyezve. Ugyanakkor az antropológiai vagy morálfilozófiai szempontok sem szorulnak ki a tárgyalásból, amit — Descartes egyetlen életében megjelent, széles körben nagyhatású művének — az *Értekezésnek* a részletes elemzése is példázhat. A szerző közel sem egysíkú szempontrendszere pedig biztosítja, hogy a descartes-i gondolatmeneteknek ugyan összefogott és lényegre törő, de egyúttal a lehetőségekhez mérten részletes summázatával ismerkedjék meg az olvasók. (Áron Kiadó, 1998)

BENGI LÁSZLÓ

SZEPES ERIKA: A VERS MINT ALMA

Szepes Erika *Olvassunk együtt* című sorozatának újabb kötete igen sokrétű, mégis egységes olvasmány. Többek között azért, mert a szerző széles merítéssel dolgozik. Igen alaposan tájékozott nemcsak a szépirodalmi művek, hanem az irodalomtörténeti-elméleti fogalmak, tanulmányok világában is. Ugyanakkor az úgynevezett „aktuálisságokkal”, nevezzük ezeket korszerűségeknek vagy divatoknak, való nagyon színvonalas szembenállás is jellemző Szepes Erika tudományos világképére.

Úgy gondolja, a művekben van identikus jelentés. A szövegeknek maguknak van igazuk, nem az olvasók adják azt a szövegeknek, nem ők próbálnak ki újabb és újabb jelentéseket a textuson az idők folyamán. Ily módon az értelmező feladata nem saját előzetes megértésének interpretálása, hanem a szerzői szándék minél pontosabb rekonstrukciója. A posztmodern elméleteket, bevallottan, a lukácsi esztétika jegyében utasítja el. De a lukácsi tanokat is sajátosan, mélyen értelmezi saját képére. Ennek az átsajátításnak egyik fő perspektívája a klasszika-filológia, amelynek Szepes Erika kiváló képviselője. Akárcsak a prozódíának, erről kiváló verstankönyve is tanúskodik. Sőt, az antik mítoszoknak is beható ismerője, olyanokat tud, amelyekről a nagyközönségnek eddig halvány fogalma sem volt.

Szepes Erika rendkívül alapos saját programja végigvitelében. Látszik, hogy mindent elolvas, buzgó jegyzetapparátus szerepel a tanulmányok háttérében. Az, hogy van programja, nem jelent nála korlátoeltságot. Feletébb imponáló az a nyitottság, ahogy a fiatalabbakról ír, Simon Balázsról, Csontos Jánosról, Térey Jánosról stb. A szembenállás az úgynevezett irodalmi kánon felülbírálásában is jelentkezik. Szepes Erika az ismertebb költők mellett olyan alkotóknak is figyelmet szentel, akiket a szakma elhanyagol.

A szerző szerint a huszadik századi magyar költészet non plus ultrája: Weöres Sándor. Az ő életművében látja Szepes Erika szintetizálódni a század eleji, sőt, a század végi poétikai eredményeket egyaránt. Egyes Weöres-értelmezőktől eltérően nem annyira az artisztikus gazdagságra hívja fel a figyelmet, szerinte Weöres lírai teológiának igenis van theosza. Könyvének címét szintén Weöres híres költeményétől kölcsönözte. Stílszerűen a költő éppen az új költészeti paradigmákra reagált, akárcsak Szepes Erika ebben az igen színvonalas kötetében. (*Nemzeti Tankönyvkiadó*, 1999)

PAYER IMRE

AZ EZEREGYÉJSZAKA MESÉI I.

A magyar könyvkiadásnak egyik legnagyobb vállalkozásába fogott bele az Atlantisz, az első hiteles magyar *Ezerégyéjszaka* kiadásával, amely — saját bevallásuk szerint — a kiadó legszebb munkája is egyben. Az Ezerégyéjszaka történeteinek sorsa majdnem olyan fordultatos, mint meséinek cselekménye. Ezerégy

szálon folytak, áramlottak az európai kultúrába, elsősorban azonban csak a részleteik lefordításával, valamint átköltések rendszeres megjelentetésével, amelyek közül a leghíresebb a francia Antoine Galland több kötetes műve. A magyar fordítások zöme is, amelyek az évszázadok folyamán elkészültek, elsősorban európai átköltött fordítások-feldolgozások leggyengébbjei után próbálták elkészíteni a maguk adaptációit, amelyek kritikai értékelésénél semmiképpen sem állíthatjuk, hogy teljesek, vagy még inkább hitelesek lennének. A rengeteg rosszul sikerült vagy éppen rosszhiszemű félrefordításnak valószínűleg az adhatott táptalajt, hogy az Ezeregyéjszakának nincsen kéziratos hagyománya, sőt az arab irodalmi köztudat a legutóbbi időkig nem tartotta komolyan számon. A különböző forrásokból kiemelkedik a 19. század közepén kiadott ún. „kalkuttai kiadás”, amely mind a mai napig a legteljesebbnek nevezhető, s a legigényesebb fordítók (Enno Littmann, John Payne stb.) ezt használták saját adaptációik elkészítéséhez, s ehhez a forráshoz fordult az első teljes magyar fordítás elkészítője, Prileszky Csilla is, aki 1978-93 között elkészítette a magyar fordításirodalom korszakos teljesítményét az Ezeregyéjszakájával. Prileszky Csilla több klasszikus, illetve modern arab irodalmi szöveg magyarra fordítása után érkezett el élete főművéhez, az *Ezeregyéjszaka* meséinek fordításához, melynek 8 000 gépelt oldalas kész változatával halála előtt két évvel készült el. Munkája gyümölcének tavalyi megjelentetését már nem érhetette meg. A fordító teljesítménye előtt a magyar irodalomtudomány és az olvasóközönség is valószínűleg hódolattal fog megemlékezni, amelynek első jelei már e jelen kötet kézhezvételekor is feltűnőek.

Az ízlésesen kivitelezett kötet hét darabból álló sorozatnak csak a debütáns darabja, mely az első 145 éjszaka kilenc meséjét tartalmazza. Az *Ezeregyéjszaka* meséiről mindenkinek lehetnek valamilyen szintű személyes élmé-

nyei. A legtöbbünkben talán gyerekkorunk elalvás előtti meséinek hangulata kering a fejében, amelyeket igazán varázslatossá a történeteket körülölelő akkori élményeink teszik. A mai filmes és más műfajú, szinte a felismerhetetlenségig elferdített változatok dömpingjében különös élmény kézbe venni az eredeti Ezeregyéjszakát. Ez a mű elsősorban, azt hiszem, nem gyermekeknek készült. Az eredetit híven követő arab nevek leírása számukra valószínűleg nehezen lenne követhető, másrészt a hosszú és összetett cselekménnyel bíró meséket (a legrövidebb is 10-15 oldal) átszővi az erotika és valami lágy naturalizmus is, amely kicsit megfoghatóvá, drámaivá is teszi ezeket a történeteket. Sahrazád történeteit élete megőrzéséért meséli Sahrijár királynak, aki e „kegyetlen” tette ellenére sem lesz negatív szereplő a könyvben, mint ahogy a többi szereplő is a mesékben megélt sajátos helyzetében nyeri el a megítélését. Így lehetséges, hogy könyörögnek a félelmetes ifritekhez, és fordulnak nagyhatalmú vezírek vagy királyok ellen, akikkel szemben a tiszta szívet és az igaz szerelmet használják fegyverként a főszereplők.

Prileszky Csilla prózafordítása, illetve nyersfordítása alapján — Tótfalusi István által elkészített versfordítások — pillanatok alatt alakítják ki az olvasó körül azt a más síkon mozgó tapasztalást, melyet toposzszerűen mesésnek nevezünk az eddig szinte ismeretlen könyv után. Egy ragyogó, a teljességre törekvő fordítás sem lehet elég azonban ahhoz, hogy valaki ezt a világot lényegében értelmezze, átélje — ehhez méreg, önzés, rossz szándék nélküli, sötétség nélküli lélek, tiszta, örömteli szív kell. Szelídség. Ez a próbatétel és ez az élmény teszi mindig, évek múlva is olvasottá ezeket a varázslatos történeteket, s ösztönzi az embert arra, hogy leemelje a hét tervezett kötet közül az egyiket a polcra. (*Atlantisz Könyvkiadó, 1999*)

PÁNCZÉL HEGEDŰS JÁNOS

SOMMAIRE

ISTVÁN KÄFER: Pons Strigoniensis

La famille

LÁSZLÓ ÖRSY: Le couple: peuple élu de Dieu

BÉLA SOMFAI: Les omissions de la lettre pastorale des évêques

LÁSZLÓ TRINGER: Le rôle de la famille et la santé spirituelle

LÁSZLÓ CSEH-SZOMBATHY: Stabilité et sécurité dans la famille

INHALT

ISTVÁN KÄFER: Pons Strigoniensis

Die Familie

LÁSZLÓ ÖRSY: Die Ehepaare: Gottes auserwähltes Volk

BÉLA SOMFAI: Was fehlt im Rundschreiben der Bischofskonferenz

LÁSZLÓ TRINGER: Die Rolle der Familie und die seelische Gesundheit

LÁSZLÓ CSEH-SZOMBATHY: Stabilität und Sicherheit in der Familie

CONTENTS

ISTVÁN KÄFER: Pons Strigoniensis

The family

LÁSZLÓ ÖRSY: The married couples: God's chosen people

BÉLA SOMFAI: What is missing in the pastoral letter of the bishops

LÁSZLÓ TRINGER: The role of the family and spiritual health

LÁSZLÓ CSEH-SZOMBATHY: Stability and security in the family

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ, KISS SZEMÁN RÓBERT, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, NAGY ENDRE, POMOGÁTS BÉLA, RÓRAY LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja

és a Soros Alapítvány támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás:

Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt., a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP.

VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1500, — Ft, fél évre 750, — Ft, negyed évre 375, — Ft egy szám ára 136, —

Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.)

vezetett 1971941404 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 136 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- József Tischner (1931–2000)
HÉLÉNE MONSACRÉ–
JEAN LOUIS SCHLEGEL Isten legszebb története
- Babits Mihály bibliográfia
KLANICZAY GÁBOR Az uralkodók szentsége a középkorban
- MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF Zsidók Siófokon
- BOROS GÁBOR René Descartes
- SZEPES ERIKA A vers mint alma
- Az ezeregyéjszaka meséi I.

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Basa Viktor, Bengi László, Éles Márta,
Móna Krisztina, Pánczél Hegedűs János
és Payer Imre

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- *Keresztény századok – a 20. század*
NIEDERHAUSER EMIL Köztes Európa
- HAMBERGER JUDIT–
SZILÁGYI IMRE Új közép-európai nemzetállamok
- KOZMA ANDRÁS Miről álmodik Oroszország?
- PETR HOŘEJŠ Jó vagy rossz volt-e a 20. század?
- NEMESHEGYI PÉTER A II. Vatikáni zsinat jelentősége

ISSN 0042-6024-4

9 770042 602425